

MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU

**SUOMEN ARMEIJAN TOIMINTA KARJALAN LINNOITUSALUETTA
VASTAAN SYYSKUUSSA 1941**

Pro gradu -tutkielma

Yliluutnantti
Ville Markus Kastari

SM8
Sotahistoria

Huhtikuu 2019

MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU

Kurssi Sotatieteiden maisterikurssi 8	Linja Maasotalinja
Tekijä Ylil Markus Kastari	
Tutkielman nimi SUOMEN ARMEIJAN TOIMINTA KARJALAN LINNOITUSALUETTA VASTAAN SYYSKUUSSA 1941	
Oppiaine, johon työ liittyy Sotataito, sotahistoria	Säilytyspaikka Maanpuolustuskorkeakoulun kirjasto
Huhtikuu 2019	Tekstisivuja 115 Liitesivuja 12
<p>Syyskuun alussa 1941 Suomen armeija oli saavuttanut vanhan rajan Karjalankannaksella ja jatkoi hyökkäystä paikoittain vanhan rajan yli kohti Leningradia. Saksalaiset samaan aikaan painostivat suomalaisia etenemään sotavoimillaan yhä pidemmälle kohti saksalaisia joukkoja Nevalla, jotta Leningrad saataisiin saarrettua. Suomen armeija kuitenkin pysähtyi Leningradin pohjoispuolella sijainneen raskaasti varustetun Karjalan linnoitusalueen pääpuolustuslinjan eteen lyhimmillään noin 20 kilometrin päähän Leningradista, eikä Suomen johto suostunut etenemään pidemmälle saksalaisten pyynnöistä huolimatta.</p> <p>Leningradin linnoitusalueen eteen pysähtymisen syistä on liikkeellä erilaisia näkemyksiä. Perinteisessä suomalaisessa historiankirjoituksessa on korostettu ulkopoliittisten syiden merkitystä pysähtymisen taustalla. Ennen kaikkea on korostettu sitä, että Neuvostoliitto ei olisi koskaan antanut anteeksi, jos suomalaiset olisivat uhanneet Leningradia jatkamalla hyökkäystä Karjalan linnoitusalueen läpi. Länsimaiset julkaisut puolestaan painottavat enemmän länsimaiden painostusta Leningradin linnoitusalueen eteen pysähtymisen syynä. Neuvostoliittolaiselta ja venäläiseltä puolelta taas pääasiassa korostetaan sitä, että suomalaiset yrittivät hyökätä Leningradiin, mutta Neuvostoliitto torjui hyökkäykset Karjalan linnoitusalueella. Viime vuosina suomalaiset historioitsijat ovat korostaneet pysähtymisen syynä myös Suomen sotilaallisen voiman riittämättömyyttä.</p> <p>Tutkimuksessa on selvitetty laadullista tutkimusmenetelmää apuna käyttäen, mitä toimintaa Suomen armeijalla oli Karjalan linnoitusalueetta vastaan syyskuussa 1941. Kysymykseen liittyen tutkitaan myös, mitä tavoitteita Suomen armeijan toiminnan taustalla oli ja mitkä olivat Suomen armeijan sotilaallisen toiminnan mahdollisuudet. Näihin kysymyksiin vastaamalla tutkimuksessa on lopuksi arvioitu myös edellä mainittujen pysähtymisen syiden perusteltavuutta. Suomen sotilaallista toimintaa ja tavoitteita sekä voimasuhteita on tutkittu pääasiassa arkistolähteistä. Poliittisten syiden painoarvoa on taas arvioitu paljolti aikaisempien julkaistujen tutkimusten kautta.</p> <p>Suomen armeijan toiminta Karjalan linnoitusalueetta vastaan oli kaiken kaikkiaan vähäistä ja passiivista. Pääasiassa sotilaallinen toiminta kohdistui Karjalan linnoitusalueen etupuolustusasemia vastaan, jotka myös pääasiassa vallattiin vanhan rajan pinnassa. Varsinaista pääpuolustuslinjaa vastaan sen sijaan hyökättiin vain kerran ja silloinkin vain alle tuhannen miehen voimalla. Suomen sotilaallisen johdon tavoitteena Kannaksella näyttääkin olleen mahdollisimman lyhyen rajan saavuttaminen mahdollisimman vähäisillä voimanponnistuksilla. Näin ollen neuvostovenäläinen valtanäkemys pysähtymisen syystä on varsin heikosti perusteltu.</p> <p>Voimasuhteiltaan Suomella oli yli kaksinkertainen määrällinen ja kalustollinen ylivoima. Voimasuhteet olivat Kannaksella poikkeuksellisen hyvät suomalaisten kannalta hyökkäyksen jatkamista ajatellen. Tilanteen suotuisuus näyttäisi olleen ainakin osin myös suomalaisten tiedossa. Sotilaallisten mahdollisuuksien puuttumisella on siis vaikea perustella pysähtymistä. Ulkopoliittisetkaan syyt Neuvostoliittoa tai länsimaita kohtaan eivät näytä olleen ensisijaisina syinä pysähtymiseen, kun arvioidaan, mihin Suomen armeija oli syksyllä valmis toimimaan Itä-Karjalassa. Myös se, ettei Suomen armeijalla näyttäisi olleen mitään ehdotonta etenemisen linjaa, minkä yli ei olisi voitu edetä linnoitusalueen läheisyydessä tiettyjen ehtojen täytyessä, tukee tätä arviota.</p>	
AVAINSANAT Leningrad, linnoitukset, yhtymät, hyökkäys, sodanjohto, jatkosota, politiikka, armeijat	

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
1.1	AIHEEN ESITTELY	1
1.2	TUTKIMUSTILANNE	4
1.3	TUTKIMUSONGELMA JA RAJAUKSET	7
1.4	TUTKIMUSMENETELMÄT JA LÄHDEAINEISTO	9
1.5	KÄSITTEET	13
2	JULKAISUISSA ESIINTUODUT SYYT LENINGARDIN LINNOITUSALUEEN ETEEN PYSÄHTYMISELLE	14
2.1	VENÄLÄISET JULKAISUT	15
2.2	SUOMALAISET JULKAISUT	19
2.3	LÄNSIMAISET JULKAISUT	29
3	SUOMEN JA NEUVOSTOLIITON VOIMA KARJALAN LINNOITUSALUEEN LÄHEISYYDESSÄ SYYSKUUSSA 1941	34
3.1	KARJALAN LINNOITUSALUE	34
3.2	NEUVOSTOLIITON VOIMA LENINGRADIN POHJOISELLA PUOLUSTUSALUEELLA	37
3.3	NEUVOSTOLIITON KOKONAISVOIMA LENINGRADIN ALUEELLA JA LENINGRADIN RINTAMAN JOUKKOJEN SIIRROT SYYSKUUSSA 1941	40
3.4	SUOMEN ARMEIJAN RYHMITYS JA VOIMA KARJALAN LINNOITUSALUEEN LÄHEISYYDESSÄ SYYSKUUSSA 1941	43
3.5	VOIMASUHTEET SYYSKUUSSA VERRATTUNA KARJALANKANNAKSEN VALTAUKSEN ALKUUN	48
4	SUOMEN ARMEIJAN YHTYMIEN TOIMINTA KARJALAN LINNOITUSALUETTA VASTAAN SYYSKUUSSA 1941	52
4.1	IV ARMEIJAKUNTA	52
4.2	II ARMEIJAKUNTA	55
4.3	I ARMEIJAKUNTA	69
4.4	KANNAKSELLA RAJAN YLITTÄNEIDEN JOUKKOJEN RAJALLA KIELTÄYTYMISET	74
5	JOHTOPÄÄTÖKSET	77
5.1	SUOMEN ARMEIJAN TOIMINNAN TAVOITTEET KARJALANKANNAKSELLA SYYSKUUSSA 1941	77
5.2	HYÖKKÄYKSEN MAHDOLLISUUDET VOIMASUHTEIDEN VERTAILUN VALOSSA	84
5.3	PYSÄHTYMISEN SYIKSI ESITETTYJEN POLIITTISTEN SYIDEN ARVIOINTIA	94
6	EPILOGI	99
	LÄHTEET	105

LIIKTEET

SUOMEN ARMEIJAN TOIMINTA KARJALAN LINNOITUSALUETTA VASTAAN SYYSKUUSSA 1941

1 JOHDANTO

1.1 Aiheen esittely

Vähän ennen tutkimuksen aloittamista tutkimuksen tekijä luki Suomen armeijan Karjalankannaksen valtaamisesta ja Leningradin piirityksestä toisen maailmansodan aikana. Tutkija törmäsi suomalaisiin taistelukertomuksiin, jotka kertoivat Karjalan linnoitusalueella sijainneen miljoonabunkkerin valtaamisesta. Yrittäessä samalla selvittää, mitä muuta toimintaa Suomella oli kyseistä linnoitusalueetta vastaan, ei internetistä juuri löytynyt tietoa aiheesta. Tällöin tutkijalle heräsi ajatus, että tässähän voisi olla hyvä aihe selvittää, minkälaista toimintaa Suomella oli hyökkäysvaiheen aikana Karjalan linnoitusalueetta vastaan. Erityisesti kysymys alkoi kiinnostaa hänen löydettyään neuvostoliittolais- ja venäläisperäisiä näkemyksiä, joiden mukaan suomalaisten hyökkäykset torjuttiin Karjalan linnoitusalueella. Karjalan linnoitusalue oli raskaasti kantalinnoitettu puolustuslinja Kannaksella Neuvostoliiton puolella vanhan Tarton rauhajan rajan tuntumassa. Se oli rakennettu Leningradin suojaksi pohjoisesta tulevia hyökkäyksiä vastaan ja kulki Kannaksen poikki alkaen Suomenlahden pohjukasta päättyen Laatokan rantaan.

Saksalaisessa Barbarossa-suunnitelmassa Leningradin valloitus oli määritetty ensiarvoisen tärkeäksi Neuvostoliittoon hyökkäämisen loppuunsaattamiseksi. Leningrad oli poliittinen, ideologinen, teollinen, väestöllinen ja logistinen keskus, jonka valloittamisen Saksan johtaja Adolf Hitler näki edellytykseksi, ennen kuin hyökkäystä voitaisiin jatkaa kohti Moskovaa. Barbarossa-suunnitelmassa Leningradin valtaus oli annettu Saksan Pohjoisen armeijaryhmän tehtäväksi. Kokonaisuudessa sen tehtävään kuuluikin ”eteneminen kohti Leningradia, Neuvostoliiton Luoteisen ja Pohjoisen rintaman tuhoaminen, Leningradin itäisten ja kaakkoon vievien yhteyksien katkaiseminen ja Leningradin valtaaminen.” Saksalaisten Leningradin

valtaamiseen liittyvissä suunnitelmissa myös Suomen armeijan tehtäväksi oli kaavailtu ennen kaikkea avustaa Pohjoista armeijaryhmää Leningradin valtaamisessa.¹

Jo operaatio Barbarossaa edeltäneissä Suomen ja Saksan sotilasjohdon välisissä Berliinin maavoimaneuvotteluissa 26.5.1941 saksalaiset esittivät Leningradiin liittyviä toivomuksiaan Suomen neuvottelukunnalle. Neuvotteluissa Saksan OKH:n yleisesikuntapäällikkö kenraalileiversti Franz Halder esitti toivomuksia suomalaisten mahdollisesta osallistumisesta omalta suunnaltaan saksalaisen Pohjoisen armeijaryhmän Leningradia vastaan suuntautuvaan maaoperaatioon. Suomelta pyydettiin sellaista mahdollisen vahvan hyökkäysryhmän keskittämistä, että se voisi hyökätä tilanteen kehityksen mukaan kummalta puolen Laatokkaa hyvänsä. Hyökkäyksen tavoitteena olisi saksalaisen Pohjoisen armeijaryhmän ja Suomen armeijan kohtaaminen joko Syvärillä tai Leningradin suunnassa.²

Saksalaisten tavoitteena oli siis vallata Leningrad suomalaisten pohjoisesta suuntautuvan ja saksalaisten etelästä suuntautuvan iskun yhteisvaikutuksella. Alun perin suomalaisten hyökkäyksen tehtäväksi ajateltiin pääosin neuvostojoukkojen sitomista saksalaisen Pohjoisen armeijaryhmän hyökkäyskiilojen tieltä, vaikka kauaskantoista etenemistä Leningradin suuntaan myös esitettiin.³ Suomen Päämaja oli ollut kuitenkin alusta asti haluton etenemään Kannaksella pidemmälle Leningradin suuntaan, vaikka muuten rajoitetun iskun suorittamista Kannaksella Hiitolan suuntaan suunniteltiin. Myöhemmin operaatio Barbarossan lähestyessä saksalaiset ja suomalaiset sopivat, että suomalaisten pääisku tullaan suorittamaan Syvärin suuntaan. Tämän suunnitelman mukaisesti heinäkuun alkupuoliskolla suomalaiset aloittivatkin sotatoimet Laatokan pohjoispuolella.⁴ Pian heinäkuun lopussa Saksan sodanjohdolle vah-

¹ Glantz, David M: *The Battle for Leningrad, 1941–1944*. University Press of Kansas, USA 2002, s. 1–37 ja Boog, Horst, Jurgen Förster, Joachim Hoffman, Ernst Klink, Rolf-Dieter Muller & Gerd R. Ueberschär: *Germany and the Second World War - Volume IV/II The Attack on the Soviet Union*. Oxford university press, Oxford 1998b s.636.

² Jokipii, Mauno: *Jatkosodan synty - Tutkimuksia Saksan ja Suomen sotilaallisesta yhteistyöstä 1940–1941*. Otava, Keuruu 1987, s. 305–327 ja Boog, Horst, Jurgen Förster, Joachim Hoffman, Ernst Klink, Rolf-Dieter Muller & Gerd R. Ueberschär: *Germany and the second world war - Volume IV/I The Attack on the Soviet Union*. Oxford university press, Oxford 1998a, s.455–462 ja Krosby, Hans: *Suomen valinta 1941*. Yhteiskirjapaino Oy, Helsinki 1967, s. 324–326 ja Korhonen, Arvi: *Barbarossa-suunnitelma ja Suomi - Jatkosodan synty*. WSOY, Porvoo 1961, s. 268–270 ja Jokipii, Mauno & Ohto Manninen: *Leningradin saarto: Saksan ja Suomen tavoitteet, Sotahistoriallinen aikakauskirja 25*. Ahti Lappi, Riitta Blombgren, Ove Enqvist, Ohto Manninen, Anssi Saari, Pekka Saloranta (toim.), Gummerus Kirjapaino Oy, Vaajakoski 2006, s. 261.

³ Boog et al. (1998a), 446–471 ja Ziemke, Earl: *Saksalaisten sotatoimet Pohjolassa 1940–1945*. WSOY, Porvoo 1963, s. 187–192.

⁴ Jokipii et al. (2006), s. 260–261 ja Visuri, Pekka: *Saksan kenraali Suomen päämajassa 1941 - suomalais-saksalainen yhteistyö Waldemar Erfurthin päiväkirjan valossa*. Docendo, Jyväskylä 2017, s. 67–74 ja Suomen Sota 1941–1945 1.osa. Sotahistoriallisen tutkimuslaitoksen sotahistoriallinen toimisto (toim.), Kirjapaino OY Savo, Kuopio 1965, s. 281.

vistui käsitys, että Leningradiin ei hyökätä suoraan, vaan kaupunki ja sitä puolustavat neuvostojoukot kukistetaan saartamalla yhteistyössä suomalaisten kanssa.⁵

Operaatio Barbarossan edetessä Suomen armeija aloitti hyökkäyksen myös Karjalankannaksella. Elokuun loppupuolella Suomen armeija oli murtautunut Neuvostoliiton puolustuksen Viipurin ja Käkisalmen suunnalla ja eteni kovaa vauhtia kohti vanhaa valtakunnan rajaa. Tämä tarkoitti sitä, että Leningradin sotilaspiiri oli epäonnistunut sen alkuperäisessä 25. toukokuuta 1941 määrittämässä ensimmäisessä ja tärkeimmässä tehtävässä: muodostaa pitävä Leningradin puolustus Viipurin ja Käkisalmen välille⁶. Vanhan valtakunnan rajan lyhimmältä kohdalta matkaa Leningradiin oli vain vajaa parikymmentä kilometriä.⁷

Samaan aikaan saksalaisen Pohjoisen armeijaryhmän lähestyessä Leningradia ja Neuvostoliiton puolustuksen tiukentuessa saksalaisten vaatimukset suomalaisille Leningradiin suuntautuvaan hyökkäykseen liittyen alkoivat kasvaa ja tarkentua. Syväin lisäksi saksalaiset alkoivat esittää toivomuksia suomalaisten hyökkäyksen jatkamiseksi pidemmälle myös Karjalankannaksen suunnassa. Ensimmäisen kerran saksalaiset pyysivät suomalaisia jatkamaan hyökkäystä Karjalan linnoitusalueen läpi kohti saksalaisia elokuun 20. päivänä 1941. Pyyntö esitettiin saksalaisten Suomen Päämajaan lähettämän yhteysupseeri kenraali Waldemar Erfurthin välityksellä ensin alustavasti suullisesti ja kolme päivää myöhemmin virallisemmin kirjallisesti. Mannerheim suhtautui molempiin pyyntöihin kielteisesti. Mannerheim perusteli kieltäytymistä keskeisimmin Suomen vähäisillä voimilla ja puutteellisella kalustolla, jotka eivät riittäisi Leningradin pohjoispuolella sijaitsevan Neuvostoliiton vahvan linnoitusketjun Karjalan linnoitusalueen murtamiseen.⁸

Elokuun 30. päivänä saksalaiset pyysivät uudelleen suomalaisia jatkamaan etenemistä Leningradin suuntaan aivan Leningradin kaupungin laidalle saakka samaan aikaan, kun saksalaiset lähestyisivät suomalaisia kaakosta Nevan suunnalta. Tähän esitykseen liittyen kaksi päivää myöhemmin Mannerheim lupautui jatkamaan aikaisemmasta poiketen jonkin verran etenemistä vanhan rajan yli Mustapurolle⁹, mutta vain siinä tapauksessa, että saksalaiset murtaisivat ensin venäläisten puolustuksen Neva-joella ja lähestyisivät suomalaisia. Hitlerin joh toesikunnan päällikkö kenraali Jodl saapui vielä syyskuun 4. päivänä Mikkeliin neuvottelemaan suomalaisten hyökkäyksen jatkamisesta kohti Leningradia. Tälläkään kertaa eivät sak-

⁵ Glantz (2002), s. 475.

⁶ Glantz, David M: The Battle for Leningrad, 1941-1944. University Press of Kansas, USA 2002, s.18.

⁷ Suomen Sota 1941–1945 1.osa. Sotahistoriallisen tutkimuslaitoksen sotahistoriallinen toimisto (toim.), Kirjapaino OY Savo, Kuopio 1965, s.382–385.

⁸ Visuri, (2017), s.87–95 ja Jokipii et al. (2006), s. 262–264.

⁹ Mustapuro sijaitsi noin kymmenen kilometrin päässä vanhan rajan lyhimmältä kohdalta mitattuna. Katso liite 8.

salaiset onnistuneet saamaan suomalaisia suuremmin Karjalan linnoitusalueen läpi saksalaisia kohti suuntautuvan hyökkäyksen taakse.¹⁰

Perinteisessä suomalaisessa historian tulkinnassa on korostettu haitallisten poliittisten vaikutusten merkitystä vanhan rajan tuntumaan pysähtymisen syynä.¹¹ Toisinaan on spekuloitu myös Mannerheimin sympatioilla vanhaa kotikaupunkiansa kohtaan. Venäläiseltä ja neuvostoliittolaiselta puolelta puolestaan usein painotetaan Neuvostoliiton suomalaisten hyökkäyksen torjumista Karjalan linnoitusalueella¹². Viime vuosina suomalaiselta taholta on myös paljolti selitetty hyökkäyksen pysähtymistä Karjalan linnoitusalueen eteen yksinkertaisesti siitä syystä, ettei Suomella ollut joukkoja ja tarvittavaa kalustoa vahvasti linnoitetun Karjalan linnoitusalueen murtamiseen.¹³

Ottaen huomioon edellä mainitut eri syitä painottavat näkemykset aihe Suomen armeijan toiminnasta Karjalan linnoitusalueella vastaan tulee yhä mielenkiintoisemmaksi. Tutkimuksen aiheen tutkiminen ei pelkästään tuo tai kokoa tietoa toiminnasta, vaan saattaa osaltaan tuoda vahvistusta tai heikennystä mainitulle näkemykselle. Tutkimalla toimintaa ja sen laajuutta sekä tavoitteita voidaan arvioida venäläisen näkemyksen perusteltavuutta pysähtymisen syynä. Vastapuolien voimien selvittäminen saattaa puolestaan selittää osaltaan tapahtunutta toimintaa, mutta antaa myös mahdollisuuden arvioida voimien riittämättömyyttä korostavaa näkemystä pysähtymisen keskeisenä syynä.

1.2 Tutkimustilanne

Tutkimusaihetta ei ole yksityiskohtaisesti kokonaisuutena aiemmin tutkittu. Lähin löytämäni aihetta käsittelevä tutkimus on Jukka Kulomaan kirjoittama Sotahistoriallisen seuran aikakauskirjan 34. julkaisussa ilmestynyt artikkeli Karjalan linnoitusalue Leningradin suojana ja suomalaisten sotilaallisissa suunnitelmissa. Artikkelin painottuu käsittelemään Karjalan linnoitusalueita ja suomalaisten suunnitelmia siihen liittyen 1920–40-luvuilla. Artikkelin on etenkin

¹⁰ Visuri (2017), s.87–229 ja Kulomaa (2014) s. 88–89 ja Jokipii et al. (2006), s. 262–269 ja Tervasmäki, Vilho: Mannerheim ja jatkosodan alkuvaihe, *Jatkosodan kujanjuoksu*. Olli Vehviläinen (toim.), WSOY, Juva 1982, s. 46.

¹¹ Seppälä, Helge: *Taistelu Leningadista ja Suomi*. Werner Söderström Osakeyhtiön kirjapaino, Porvoo 1969, s. 137 ja 145–148 ja *Jatkosodan historia 2 - Hyökkäys Itä-Karjalaan ja Karjalan Kannakselle*. Sotatieteen Laitoksen Sotahistorian toimisto (toim.), Werner Söderström osakeyhtiö, Porvoo 1989, s. 260–261 ja Halsti, Wolf: *Kesäsota 194*. Otava, Keuruu 1956, s. 71–75, s. 327 ja s. 351–356.

¹² Baryshnikov, Nikolai: *Leningradin piiritys ja Suomi 1941–1944*. Johan Beckman (toim.), Yliopistopaino, Helsinki 2003, s. 96–100, s. ja 109–115 ja Seppälä (1969), s.135.

¹³ Johtavat sotahistorian tuntijat: Suomen joukot olivat olennainen osa Leningradin saartorengasta, Yle 9.8.2006. [<https://yle.fi/uutiset/3-9083286>], luettu 10.12.2017. Tässä artikkelissa Pekka Visuri kertoo: ”Se, että Mannerheim ei halunnut hyökätä Leningradiin, ei Visurin mukaan johtunut Mannerheimin hyväntahtoisuudesta, vaan sotilaallisista tosiasioista. Suomella ei ollut resursseja enempään.”

linnoitusalueen kuvaamisessa yksityiskohtainen, minkä vuoksi sitä on hyödynnetty suuresti tämän tutkimuksen Karjalan linnoitusalueen kuvaamisessa. Lähteinä linnoitusalueen kuvaamiseen Kulomaa on käyttänyt paljolti Leningradin linnoitusalueesta kertovia venäjänkielisiä internetistä löytyviä artikkeleita. Varsinainen suomalaisten toiminta Karjalan linnoitusaluetta vastaan artikkelissa jää vähemmille maininnoille, joskin muihin teoksiin verrattuna poikkeuksellisen tarkasti kuvatuksi.

Sen sijaan aihetta sivuavaa kirjallisuutta ja tutkimuksia on hyvin paljon. Näistä sotatoimia kuvaavia suomalaisia Karjalankannaksen valtausta käsitteleviä teoksia on niin ikään paljon. Useimmat näistä ovat jatkosodasta kertovia yleisteoksia tai Kannaksella hyökänneiden divisioiden sekä niiden joukko-osastojen historiikkeja. Edellä mainitut teokset perustuvat pääosin *Suomen sota* -kirjasarjaan, minkä vuoksi esiteltävät tapahtumat niissä ovat hyvin samankaltaisesti kuvattu. Pääosin tapahtumat onkin kuvattu varsin ylimalkaisesti. Yleisteokset eivät kerro yksityiskohtaisesti Karjalan linnoitusaluetta vastaan käydystä toiminnasta.¹⁴

Muita suomalaisia aihealuetta lähemmin sivuavia sotilaallisesta toiminnasta kertovia keskeisiä tutkimuksia on Helge Seppälän *Taistelu Leningradista ja Suomi* (1969). Seppäläkään ei kirjassaan kuvaa yksityiskohtaisesti Suomen armeijan toimintaa linnoitusaluetta vastaan, mutta sen sijaan arvioi poikkeuksellisesti Suomen armeijan tapahtuneen toiminnan vaikutuksia Neuvostoliiton kannalta. Helge Seppälän ansio kirjassaan onkin erityisesti sen neuvostoliittolaisen näkökulman esille tuonti.

Ulkomaisesta kirjallisuudesta samaa Seppälän valitsemaa teemaa käsittelee Nikolai Baryshnikov Johan Beckman -instituutin kustantamassa kirjassaan: *Leningradin piiritys ja Suomi 1941–1944* (2003). Kirja on venäläisestä näkökulmasta kirjoitettu ja sisältää suomalaisen historiankirjoitukseen peilattuna huomattavan määrän asiavirheitä. Kirja muun muassa keskittyy osoittamaan Suomen hyökkäykselliset tavoitteet Leningradia kohtaan jatkosodan¹⁵ aikana. Suomen tavoitteeksi Leningradin osalta Baryshnikov ilmoittaa Leningradin tuhoamisen ja Neva-joen pohjoispuolisen alueen liittämisen Suomeen yhteistyössä saksalaisten kanssa¹⁶. Lähteitä näkemyksiensä vahvistamiseksi Baryshnikov käyttää hyvin valikoivasti. Itse Suomen sotilaallinen toiminta Karjalan linnoitusaluetta vastaan kuvataan kirjassa hyvin vähäisesti ja epämääräisesti.

¹⁴ Jatkosodan historia 2 (1989), s. 263–264.

¹⁵ Baryshnikov pitää jatkosota-termiä harhaanjohtavana propagandana ja puhuu jatkosodasta Suomen hyökkäyssotana.

¹⁶ Baryshnikov, Nikolai: *Leningradin piiritys ja Suomi 1941–1944*. Johan Beckman (toim.), Yliopistopaino, Helsinki 2003, s. 14–26, s. 127 ja s. 133–150.

Neuvostoliiton näkökulmasta enemmän sotilaallisiin tapahtumiin Leningradin pohjoisella rintamalla keskittyy Platonov kirjassaan *Taistelut Suomen rintamalla*¹⁷ (1976). Vaikka kirja on neuvostoliittolaislähteistä tarkin, on siinäkin vastustajan joukkojen määrissä ja niille aiheutetuissa tappioissa selviä ristiriitaisuuksia suomalaisiin lähteisiin nähden¹⁸. Esimerkiksi suomalaisten hyökkäyksien pysäyttäminen on poikkeuksetta aina laitettu neuvostojoukkojen sitkeän vastarinnan ja vastustajan uupumisen syyksi. Näin kerrotaan tapahtuneen esimerkiksi Tuuloksessa heinäkuun lopulla, vaikka todellisuudessa Mannerheim ei antanut lupaa Talvelalle jatkaa hyökkäystä Talvelan painokkaista esityksistä huolimatta.

Suomesta ja Leningradin piirityksestä kertovat kirjat painottuvat pääasiassa käsittelemään Suomea ja Leningradin saartoa yleisesti sekä siihen liittyviä poliittisia ulottuvuuksia varsinkin Saksan kanssa. Näitä poliittisia ulottuvuuksia ja tapahtumia selostetaan monissa muissakin teoksissa. Näistä teoksista keskeisimpiä ovat Mauno Jokipiin *Jatkosodan synty* (1987), Pekka Visurin *Saksan kenraali Suomen päämajassa vuonna 1941* (2017), Jokipiin ja Ohto Mannisen kirjoittama artikkeli *Leningradin saarto: Saksan ja Suomen tavoitteet* ja Mannisen tutkimus *Suur-Suomen ääriiviivat* (1980). Muista tutkimusaihetta sivuavista tutkimuksista keskeisimpiä ovat Mikko Karjalaisen väitöskirja *Ajatuksista operaatioiksi - Suomen armeijan hyökkäysoperaatioiden suunnittelu jatkosodassa* (2009) ja yhdysvaltalaisen Earl Ziemken *Saksalaisten sotatoimet pohjolassa 1940–1945* (1960). Karjalaisen tutkimus valottaa erityisesti Päämajan roolia hyökkäysoperaatioiden suunnittelussa ja johtamisessa. Ziemken tutkimus puolestaan kertoo toisen maailmansodan aikaisesta Suomen ja Saksan välisestä diplomatiasta ja yhteisistä sotatoimista erityisesti saksalaisiin asiakirjalähteisiin tukeutuen.

Suuri osa Leningradin saartoon liittyvästä kirjallisuudesta keskittyy käsittelemään siihen liittyvää inhimillistä tragediää. Näiden lisäksi on Leningradin lähellä käydyistä taisteluista kirjoitettu paljon. Tämä ulkomaalainen kirjallisuus painottuu käsittelemään Saksan ja Neuvostoliiton välisiä yhteenottoja johtuen niiden suuremmasta volyyymistä ja merkityksestä kokonaisuudelle. Osa näistä kirjoista varsinkin venäläisistä ja neuvostoliittolaisista teoksista, kuten esimerkiksi Tihonovin *Leningradin sankarillinen puolustus* (1949), ovat pateettisuudessaan puoleellisia ja sisältävät suuria ristiriitoja joukkojen määrissä erityisesti länsimaisiin teoksiin verrattuna. Erityisen paljon neuvostoliittolaiset julkaisujen tiedot eroavat vihollisen määrän ja viholliselle tuotettujen tappioiden kuvaamisessa. Tässä tutkimustyössä on hyödynnetty Le-

¹⁷ Alkuperäinen teos on venäjänkielinen ja laajemmin Leningradin taisteluja yleisemmin käsittelevä *Bitva za Leningrad* (suomeksi: Taistelu Leningradista) 1941–1944.

¹⁸ Esimerkiksi JR 461 jalkaväkirykmentin kerrottiin tuhonneen heinäkuussa kymmenessä päivässä puolet vastassa olevista joukoista. Kun vastassa oli todellisuudessa 2. divisioona, tämä olisi tarkoittanut noin 6000 sotilasta, mikä ei pidä paikkaansa.

ningradin taisteluista yleisesti kertovista teoksista erityisesti Glanzin¹⁹ kirjaa *The Battle for Leningrad 1941–1944*. Kirja on hyvin yksityiskohtainen Leningradin taisteluiden kerronnassa ja vaikuttaa tarkastelultaan neutraalilta. Lähteinä kirjassa on käytetty laajalti sekä saksalaista että neuvostoliitolaista lähdeaineistoa, mutta Suomen toiminnasta²⁰ kirja ei paljoa mainitse.

1.3 Tutkimusongelma ja rajaukset

Tutkimuksen pääkysymys on: Mitä toimintaa Suomella oli Karjalan linnoitusalueella vastaan syyskuussa 1941? Tutkittava toiminta sisältää tiedustelun, tulitoiminnan ja hyökkäykset Karjalan linnoitusalueella vastaan sekä suomalaisten puolustustaistelun linnoitusalueella tai sen välittömässä läheisyydessä. Pääkysymykseen sisältyy tapahtuneen toiminnan, toiminnan edellytyksien ja toiminnan tavoitteiden arvioiminen sekä niiden vertaaminen kolmeen aiheeseen esitelyssä esiin tuotuun päänäkemykseen pysähtymisen syistä, jotka ovat pelkistetysti:

- Neuvostoliitto torjui suomalaisten hyökkäyksen.
- Suomalaisilla ei ollut sotilaallisia mahdollisuuksia hyökkäyksen jatkamiseen.
- Poliittisista syistä johtuen Suomen armeijan hyökkäystä ei jatkettu Karjalankannaksella pidemmälle.

Tutkimuksen alakysymyksiä ovat:

1. Mitä eri näkemyksiä julkaisuissa on esitetty Leningradin linnoitusalueen eteen pysähtymisen syistä?
2. Mikä oli Suomen ja Neuvostoliiton sotilaallinen voima Karjalan linnoitusalueen läheisyydessä syyskuussa 1941?
3. Mitkä olivat suomalaisten yhtymien toiminnan tavoitteet Karjalankannaksella elosyyskuussa 1941?

Tutkimuksen näkökulmana on selvittää, minkälaista ja kuinka laaja suomalaisten toiminta ja tavoitteet olivat Karjalan linnoitusalueella vastaan syyskuussa 1941 sekä arvioida näihin havaintoihin pohjautuen julkaisuissa esitettyjä Suomen armeijan pysähtymisen syitä Karjalan linnoitusalueen eteen. Hyökkäysvaiheen syyskuulle näkökulma on rajautunut sen takia, että syyskuun alussa Suomen armeijan eteneminen pysähtyi Karjalan linnoitusalueen pääpuolustuslinjan eteen. Syyskuussa ja etenkin sen alkupuolella etenemisen jatkamisen yrittäminen tai

¹⁹ David M. Glantz on yhdysvaltalainen erityisesti Neuvostoliiton toisen maailmansodan aikaiseen sotahistoriaan erikoistunut historioitsija.

²⁰ Tarkemman suomalaisten toiminnan tietämiseksi Glantz kehottaakin tutustumaan Platonovin *Bitva za Leningrad* -kirjaan.

vakava harkitseminen Leningradin suuntaan on ollut myös todennäköisintä. Tämä johtuu siitä, että silloin saksalaiset painostivat suomalaisia jatkamaan etenemistä Karjalankannaksella sekä siitä, että hyökkäysmahdollisuuksien voidaan olettaa olleen silloin suotuisimpia suomalaisten etenemiselle. Syyskuun puoleen väliin asti Suomen ja Saksan armeijan painopiste oli Leningradin suunnassa ja taistelut kaupungin eteläpuolella kävivät kiivaina. Syyskuun loppupuolella taas molemmat maat alkoivat siirtämään joukkojaan pois Leningradin suunnalta, minkä vuoksi hyökkäysmahdollisuuksien voidaan olettaa heikentyneen²¹.

Ilmeisesti Suomen poliittisen ja sotilaallisen johdon intressit Leningradin kukistumiseen olivat suuret, mutta hyökkäystä pidemmälle Leningradia kohti ei silti haluttu jatkaa²². Olivatko tähän ratkaisuun syynä esimerkiksi epäonnistuneet hyökkäykset Karjalan linnoitusalueella ja niistä koituneet tappiot? Voidaanko sanoa Neuvostoliiton torjuneen suomalaisten hyökkäyksen Leningradin pohjoiselle puolustusvyöhykkeelle tapahtuneen toiminnan valossa? Vai voidaanko hyökkäyksen pysähtymisen syyksi perustella Suomen armeijan voimien riittämättömyys, kun voimia verrataan Leningradin linnoitusalueen puolustuksesta vastanneeseen 23. armeijaan? Vai voidaanko Suomen armeijan tapahtuneen toiminnan ja tavoitteiden sekä poliittisen painostuksen arvioinnin perusteella sanoa Suomen armeijan pysähtyneen Kannaksella poliittisten syiden takia? Näihin kysymyksiin tämä tutkimus pyrkii löytämään vastauksen tai ainakin arvioimaan niiden painoarvoa pysähtymisen taustalla.

Tutkimuksen rakenne on pyritty muodostamaan temaattisesti, millä on koitettu välttää tutkimuksen ajautuminen liian sirpalemaiseksi²³. Toisessa pääluvussa esitellään 1. alatutkimuskysymyksen mukaisesti, mitä näkemyksiä Suomen, Venäjän sekä länsimaiden julkaisuissa on esitetty Suomen armeijan pysähtymisen syistä Karjalan linnoitusalueen eteen. Sen ohella että luvulla on pyritty antamaan kattava kuva julkaisuissa esitetyistä pysähtymisen syistä, tulee siinä myös kuvattua poliittisia tekijöitä Suomen armeijan syyskuun Kannaksen toiminnan taustalla. Seuraavassa pääluvussa puolestaan selvitetään 2. alatutkimuskysymyksen mukaisesti, mitkä olivat Suomen ja Neuvostoliiton voimat Karjalan linnoitusalueen läheisyydessä? Voimien selvittämiseksi tarkastellaan linnoitusalueen läheisyydessä taistelleiden Suomen ja Neuvostoliiton voimien lisäksi Karjalan linnoitusaluetta ja Neuvostoliiton kokonaisvoimaa

²¹ Glantz, David M: *900 Kauhun päivää - Leningradin piiritys 1941–1944*. Gummerus, Jyväskylä 2007, s. 91–97. Syyskuun 15. päivästä alkaen VIII ilma-armeijakuntaa ja suurinta osaa Pohjoisen armeijaryhmän mootto-roiduista yhtymistä alettiin siirtämään Keskiseen armeijaryhmään osallistuakseen Operaatio Taifuuniin (Moskovan valtauksen tähtäävään operaatioon). Suomalaiset puolestaan siirsivät 8. divisioonan Itä-Karjalaan syyskuun lopussa ja lopulta siirsivät myös II armeijakunnan sinne lokakuun alussa.

²² Karjalainen, Mikko: *Ajatuksista operaatioiksi - Suomen armeijan hyökkäysoperaatioiden suunnittelu jatkosodassa*. Maanpuolustuskorkeakoulun Sotataidon laitos, julkaisusarja 1 N:0 12, Edita Prima Oy, 2009, s.142–162.

²³ Kiviniemi, Kari: *Laadullinen tutkimus prosessina, Ikkunoita tutkimusmetodeihin II - Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Aaltola Juhani ja Raine Valli (toim), WS Bookwell Oy, Juva 2010, s.80.

Leningradin alueella syyskuussa 1941. Näiden lisäksi selvitettyjä voimasuhteita verrataan vielä ajankohtaa edeltäneeseen Karjalankannaksen takaisinvaltauksen alun voimasuhteisiin, jotta voimasuhteiden arviointiin saadaan selkeä vertailukelpoinen historiallinen esimerkki.

4. pääluvussa kuvataan pääpiirteittäin Suomen armeijan yhtymien toiminta Leningradin linnoitusvyöhykkeen läheisyydessä sekä paneudutaan lähemmin toimintaan, mikäli sellaista on tapahtunut Leningradin linnoitusvyöhykettä vastaan. Samalla yhtymien toimintaa verrataan annettuihin käskyihin ja niiden tavoitteisiin, jolla pyritään selvittämään 3. alakysymyksen mukaisesti, mitkä olivat suomalaisten yhtymien toiminnan tavoitteet Kannaksella elo-syyskuussa 1941? Yhtymien toiminta kuvataan armeijakunta kerrallaan kronologisessa järjestyksessä. Lopuksi johtopäätöksissä vastataan pääluvuissa selvitettyjen yhtymien toiminnan ja tavoitteiden sekä voimasuhteiden havaintojen perusteella tutkimuksen pääkysymykseen, minkä perusteella arvioidaan julkaisuissa esitettyjen pysähtymisen syiden perusteltavuutta syyskuussa 1941. Näkemyksien perusteltavuutta arvioidaan lisäksi vertaamalla Kannaksen syyskuun tilannetta Suomen armeijan muilla rintaman osilla tapahtuneeseen toimintaan ja niiden lähtökohtiin. Vertaaminen suoritetaan siltä osin, kuin sillä voidaan arvioida Leningradin edessä syyskuussa tapahtunutta toimintaa. Tutkimuksen johtopäätöksien jälkeisessä epilogissa tutkija tuo vielä esiin oman tutkimuksen aikana muodostuneen näkemyksensä keskeisimmistä pysähtymisen syistä sekä omaa sotataidollista pohdiskelua tutkimukseen liittyvistä hyökkäysvaiheen aikaisista valinnoista.

1.4 Tutkimusmenetelmät ja lähdeaineisto

Tutkimuksen menetelmänä on laadullinen tutkimus. Laadullisessa eli kvalitatiivisessa tutkimuksessa pyritään ymmärtämään kohteen laatua, ominaisuuksia ja merkityksiä kokonaisvaltaisesti.²⁴ Tutkimuksen viitekehityksessä tämä tarkoittaa sitä, että Suomen armeijan toimintaa Karjalan linnoitusalueella vastaan on pyritty havainnollistamaan ja ymmärtämään kokonaisvaltaisesti syyskuun 1941 ajalta. Tämän vuoksi myös sotilaalliseen toimintaan oleellisesti vaikuttavat asiat, kuten voimasuhteet ja poliittiset tekijät, on pyritty selvittämään tutkimuksessa oleellisilta osin mahdollisimman tarkasti. Vastaavasti tapahtuneen toiminnan laadun ja merkityksen ymmärtäminen ja selvittäminen antavat myös hyvän lähtökohdan Karjalan linnoitusalueen eteen esitettyjen pysähtymisen syiden kokonaisvaltaiseen arviointiin. Analysointime-

²⁴ Jyväskylän Yliopisto: Laadullinen tutkimus. Kariston kirjapaino OY, Hämeenlinna 2010, s. 161.

ja[<https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku/tutkimusstrategiat/laadullinen-tutkimus>], luettu 13.12.2017 ja Jyväskylän Yliopisto: Määrällinen tutkimus.

[<https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku/tutkimusstrategiat/maarallinen-tutkimus>] luettu 13.12.2017 ja Hirsjärvi, Sirkka., Pirkko Remes ja Paula Sajavaara: *Tutki ja kirjoita*. Kariston kirjapaino Oy, Hämeenlinna 2010, s.161.

netelmänä tutkimuksessa on käytetty aineistolähtöistä sisällönanalyysia. Tämä siitä syystä, että tutkimuksesta muodostuva teoria muodostetaan käytössä olleesta aineistosta²⁵.

Tutkimuksen johtopäätöksissä esiin tulevissa toiminnan mahdollisuuksien sekä tapahtuneen toiminnan arvioinneissa on ollut erityisen suuri riski ajautua arvostelevaan aikalaisten päätöksiä ilman oikeudenmukaista sen aikaisien tilannetietojen huomioimista. Matti Lauerma mukaan: ”Arvostellessaan menneiden aikojen sotilasjohtajien ratkaisuja kriitikko helposti lähtee olettamuksesta, että asianomainen ratkaisuaan tehdessään tiesi kaiken, minkä hän itse tietää. Todellisuudessa arvostelun kohteella usein ei edes ollut mahdollisuutta hankkia tätä tietämystä muuta kuin pieneltä osalta.”²⁶

Tämän problematiikan huomioon ottaen tutkija on välttänyt ottamasta kantaa tehtyjen ratkaisuiden oikeellisuuteen ja yrittänyt sotilaallisia mahdollisuuksia arvioidessaankin arvioida sitä, mikä on ollut päätöksen tekijöiden sen aikainen tietämys nyt tiedetyistä faktoista. Tietämyksen tarkka selvittäminen on kuitenkin haastavaa, mutta epäilemättä haastavuudesta huolimatta tärkeää, mikäli haluamme ymmärtää tehtyjen ratkaisujen taustoja ja motiiveja mahdollisimman tarkasti sekä oikeudenmukaisesti. Poikkeuksen tehtyjen ratkaisuiden oikeellisuuden arvioinnissa tutkija on tehnyt tutkimuksen epilogin loppuosassa. Siinä tutkija syyllistyy tietoiseen jälkiviisauteen tuodessaan esiin tutkimuksen aikana tekemiään sotataidollisia havaintoja tehdyistä hyökkäysvaiheen ratkaisuista.

Tutkimusaineisto on tutkimuksen tärkein perusta. Siitä tehtävä analyysi ja johtopäätökset määrittävät, minkälaisia vastauksia tutkimuskysymyksiin saadaan.²⁷ Tästä syystä tutkimuksessa on pyritty käyttämään mahdollisimman paljon alkuperäislähteitä tutkimuskysymyksen selvittämiseen, jotta tieto ei olisi päässyt muuttumaan sekundaarilähteiden seurauksena. Aina tämä ei ole ollut mahdollista ottaen huomioon alkuperäislähteiden vaikean saatavuuden ja tutkimuksen rajallisen laajuuden. Erityisesti tutkimusaiheeseen liittyvien poliittisten taustojen selvittämiseen tutkimuksessa on käytetty pääasiassa luvussa 1.2 kerrottuja suomalaisia ja länsimaisia tutkimuksia. Niiltä osin kun alkuperäislähteitä ei ole käytetty, on ne pyritty varmentamaan useammista toisistaan riippumattomista lähteistä. Jos lähteiden kesken on havaittu ilmenneen ristiriitoja, on lähteistä hyödynnetty niitä, joiden tiedot ovat olleet paremmin lin-

²⁵ Eskola, Jari: Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat - Laadullisen aineiston analyysi vaihe vaiheelta, Ikkunoita tutkimusmetodeihin II - *Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimetelmiin*. Aaltola Juhani ja Raine Valli (toim), WS Bookwell Oy, Juva 2010, s.182.

²⁶ Lauerma, Matti: *Sotahistorian tutkimuksen problematiikkaa ja metodiikkaa*. Eripainos Tiede ja ase n:o 35, 1977, s. 81.

²⁷ Hirsjärvi et al. (2010) s. 221–222.

jassa muiden asiaan kytköksissä olevien tieteellisesti arvovaltaisten tutkimusten tai alkupe-
räislähteiden kanssa.

Suomalaisen toiminnan selvittämiseksi Karjalan linnoitusalueita vastaan ja suomalaisten voi-
mien arvioinnissa on haettu tietoa ensisijaisesti Kansallisarkistosta. Tutkijan tavoitteena on
ollut käydä läpi kaikki asiakirjat kuten käskyt ja suunnitelmat, jotka liittyvät Kannaksen jouk-
kojen toimintaan Karjalan linnoitusvyöhykettä vastaan elokuun lopun ja syyskuun lopun väli-
sellä ajalla. Arkistolähteinä on käytetty Päämajan, I, II ja IV armeijakunnan sekä armeijakun-
tien divisioonien käskyjä alajohtoportaille ja lisäksi niiden lähettämiä tilanneilmoituksia ylä-
johtoportaille. Rykmentin alapuolelle lukeutuvien joukkojen asiakirjoihin on pyritty perehty-
mään, jos ylempien johtoportaiden asiakirjat ovat antaneet siihen aihetta ja niitä on ollut saa-
tavilla. Löydettyjä asiakirjoja on tuettu alueella toimineiden joukkojen sotapäiväkirjoilla tai
mahdollisilla taistelukertomuksilla.

Huomion arvoista sotapäiväkirjoissa on ollut se, että niissä on ollut liitteenä tutkimukselle
oleellisia käskyjä tai ne ovat sisältäneet annettujen käskyjen kuvauksia²⁸. Varsinkin divisioo-
natasolta alaspäin mentäessä virallisten asiakirjojen löytäminen on ollut vähäistä, minkä
vuoksi toiminnan yksityiskohtaisessa selvittämisessä on tukeuduttu lähinnä sotapäiväkirjoi-
hin. Sotapäiväkirjojen ja esimerkiksi tilanneilmoitusten osalta tapahtumien kuvaukset voivat
olla siloteltuja ja joltain osin ylikorostettuja asianomaisen omaksi eduksi. Esimerkiksi vihollis-
selle tuotetut tappiot voidaan usein olettaa pyöristetyn epävarmoissa tilanteissa enemmän
ylöspäin kuin alaspäin. Tämä on lukijan hyvä huomioida, kun viitataan sotapäiväkirjoissa
ilmoitettuihin vihollistappioihin. Samoin tutkimuksessa usein viitatus sotavangeilta saadut
tiedot ovat todennäköisesti enemmän vangitsijalle mieluisaksi korostettuja kuin sille epä-
mieluisiksi mietittyjä. Tästä syystä esimerkiksi lukuisat sotavankien tiedot, jotka kertoivat
neuvostojoukkojen heikosta tilasta, voidaan olettaa olleen enemmän korostetun heikoiksi
kuvattuja kuin päinvastoin.

Neuvostoliiton puolelta suorien arkistolähteiden saatavuus on ollut haastavaa. Toinen haaste
niiden käyttämisessä on ollut tutkijan venäjän kielen vähäinen osaaminen. Vaikka asiakirjoja
olisikin internetin kautta saatavilla, kielitaidon vähäisyys on vaikeuttanut niiden tehokasta
löytämistä. Tästä huolimatta tutkimuksessa on pyritty tutustumaan mahdollisimman kattavasti
myös venäläisiin asiakirjoihin ja internetistä löytyviin venäjänkielisiin artikkeleihin. Venäläi-
set arkistolähteet ovat rajoittuneet tutkimuksessa internetistä saataviin skannattuihin asiakir-

²⁸ Kuvaukset ovat olleet myös yhdenmukaisia niiden viittaamiin varsinaisiin käskyihin verrattuna silloin kun
vertaaminen on ollut mahdollista.

joihin²⁹. Suurin osa näistä asiakirjoista käsittelee Karjalan linnoitusalueesta vastanneen neuvostoliittolaisen 23. armeijan vahvuuksia ja organisaatiota. Internetistä löytyneet venäjänkieliset artikkelit ovat puolestaan käsitelleet Karjalan linnoitusalueita ja erityisesti sen historiaa.

Neuvostoliiton puolelta saatujen arkistolähteiden rajallisuus on aiheuttanut, että tutkimuksessa on käytetty pääasiassa lähteinä sekundaarista englanninkielistä ja suomeksi käännettyjä Leningradin taistelusta kertovaa kirjallisuutta neuvostonäkemyksen selvittämiseksi. Amerikkalaisen David Glanzin kirja *The Battle for Leningrad, 1941–1944* (2002) on hyödynnetty erityisesti Leningradin rintaman kokonaistilanteen selvittämisessä. Neuvostoliittolaisten teoksien ongelma on yleisesti niihin käytetyn lähdeaineiston vähyys ja heikkous. Ne sisältävätkin huomattavan paljon ristiriitaisuuksia suomalaislähteisiin nähden. Neuvostoaikana historian-tutkimus oli keskusvallan tiukan valvonnan alaisena, eikä tutkijoilla ollut mahdollisuutta päästä tutustumaan salaisiksi määritettyihin asiakirjoihin. Juri Kilinin mukaan surkea lähdetilanne jatkui aina 1990-luvulle saakka, jolloin arkistomääräyksiä vihdoinkin liberalisoitiin. Tämän jälkeen taas jatkosodasta on kirjoitettu hyvin vähän, minkä vuoksi tuoreempia julkaisuja ei juuri ole hyödynnettävissä.³⁰

Suomea vastaan käytyjen sotatoimien selvittämiseen Neuvostoliiton näkökulmasta on käytetty pääasiassa Platonovin toimittamaa kirjaa *Taistelut Suomen rintamalla* (1976). Tämän lisäksi venäläistä näkemystä erityisesti sotatoimista neuvostoliittolaislähteisiin tukeutuen on tuonut esiin Juri Kilin hänen ja Ari Raunion kirjoittamassa kirjassa *Jatkosodan hyökkäystaisteluja 1941*. Tutkimuksen aiheeseen liittyvät kommentit ovat kirjassa kuitenkin melko vähäisiä. Sotatoimien kuvaamisessa Barysnikovin teosta *Leningradin piiritys ja Suomi* on käytetty lähinnä vain neuvostoliittolaisen aikalaisnäkökuvan esiintuomiseen johtuen tutkimuksen huonosta totuusarvosta. Puna-armeijan sotilaiden henkilökohtaisia näkemyksiä Karjalan linnoitusalueen tilanteesta on löydetty puolestaan kirjasta *Jatkosota Puna-armeijan silmin*. Kirja koostuu pääosiltaan puna-armeijan sotaveteraanien näkemyksistä, jotka on kerätty haastatteluilla vuosien 2000–2006 väliseltä ajalta.

²⁹ Skannatut asiakirjat ovat olleet hyvin linjassa muiden lähteiden kanssa siltä osin, kun niitä on voinut tiedoiltaan verrata.

³⁰ Kilin, Juri: Suuren isänmaallisen sodan pohjoinen rintama vai erillinen konflikti? - Jatkosota tutkimusaiheena Neuvostoliitossa ja nyky-Venäjällä. *Sodan totuudet - Yksi suomalainen vastaa 5.7 ryssä*. Markku Jokisipilä (toim.), Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2007, s.125–127.

1.5 Käsitteet

Armeijaryhmä (esim. Pohjoinen armeijaryhmä) = Saksalainen armeijoista koostuva yhtymä. Tyypillisesti saksalaiseen armeijaryhmään kuului 2-3 armeijaa ja 1-3 panssariryhmää (vastaa armeijaa, mutta koostuu pääosin moottoroiduista ja panssaridivisioonista).³¹

Rintama (esim. Leningradin rintama) = Neuvostoliittolaisessa joukkokonaisuuteen viittaavassa yhteydessä armeijoista koostuva yhtymä. Vastaa saksalaista armeijaryhmää. Tyypillisesti neuvostoliittolaiseen rintamaan kuului 4-6 armeijaa ja 1-3 ratsuväkiarmeijakuntaa.³²

NKVD = Народный комиссариат внутренних дел, suomeksi sisäasiainkomissariaatti

OKH = Saksaksi Oberkommando des Heeres oli Saksan armeijan maavoimien yleisesikunta toisen maailmansodan aikana.

Karkuri (karkuruus) = Sotilas, joka poistui luvatta joukko-osastostaan tai palveluspaikastaan ja viipyi poissa kauemmin kuin yhden vuorokauden.³³

Haupitsi = tykki, jonka putki on kanuunaan verrattuna lyhyt ja ammuksen lentorata jyrkän kaareva

Kanuuna = pitkäputkinen tykki, jonka ammuksen lentorata on kaareva

Mörssäri = lyhytputkinen usein suurikaliiperinen tykki, jonka ammuksen lentorata on jyrkkä ja korkea³⁴

Iskuryhmätaktiikka = Alkujaan saksalaisten ensimmäisen maailmansodan aikana kehittämä taktiikka vastapainoksi massamaisille rintamahyökkäyksille. Sen peruseriaate on, että suhteellisen pienillä valikoituilla ja tehtäväkohtaisesti varustetuilla niin kutsutuilla iskuryhmillä hyökätään painopisteisesti nopeasti ja häikäilemättömästi tiettyyn osaan vihollisen puolustusryhmityksessä. Tavoitteena on murtaa aluksi paikallisesti vihollisen puolustus, minkä jälkeen läpimurtoa laajennetaan syvyyteen ja sivustoille sekasortoa aiheuttaen.³⁵

³¹ Glantz (2002), s. 537.

³² Glantz (2002), s. 537.

³³ Kulomaa, Jukka: Rintamakarkuruus jatkosodan hyökkäysvaiheessa v. 1941. *Historiallinen aikakauskirja n:o 4*. Historian laitos (toim.), Forssan kirjapaino Oy, Forssa 1979, s.314.

³⁴ Tykistön termejä ja käsitteitä, Tykistöprikaatin kiltä RY.

[http://www.tykistoprikaatinkilta.fi/tykiston_termeja.html], luettu 11.4.2019.

³⁵Frieser, Karl-Heinz: *The Blitzkrieg Legend - The 1940 campaign in the west*. Toinen painos, Naval Institute Press, Annapolis USA 2005, s. 334–336.

2 JULKAISUISSA ESIINTUODUT SYYT LENINGARDIN LINNOITUSALUEEN ETEEN PYSÄHTYMISELLE

Julkaisuissa usein puhutaan Leningradin valtauksesta tai sinne hyökkäämisestä, kun viitataan Suomen armeijan pysähtymiseen vanhan rajan tuntumaan. Varsinkin Leningradiin hyökkäämiseen viittaaminen kuulostaa jokseenkin harhaanjohtavalta, koska Leningradin kaupunkiin suoranainen hyökkääminen ei ollut edes saksalaisten itsensä suunnitelmana. Eivätkä saksalaiset sellaista suomalaisiltakaan koskaan vaatineet. Saksan Pohjoisen armeijaryhmän tavoitteena oli saartaa Leningrad ja pakottaa siellä olevat neuvostojoukot antautumaan³⁶. Leningradin valtaaminen saattaa myös mielikuvissa ohjata kuulijan harhaan suomalaisilta pyydetystä Leningradiin täydelliseen saartamiseen tähtäävästä toiminnasta, vaikka valtaaminen saksalaisten sotilaallisena lopullisena päämääränä Leningradin suhteen olikin.

Tässä tutkimuksessa kaikki julkaisuissa esiintuodut ilmaukset, jotka viittaavat Leningradin valtaukseseen tai hyökkäyksen jatkamiseen Leningradin suuntaan, on käsitelty yhteneväisesti. Tosiasia kun on, että ne kaikki maaoperaatioina suoritettuna olisivat tarkoittaneet Kannaksen suunnasta toteutettuna Leningradin linnoitusalueen läpäisemistä. Näin ollen myös Leningradin valtaukseseen tai Leningradiin hyökkäämiseen viittaavat perustelut ja näkemykset on otettu tutkimuksessa tarkasteluun etsiessä kirjallisuudesta näkemyksiä Karjalan linnoitusalueen eteen pysähtymisen syistä, vaikka termit eroavatkin sisällöllisesti toisistaan. Julkaisuissa myös usein viitataan Suomen Leningradiin suuntautuvaan toimintaan yleisesti toisen maailmansodan aikana, eikä erityisesti syksyyn 1941 tai edes puhtaasti hyökkäyksen pysähtymiseen. Tulkinnanvaraisuudesta huolimatta nämäkin perustelut on otettu esimerkeiksi näkemyksistä pysähtymisen syistä, koska mainintoihin on sisällytettävissä tutkimuksen rajaus sekä toiminnan arviointi. Näkemyksien selvittämiseen on käytetty tieteellisesti arvostettuja julkaisuja, samoin kuin kevyempää suurelle lukijakunnalle suunnattua vähemmän tieteellisiin kriteereihin keskittyvää kirjallisuutta. Tällä on pyritty löytämään mahdollisimman laaja kuva näkemyksistä, jotka kertovat Suomen armeijan pysähtymisen syistä Leningradin linnoitusalueen eteen syyskuussa 1941.

Näkemyksiä pysähtymisen syistä on arvioitu keskittymällä suomalaisiin ja neuvostoliittolaisten venäläisiin julkaisuihin. Venäläisten puolelta tutkijan käsiinsä saama aiheesta tehtyjen julkaisujen otanta jää suhteellisen vähäiseksi, koska aiheesta ei ole paljon kirjoitettu Neuvostoliitossa tai Venäjällä. Juri Kilinin mukaan julkaisujen vähäinen määrä Neuvostoliitossa johtui Suomen kylmän sodan aikaisesta erityisasemasta, minkä vuoksi talvi- ja jatkosotaan liittyvien

³⁶ Boog et al. (1998b) s. 638.

arkaluontoisien asioiden esiintuomista vältettiin. Tästä syystä Neuvostoliitossa ”ei pyritty juurikaan puuttumaan myöskään Suomen rooliin Leningradin piirityksessä, koska sekin olisi voinut heittää mustan varjon maiden hyvälle suhteille.” Neuvostoliiton hajottua jatkosotaan liittyvien julkaisuiden vähäisyys johtuu Kilinin mukaan siitä, ettei sille ole suurta kiinnostusta³⁷ ja kaupallista potentiaalia. Siltä osin kun venäläisperäisiä julkaisuja ei ole ollut saatavilla suomeksi tai englanniksi, on puhtaasti venäjänkielisten julkaisuiden näkemyksiin pysähtymisen syistä tutustuttu Juri Kilinin *Sodan totuudet kirjan* artikkelin³⁸ referoimien neuvostoliittolaisen ja venäläisen kirjallisuuden kautta.³⁹

Länsimaisiin julkaisuihin on paneuduttu vähemmän perusteellisesti, koska tutkijan havaintojen perusteella ne eivät ole tuoneet merkittävästi erilaisia näkemyksiä Suomen armeijan pysähtymisen syistä venäläisiin tai suomalaisiin julkaisuihin verrattuna. Länsimaisten julkaisuiden osalta päämääränä on ollut selvittää niissä ilmenevä pääpiirteinen näkökanta Suomen armeijan pysähtymisen syistä Kannaksella 1941. Länsimaisessa kirjallisuudessa on pyritty paneutumaan erityisesti aineistoon, joka keskittyy Suomen toimintaan toisessa maailmansodassa tai Leningradin taisteluihin. Tällaista kirjallisuutta on kuitenkin suhteellisen vähän, eikä löytyessäänkään vielä takaa selkeitä mainintoja Suomen armeijan pysähtymisen syistä Kannaksella. Suuri osa englanninkielisistä Suomen toimintaan toisessa maailmansodassa keskittyvistä tutkimuksista onkin suomalaisten kirjoittamia.

2.1 Venäläiset julkaisut

Juri Kilinin mukaan jatkosodan aikaa käsittelevä neuvostoliittolainen kirjallisuus jättää muutamia poikkeusta lukuun ottamatta tapahtumien kuvaukset Suomen rintamalla hyvin ylimalkaisiksi. Olihan Neuvostoliiton päävihollinen Saksa.⁴⁰ Tämän on myös huomannut tutkimuksen tekijä. Neuvostoliittolaisissa suomennetuissa Leningradin taisteluista kokonaisuudessaan käsittelevissä teoksissa Suomen mainitseminen on varsin vähäistä. Ääriesimerkkinä on neuvostojoukkojen sankarillisuutta ylistävä Tihonovin *Leningradin sankarillinen puolustus* kirjanen vuodelta 1945. Siinä Suomea ei mainita sanallakaan.⁴¹

³⁷ Kilin kertookin, että Venäjällä jatkosota on jäänyt talvisodan varjoon.

³⁸ *Suuren isänmaallisen sodan pohjoinen rintama vai erillinen konflikti? - Jatkosota tutkimusaiheena Neuvostoliitossa ja nyky-Venäjällä.*

³⁹ Kilin, Juri: Suuren isänmaallisen sodan pohjoinen rintama vai erillinen konflikti? - Jatkosota tutkimusaiheena Neuvostoliitossa ja nyky-Venäjällä. *Sodan totuudet -Yksi suomalainen vastaa 5.7 ryssää.* Markku Jokisipilä (toim.), Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2007, s.125–127.

⁴⁰ Kilin (2007), s. 126.

⁴¹ Tihanov, H: *Leningradin sankarillinen puolustus.* Suomi-Neuvostoliitto-seura (toim.), Kirjapaino Oy Valo, Helsinki 1945, s. 3-18.

Kilinin mukaan S. Golikovin vuonna 1954 julkaisemassa puna-armeijan voittoja käsittelevässä jyrkkäsävyisessä kirjassa Suomen ”hallitsevan klikin” kerrotaan yrittäneen ottaa osan Neuvostoliitosta. Lisäksi mainitaan suomalaisfasistien halunneen liittää Suur-Suomeen jopa Leningradin ilman Hitlerin lupaa. Kirjan mukaan ”Suomi osallistui Leningradin petomaiseen piiritykseen saksalais-fasistilaisten joukkojen kanssa ja suomalaisten lentokoneet pommittivat Leningradia yhdessä Saksan ilmavoimien kanssa”. Kilinin artikkelissa ei tule ilmi, ottaako kirja suoraan kantaa Suomen armeijan Kannaksella pysähtymisen syihin, mutta Suomelle mainitut tavoitteet Leningradin suhteen antavat olettaa syiden olleen ainakin sotilaallisia.⁴²

Toisessa Kilinin esiintuomassa ”Boris Telpuhovskin vuonna 1959 julkaisemassa teoksessa⁴³ suomalaisten hyökkäyksestä vuonna 1941 todetaan ainoastaan se, ettei koordinoitusti Kannaksella edenneiden suomalaisjoukkojen kanssa hyökännyt Saksan Pohjoinen armeijaryhmä pystynyt elokuussa 1941 saavuttamaan päämääräänsä eli Leningradin valtaamista”.⁴⁴ Päätelmäksi jääkin, ettei Suomi Saksan ohella onnistunut hyökkäyksessään Leningradia kohti. Venäjällä laajin koskaan julkaistu toista maailmansotaa käsittelevä teos, vuonna 1960 ilmestynyt *Neuvostoliiton Suuren isänmaallisen sodan historia 1941–1945* -teossarja, ei mainitse suomalaisten osuudesta Leningradin saartoon mitään. Siinä kerrotaan ”ainoastaan saksalaisten yrittäneen tuloksetta ylittää Neva-jokea 8.9.1941 saadakseen yhteyden Karjalankannaksella olleisiin suomalaisiin. Suomen eteneminen Kannaksella 1941 kuvataan taas ”vain viidellä rivillä, jonka päätteeksi lukija saa tietää puna-armeijan pysäyttäneen vihollisen vuoden 1939 valtakunnanrajan tietämille.” Juri Kilinin mukaan ”teoksen tulkinnat ja retoriikka oli selvästi sovittu palvelemaan Suomen ja Neuvostoliiton hyvien naapurisuhteiden kehittämistä.”⁴⁵

D. V. Pavlovin vuonna 1969 ilmestyneessä ja kerronnaltaan värikkäässä *Saarrettu Leningrad* -kirjassa Suomen mainitaan toimineen Leningradin puolustusta vastaan vain muutamassa lauseessa. Suomen kerrotaan valloittaneen Valkeasaari syyskuun 4. päivänä, ”mutta seuraavana päivänä heidät karkotettiin⁴⁶ sieltä.” Lisäksi Suomen eteneminen Syvärille ja sen yli syyskuun alussa todetaan lyhyesti ja päätetään seuraavaan lauseeseen: ”Leningradia saartavat jättiläispihdit olivat puristuneet kiinni.” Tämän jälkeisessä lauseessa tosin saksalaisten yhteyden saavuttamisen suomalaisiin kuvataan tarvitsevan ”vain vähäistä lisävaltausta.”⁴⁷ Suomalaisten etenemisen pysähtymisen syitä Karjalan linnoitusalueen eteen ei kirjassa erityisemmin kerro-

⁴² Kilin (2007), s.131.

⁴³ Velikaja Otsetstvennaja voina Sovetskogo Sojuza 1941–1945. Kratki otsek.

⁴⁴ Kilin (2007), s.132.

⁴⁵ Kilin (2007), s.135.

⁴⁶ Todellisuudessa suomalaisia ei karkotettu Valkeasaaresta syyskuun 5.ntenä päivänä. Neuvostoliitto kyllä torjui Erillisen rajajääkäripataljoona 2:n etenemisen Valkeasaaresta Merituitun suuntaan ja jatkoi hyökkäyksellä Valkeasaareen, mutta Valkeasaaren kylää Neuvostoliitto ei valloittanut ennen Suurhyökkäystä (1944).

⁴⁷ Lausejatkumo on epälooginen ja saattaakin johtua käännösvirheestä.

ta. Tosin edellä kuvattu Valkeasaaren valtaus lähinnä viittaa Neuvostoliiton vastarinnan torjuneen Kannaksella Leningradia kohti suuntautuvan suomalaisten hyökkäyksen.⁴⁸

Laajemmin Suomen toiminnasta ja tavoitteista Leningradia kohtaan kerrotaan S.P. Platonovin toimittamassa⁴⁹ ja Helge Seppäsen 1976 kääntämässä sekä Suomen osuuteen lyhentämässä *Taistelut Suomen rintamalla 1941–1944* -teoksessa. Kirjassa Suomen armeijan Kannaksella olleiden joukkojen alkuperäiseksi tavoitteeksi todetaan: ”Kaakkoisen armeijan⁵⁰ piti etelään kohdistuvalla iskulla tuhota neuvostojoukot Karjalankannaksella ja rynnätä pohjoisesta Leningradiin.”⁵¹ Tämä Suomen tavoite hyökätä pohjoisesta ryntäämällä Leningradiin toistetaan kirjassa useaan kertaan kertomatta, mistä väite on peräisin. Kirjassa Suomen toiminnasta Leningradin linnoitusvyöhykettä vastaan todetaan: ”Syyskuun kuluessa 23. armeijan joukot yhteistoiminnassa Itämeren laivaston ja Laatokan laivasto-osaston kanssa torjuivat kaikki suomalaisten joukkojen yritykset murtaa Karjalan linnoitetun alueen puolustusasemat ja aiheuttivat viholliselle suuria menetyksiä ja pakottivat vihollisen ryhmittymään puolustukseen.” Kirjan selitys Suomen armeijan pysähtymiselle on siis Suomen armeijan suuria tappioita aiheuttaneet epäonnistuneet hyökkäykset Karjalan linnoitusalueita vastaan.⁵² Kirjan poikkeuksellisen tarkasta ja neutraalista neuvostoliittolaisesta kuvauksesta huolimatta erikoista kirjassa on se, ettei se kerro mainitsemistaan hyökkäyksistä tarkemmin mitään.

Kilinin mukaan viimeisimmässä merkittävässä jatkosotaa käsittelevässä neuvostoliittolaisessa⁵³ tutkimuksessa *Suomi toisessa maailmansodassa* hyödynnettiin poikkeuksellisesti myös runsasta suomalaista lähdekirjallisuutta. Tässä vuonna 1985 ilmestyneessä tutkimuksessa suomalaisten Kannaksella pysähtymisen syyksi ilmoitettiin kirjan kirjoittajien⁵⁴ tulkinnan mukaan suuret tappiot, jotka laskivat ”suomalaisjoukkojen taisteluhalu ja tekivät offensiivin jatkamisesta mahdotonta, mistä Mannerheim oli pakotettu informoimaan saksalaista sodanjohtoa”.⁵⁵ Uutena tulkintana pysähtymisen keskeisimmäksi syyksi nouseekin suomalaisten joukkojen heikentynyt taisteluhalu.

Painokkaasti Suomen tavoitteet Leningradin valtaamiseksi ja Nevan pohjoispuolisen alueen Suomeen liittämiseksi tuo esiin Nikolai Baryshnikov vuonna 2003 ilmestyneessä kirjassaan

⁴⁸ Pavlov, D.V.: *Saarrettu Leningrad*. K.J. Gummerus Osakeyhtiön kirjapaino, Jyväskylä 1969, s. 30–34.

⁴⁹ Alkuperäisteos on nimeltään *Bitva za Leningrad 1941–1944*, jonka kirjoittajina ovat toimineet neuvostoliittolaiset sotahistorioitsijat I.P. Barbasin, A.I. Kuznetsov, V.P. Morozov, A.D. Haritonov ja B.N. Jakolev.

⁵⁰ Armeijalla viitataan Kannaksella hyökänneisiin Suomen armeijan joukkoihin, jotka todellisuudessa eivät hyökänneet erillisen armeijaorganisaation alla, mutta jotka joukkojen kokoluokalta vastasivat armeijaa.

⁵¹ Platonov, S.P.: *Taistelut Suomen rintamalla 1941–1944*. Yhteiskirjapaino Oy, Helsinki 1976, s.13 ja s. 26.

⁵² Platonov (1976), s. 47–48.

⁵³ Kirjan kirjoittajat: **Nikolai & Vladimir Baryshnikov** sekä Vladimir Fjodorov.

⁵⁴ *Finlandia vo vtoroi mirovoi voine*.

⁵⁵ Kilin (2007), s. 144–145.

Leningradin piiritys ja Suomi: ”Suomen armeijalle asetettu tavoite ei suinkaan ollut vuoden 1939 valtakunnanrajalle pysähtyminen, vaan syvemmälle eteneminen sekä uuden nk. ’strategisen rajan’ saavuttaminen, jonka piti Karjalan kannaksella kulkea Nevaa pitkin.”⁵⁶ Valkeasaaren kiivaita taisteluita kuvaillessaan Barynikov kertoo lopuksi, kuinka ”suomalaiset jouduit nyt jättämään läpimurtoyrietykset Sestoretskin⁵⁷ lohkona.” Tämän jälkeen 23. armeijan puolustuksen murtatumisyrietyksien kerrotaan jääneen tuloksettomiksi sekä samanaikaisesti Suomen armeijan johdon havainneen vakavan kriisi-ilmion: sotilaiden kieltäytymisen etenemisen jatkamisesta.⁵⁸ Pysähtymisen syy on siis Barynikovin mukaan hyökkäysten epäonnistuminen ja joukkojen kieltäytyminen.

Muista esitellyistä venäläisistä kirjoista poikkeava näkemys pysähtymisen syystä tuodaan esiin Artem Drabkinin ja Bair Irincheevin kirjoittamassa ja vuonna 2007 julkaistussa kirjassa *Jatkosota Puna-armeijan silmin*. Kirjan mukaan ”Mannerheim kieltäytyi hyökkäämästä Leningradiin ja osallistumasta kaupungin tuhoamiseen. Syyt ovat saattaneet olla henkilökohtaisia, mutta varmasti myös kansallisia. Suomessa katsotaan viisaan Mannerheimin ymmärtäneen, että riippumatta sodan lopputuloksesta Suomella olisi jatkossakin naapurina venäläinen suurvalta, joka ei antaisi koskaan anteeksi, jos Suomi olisi osallistunut sen sydämen tuhoamiseen. Saksalaisten oli vaikea niellä tätä, koska suomalaisten hyökkäys olisi lopettanut Leningradin piirityksen ja sinetöinyt kaupungin ja kenties koko Neuvostoliiton kohtalon.”⁵⁹ Kirjan näkemys pysähtymisen syistä on suomalaisen perinteisen poliittisia syitä painottavan näkemyksen mukainen. Kaikesta päätellen kirjoittajat pitävätkin niitä uskottavampina kuin perinteisempää neuvostoaikeista selitystä pysähtymisen syistä. Näkemyksen tueksi kirjassa tuodaan esiin haastateltujen venäläisten sotaveteraanien kertomukset Leningradin pohjoispuolisen puolustuksen heikkoudesta.

Tutkijan läpikäynnin edellä kuvatun lähdeaineiston perusteella venäläis-neuvostoliittolaista valtanäkökantaa pysähtymisen syistä edustaa näkemys siitä, että Neuvostoliitto torjui suomalaisten hyökkäyksen Karjalan linnoitusalueella. Näkemyksessä on selvä yhteys suomalaiseen voimien riittämättömyyttä korostavaan näkemykseen, mutta selvästi erottavana tekijänä on hyökkäyksen torjumisen painottaminen. Tätä puolestaan ei yksikään tutkimukseen löydetyistä suomalaisista voimien riittämättömyyttä esiintuvista tutkijoista tee.

Neuvostoliittolaisista tutkimukseen löydetyistä julkaisuista kaikki edustivat hyökkäyksen torjumista korostavaa näkökantaa, mikäli ne vain ottivat kantaa Suomen armeijan toimintaan

⁵⁶ Barynikov (2003), s. 69.

⁵⁷ Sestoretsk on suomeksi Siestarjoki.

⁵⁸ Barynikov (2003), s. 98–100.

⁵⁹ Drabkin, Artem & Bair Irincheevin: *Jatkosota Puna-armeijan silmin*. Toinen painos, Atena Kustannus Oy, Otavan kirjapaino Oy, Keuruu 2007, s. 11.

Kannaksella syyskuussa 1941. Tätä näkökantaa edusti myös Platonovin toimittama ja yleisesti tunnustettu *Taistelut Suomen rintamalla 1941–1944* -kirja. Esimerkiksi arvovaltainen amerikkalainen historioitsija David Glantz hyödyntää kirjaa tutkimuksissaan ja myös Juri Kilin osoittaa arvostusta teosta kohtaan⁶⁰. Siitä huolimatta sekin sisältää huomattavia eroavaisuuksia suomalaisen historiankirjoitukseen nähden.

Kaikesta päätellen hyökkäyksen torjumista korostavalla näkemyksellä on myös nyky-Venäjällä kannatusta. Esimerkiksi Nikolai Baryshnikov historiantieteiden tohtorina ja Venäjän luoteisen virkamiesakatemian professorina edustaa Venäjällä ainakin tittelinsä puolesta varsin arvovaltaista tutkijaa. Näin ollen hänen näkemyksiään voidaan pitää Venäjällä painoarvoisena tieteellisenä näkökantana, vaikka ne sisältävätkin suomalaiseen historiankirjoitukseen nähden huomattavan paljon asiavirheitä ja valikoivaa sekä tarkoitushakuista lähteiden käyttöä. Tosin Baryshnikov on saanut myös kritiikkiä osakseen Venäjällä. Esimerkiksi Petroskoin yliopiston historian professori Juri Kilin moittii häntä muun muassa heikosta alkuperäislähteiden hyödyntämisestä, huonosta asiantuntemuksesta sekä tarkoitushakuisista johtopäätöksistä⁶¹.

Venäjällä näyttää olevan myös eriäviä näkökantoja Suomen armeijan Leningradin linnoitusalueen eteen pysähtymisestä, mistä osoituksena *Jatkosota Puna-armeijan silmin* -kirjan suomalaista perinteistä näkökantaa edustava näkemys. Timo Vihavaisen mukaan ”Suomen roolista Leningradin piirittäjänä onkin Venäjällä yhä⁶² liikkeellä ristiriitaisia versioita. Yleisesti toki tunnustetaan se tosiasia, ettei Suomi hyökännyt⁶³ Leningradiin eikä edes tulittanut sitä. Usein tämä on selitetty Mannerheimin asenteella entistä kotikaupunkiaan kohtaan.”⁶⁴

2.2 Suomalaiset julkaisut

Osa Suomen toisen maailmansodan politiikkaa ja sotatoimia käsittelevistä julkaisuista eivät ota kantaa pysähtymisen syihin, vaan tyytyvät Leningradin osalta vain ilmoittamaan suoma-

⁶⁰ Kilin (2007), s. 137–140.

⁶¹ Kilin (2007), s. 146–150.

⁶² Huom. kannanotto on vuodelta 2005.

⁶³ Mikäli Vihavaisen mainitseva Leningradiin hyökkääminen pitää sisällään myös Leningradin pohjoisen puolustuksen määrätietoisien murtamisyrityksen voi olla, että tutkimukseen löydettyjen lähteiden näkemysten osuus ei vastaa todellista näkökantojen yleisyyttä Venäjällä.

⁶⁴ Timo Vihavaisen aliokirjoitus: Suomesta piirittäjänä yhä ristiriitaisia käsityksiä Venäjällä. *Turun Sanomat*, pääkirjoitus 27.10.2005.

[<https://www.ts.fi/mielipiteet/paakirjoitukset/1074077853/Timo+Vihavaisen+aliokirjoitus+Suomesta+piirittajan+a+yha+ristiriitaisia+kasityksia+Venajalla>], luettu 21.12.2018.

laisten pysähtymisestä.⁶⁵ Esimerkiksi *Jatkosodan taistelut* -kirjan Kannaksen operaatio -artikkelissa vain painotetaan arvoituksellisesti, ”että ylipäällikkö pysäytti tarkoituksellisesti suomalaisjoukkojen etenemisen.”⁶⁶ Frietschin C.O. *Suomen kohtalonvuodet* -kirjassa etenemistä Leningradin pohjoispuolelle taas ei mainita sanallakaan.⁶⁷

Suomalaisen kirjallisuuden varmasti arvovaltaisimman näkökannan pysähtymisen syyksi pohjusti Mannerheim vuosien 1951–1952 välillä ilmestyneissä muistelmissaan. Muistelmissaan Mannerheim kuvaa olleensa alusta asti jyrkästi Pietariin suuntautuvaa hyökkäystä vastaan. Hän kuvaa esitelleensä ensimmäistä saksalaisten ehdotusta⁶⁸ presidentti Risto Rytille elokuun lopussa. Mannerheim kertoo esittelyn yhteydessä toistaneensa, että on ottanut ”vastaan ylipäällikkyyden sillä nimenomaisella ehdolla, että hyökkäykseen Pietaria vastaan ei ryhdyttäisi.”⁶⁹

Varsinaiseksi syiksi Leningradin linnoitusalueen eteen pysähtymiselle Mannerheim ilmoittaa ennen kaikkea poliittiset syyt Neuvostoliittoa kohtaan. ”Vastustaessani joukkojemme osallistumista Pietaria vastaan tehtävään hyökkäykseen olivat määräävinä olleet poliittiset syyt, jotka käsitykseni mukaan olivat sotilaallisia näkökohtia painavammat. Venäläisten pysyväisenä perusteluna heidän pyrkiessään loukkaamaan Suomen aluetta oli väite, että itsenäinen Suomi muka oli uhkana Neuvostoliiton toiselle pääkaupungille. Meidän oli tästä syystä viisainta olla antamatta vihollisen käsiin aseita kiistakysymyksessä, jota edes sodan päättyminenkään ei tulisi poistamaan päiväjärjestyksestä.”⁷⁰

Suomen virallinen toista maailmansotaa käsittelevä sotahistoriallisen toimiston toimittama *Suomen Sota 1941–1945* -kirjasarjan ensimmäinen osa julkaistiin vuonna 1965. Siinä Suomen armeijan Leningradiin suuntautuvalla toiminnalla pidättäytymistä perustellaan yleisellä tasolla vahvasti Mannerheimin muistelmissaan esiintuomilla poliittisilla perusteilla. Teos mainitsee saksalaisten esittämät toivomukset etenemisen jatkamisesta Kannaksella Leningradin itäpuolelle ja kertoo Mannerheimin alistaneen kysymyksen etenemisen jatkamisesta kahteen kertaan tasavallan presidentille. ”Tasavallan presidentin ja ylipäällikön molempien Päämajassa käy-

⁶⁵ Jakobson, Max: *Kohtalonvuodet - Suomi nousi, taipui ja selvisi*. WS Bookwell Oy, Porvoo 2008, s.227–237 ja Lundin (1960), s. 301–308 ja Elfvingen Eero: Kannaksen operaatio elokuussa 1941. *Jatkosodan taistelut*. Mikko Karjalainen (toim.), Gummerus Kirjapaino Oy, Saarijärvi 2002, s. 75 ja Frietsch, C.O: *Suomen kohtalonvuodet*. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki 1945, s. 400–420 ja Myller (1956), s. 105.

⁶⁶ Elfvingen (2002), s. 75

⁶⁷ Frietsch, C.O: *Suomen kohtalonvuodet*. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki 1945, s. 400–420.

⁶⁸ Ehdotuksessa esitettiin muistelmaan mukaan, ”että Suomen armeija hyökkäisi Pietaria vastaan pohjoisesta käsin samanaikaisesti, kun saksalaiset aloittaisivat hyökkäyksen etelästä, ja että Laatokan itäpuolella suoritettava offensiivi ulotettaisiin Syvärin toiselle puolen, tarkoituksena saavuttaa yhteys Tihvinän suunnalla taisteleviin saksalaisiin.”

⁶⁹ Mannerheim, C.G: C.G. *Mannerheim muistelmat*. Otava, Keuruu 2008, s. 613.

⁷⁰ Mannerheim (2008), s. 614.

mien neuvottelujen (24. ja 31.8) tuloksena oli kielteinen vastaus saksalaisille, vaikka samaan aikaan ilmeisesti oli käynyt selville, että Hitler piti suomalaisten etenemistä tärkeänä.”⁷¹

Kirjan mukaan sodan alkuaikoina tärkeimpiä kysymyksiä maan siviilijohdon ja ylipäällikön välillä oli ”kysymys Leningradia vastaan suunnattavista sotatoimista lähinnä Leningradin pommittamisesta.”⁷² Tasavallan presidentin kerrotaan valvoneen asiaa toistuvasti, koska ulkomailla oli usein levitetty päinvastaista tietoa. Myös ylipäällikön kerrotaan olleen ”jyrkästi sitä mieltä, ettei suomalaisten tule missään vaiheessa antaa aihetta käsitykseen, että he aikoisivat tuhota tai vallata Leningradin. Hän vakuutti puolestaan, ettei mitään sellaista ollut tapahtunut eikä tulisi tapahtumaan. Olivathan venäläiset aikaisemmissa neuvotteluissa aina puhuneet Leningradin turvallisuudesta ja sitä muka suomalaisten taholta uhkaavasta vaarasta. Tätä käsitystä ei pitäisi nyt käytännössä osoittaa oikeaksi, eikä antaa sille mitään tukea.” Kirjan siis voidaan tulkita perustelevan Suomen armeijan syyskuun Kannaksella pysähtymistä yleisesti poliittisilla, mutta ennen kaikkea venäläisiin liittyvillä poliittisilla syillä.⁷³

Wolf Halsti kertoo vuonna 1956 julkaistussa kirjassaan *Kesäsota* Mannerheimin muistelmien mukaisesti, että Suomen hallitus ja ylipäällikkö ”olivat yksimielisiä siitä, että suomalaiset joukot eivät osallistuisi Leningradin mahdolliseen valtaukseseen.” Halstin mielestä hyökkäykselle otolliset olosuhteet huomioon ottaen Suomen johdon pidättäytyminen poliittisista syistä Leningradin vastaisesta toiminnasta syksyllä 1941 oli poikkeuksellista. Hänen mielestään ”se ansaitsee tulla tunnetuksi todistuksena siitä, miten maltti voi säilyä sodan kiihtyneissä olosuhteissa.” Lopuksi hän kertoo kuinka ”suomalaiset ansaitsevat tunnustuksen siitä, että he lähimenneisyyden katkerista muistoista huolimatta eivät lakanneet ottamasta huomioon naapurinsa etuja ja tarpeita eivätkä langenneet kisaukseen, vaikka houkutus oli suurimmillaan.” Halstin mukaan ”tämän pitäisi todistaa itäiselle naapurillemme, että suomalaisia on turha epäillä.”⁷⁴

Mannerheimin komentoesikunnan päällikkönä jatkosodan aikana toiminut kenraaliluutnantti W.E. Tuompo valaisee vuonna 1968 ilmestyneessä kirjassaan *Päiväkirjani Päämajasta 1941–1944* Päämajan näkemyksiä Leningradin suuntaan etenemisen jatkamisen tarkoituksenmukaisuudesta elo-syyskuussa 1941. Tuompo kertoo päiväkirjassaan keskustelleensa elokuun 27.

⁷¹ Viljanen, T. V: Päämaja ja sen toiminta. *Suomen sota 1941–1945 osa 1*, Puolustusvoimain sotahistoriallinen tutkimuslaitoksen sotahistoriallinen toimisto (toim), Kirjapaino OY Savo, Kuopio 1965, s. 363.

⁷² Kappale keskittyy huomattavan paljon Leningradin pommittamisen korostamiseen ja mainintoihin Leningradin tuhoamisesta tai valtaamisesta, minkä vuoksi perustelujen liittäminen syyskuun linnoitusalueen eteen pysähtymisen syiksi jäävätkin varsin tulkinnanvaraisiksi. Nimittäin linnoitusalueen läpäiseminen tai eteneminen Leningradin pohjoispuolella ei olisi vielä tarkoittanut Leningradin pommittusta.

⁷³ Viljanen (1965), s. 361–362.

⁷⁴ Halsti (1956), s.351–356.

päivänä Mannerheimin kanssa seuraavaa: ”Ylipäällikkö keskusteli tänään kanssani siitä, eikö meidän olisi Kannaksella pysähdyttävä vanhalle rajalle. Leningradia emme voi kuitenkaan rauhan aikana pitää. Jos taas raja vedetään Nevalle, Leningrad olisi aivan edessä. Sanoin, että meidän olisi saatava selvyys saksalaisten aikeista. Jos he valtaavat Leningradin etelästä päin, meidän on turha murtautua Leningradiin ja vanhan rajan linnoitettua alueen poikki, kun Leningrad jää joka tapauksessa mottiin.”⁷⁵

Mannerheim siis Tuompon päiväkirjan perusteella perustelee vanhalle rajalle pysähtymistä, sillä, että Leningradin pohjoispuolisen alueen Suomeen liittäminen on epärealistista, minkä vuoksi sen alueen valtaamiseen ei tulisi myöskään sotilaallisia voimavaroja uhrata. Tuompo puolestaan itse perustelee pysähtymistä sillä, että eteneminen on turhaa, koska Leningrad jäisi joka tapauksessa saarroksiin. Ylipäällikön perustelu pysähtymiselle on sinänsä poliittinen, joskaan ei etenemisen välittömiä poliittisia vaikutuksia korostava. Tuompon näkemystä voisi kutsua puolestaan sotilaalliseksi optimismiksi yhdistettynä pyrkimykseen joukkojen säästämisestä.

Helge Seppälän vuonna 1969 kirjoittamassa *Taistelu Leningradista ja Suomi* -kirjassa pysähtymistä vanhan rajan tuntumaan selitetään poliittisen johdon kielteisellä kannalla Suomen armeijan sotatoimien kohdistamiseen Leningradia kohtaan. Mannerheim noudatti Seppälän mukaan poliittisen johdon kantaa. Kirjan mukaan samaan aikaan, kun Suomen armeija lähesytti Leningradia, Mannerheimilla oli täydet syyt tukea poliittisen johdon kantaa todettuaan saksalaisten ”hyökkäysnopeuden merkittävästi hidastuvan ja näiden tulevan voimattomiksi suurkaupungin porteilla.”⁷⁶ Poliittisen johdon näkemyksen kuvauksessa lähdeviitteinä onkin käytetty *Suomen sota* -kirjasarjan 1. osaa. Seppälän kuvausta Mannerheimin havainnoinnista Saksan sotavoimien vaikeuksia kohtaan voidaan tulkita niin poliittiseen kuin sotilaalliseen kaukonäköisyyteen viittaavaksi. Kirjan pysähtymistä selittävä näkemys on sekä suomalaisia perinteisiä poliittisia syitä noudattava että sotilaallisia syitä esiintuova. Pysähtymisen sotilaallista järkevyyttä Seppälä perustelee Leningradin kehittyneillä puolustusjärjestelyillä, minkä vuoksi hänen mielestään hyökkäyksen jatkamisella ei olisi ollut laajamittaisen menestymisen mahdollisuuksia⁷⁷.

Jukka L. Mäkelä käsittelee vuonna 1972 julkaistussa kirjassaan *Kannas salamoit* poikkeuksellisen pitkästi vanhan rajan tuntumaan pysähtymisen merkitystä ennen kaikkea Leningradin ja Neuvostoliiton pelastumisen kannalta. Pysähtymisen syy kirjassa jää sen sijaan varsin yli-

⁷⁵ Tuompo, W.E: *Päiväkirjani päämajasta 1941–1944*. Toinen painos, WSOY, Porvoo 1969, s. 53.

⁷⁶ Seppälä (1969), s. 137.

⁷⁷ Seppälä (1969), s.136–137.

malkaiseksi ja lyhyesti kuvatuksi: ”Tasavallan presidentti Risto Ryti ja ylipäällikkö olivat yksimieliset siitä, että Leningradia vastaan ei hyökätä. Marski kielsi kaikkinaiset sotatoimet kaupunkia vastaan, suomalaiset lentokoneet eivät saaneet mennä edes sen yläpuolelle. Saksan ylin sodanjohto yritti useaan kertaan saada suomalaisia yhtymään Leningradin valtaamiseen ja tuhoamiseen, mutta Mannerheimin kanta oli järkkymätön.”⁷⁸

Syyksi siis ilmoitetaan perinteinen poliittisen johdon ja Mannerheimin haluttomuus edetä Leningradin suuntaan sen tarkempia poliittisia tai sotilaallisia syitä suoraan nimeämättä. Kirjassa kuitenkin kuvataan Leningradin puolustuksen uhanalainen syyskuun tilanne marsalkka Zhukovin muistelmiin vedoten ja esitetään seuraava kysymys: ”Entäpä jos tuolloin Zhukovin kuvaamalla äärimmäisen hädän hetkellä, nuo kahdeksan⁷⁹ divisioonaa olisivat iskeneet kaupungin suuntaan?” Tätä seuraavat kuvaukset Leningradin elämän tien tärkeydestä ja uhanalaisuudesta suomalaisten mahdolliselle hyökkäykselle sekä maininta Neuvostoliiton joukkojen siirroista Kannakselta vaikeuksissa olleelle Saksan vastaiselle rintamalle. Kuvausten jälkeen pysähtymisen syyn voidaankin päätellä olleen lähinnä poliittinen.⁸⁰

Olavi Antila kertoo vuonna 1977–78 ilmestyneissä *Jatkosodan rintamamiehet* -teoksiensa yleishistoriikeissaan ulkopoliittisten syiden Kannaksen operaatiossa rajoittaneen hyökkäyksen Moskovan rauhassa menetettyyn alueeseen. Hänen mukaansa ”Suomen poliittinen johto halusi tulevaisuuden varalta osoittaa Neuvostoliitolle, että epäluulo oli aiheeton, vaikka saksalaiset olivat maassa. Sotilaallisesti päätös oli epälooginen, koska Leningradin kukistumisella olisi saattanut olla käänteentekevä vaikutus sodan lopputulokseen.”⁸¹

Vuonna 1978 ilmestyneessä *Suomi taisteli* -kirjasarjan kolmannessa osassa kuvataan suomalaisten pysähtyneen syyskuussa Leningradin uloimman puolustusvyöhykkeen eteen vanhan Tarton rauhan rajan mukaisesti. Kirjan Leningradia käsittelevä osuus on pääasiassa muodostettu Alan Clarkin *Operaatio Barbarossa* (WSOY 1968) ja Jukka L Mäkelän *Kannas salamoit* (WSOY 1972) -teoksien pätkistä yhdistettynä muutamiin Helge Seppäsen sivukommentteihin. Näin ollen teksti mukaileekin pitkälti aikaisemmin mainitun Mäkelän *Kannas salamoit* -kirjan näkemyksiä asiasta. *Suomi taisteli* -kirjasarjan Alan Clarkilta lainatussa osassa tuodaan esiin Saksan elo- ja syyskuun aikainen painostus etenemisen jatkamiseksi, mutta varsinaisia syitä kieltäytymiselle ei tuoda esiin. Kirjan Helge Seppäsen sivukommenteissa saksalaisten painostuksen mainitaan loppuneen Mannerheimin ilmoittaessa hyökkäyksen valmisteluista Karja-

⁷⁸ Mäkelä, Jukka L: *Kannas Salamoit*. Kolmas painos, WSOY, Porvoo 1972, s. 232–233.

⁷⁹ Viitataan kannaksella syyskuun alussa olleisiin kahdeksaan suomalaiseen divisioonaan.

⁸⁰ Mäkelä (1972), s. 233–235.

⁸¹ Antila, Olavi: *Suomen rintamamiehet 1939–1945 12.D.* Etelä-Suomen Kustannus Oy:n offsetpaino, Lieto 1977, s. 93.

lankannaksella ja hyökkäyksen alkamisesta Itä-Karjalassa. Kirjassa pysähtymisen syy⁸² jääkin lähinnä kuvatuksi hieman epäselväksi suomalaisten haluttomuudeksi edetä ja saartaa Leningrad.⁸³

Ohto Manninen kuvaa vuonna 1980 julkaistussa kattavassa *Suur-Suomen ääriviivat* - tutkimuksessaan saksalaisten elo-syyskuun painostusta Leningradiin liittyen ja Suomen johdon suhtautumista siihen. Hän tuo esiin Rytin päiväkirjan maininnan: ”Meillä ei ole syytä edes osallistua Pietarin valtausyritykseen, se olisi kokonaan ulkopuolella meidän sotatavoitteitamme” ja kertoo Mannerheimin näkemyksen olleen asiasta samanlainen. Mannerheimin näkemystä Manninen täydentää vielä Tuompon päiväkirjan maininnalla, missä Mannerheim kertoo rajan vetämisen Nevalle olevan mahdotonta Leningradin läheisyydestä johtuen. Pysähtymisen syyn Manninen summaa lainaamalla Mannerheimin seuraavana keväänä lähettiläs G.A. Gripenbergille lausumia sanoja: ”Venäläiset eivät koskaan unohtaisi, jos suomalaiset osallistuisivat hyökkäykseen Pietaria vastaan.”⁸⁴

Helge Seppälä ei vuonna 1984 ilmestyneessä kirjassaan *Suomi hyökkääjänä 1941* enää kerro suoraan syytä Leningradin linnoitusalueen eteen pysähtymiselle, vaikka viittaakin siihen useaan kertaan. Hän mainitsee Mannerheimin sotilaallisia vaikeuksia ja kaluston puutetta korostavat vastaukset saksalaisten pyyntöihin, mutta ei itse ota selkeästi kantaa siihen, miksi Suomi ei jatkanut syyskuussa etenemistä pidemmälle Leningradin suuntaan. Käsitykseksi jääkin kirjoituksesta tarkentamaton kuvaus, ettei Suomen poliittisen ja sotilasjohdon intressit vain olleet Leningradin pohjoispuolisella suunnalla, ja että hyökkäykseen liittyi sotilaallisia haasteita.⁸⁵

Vilho Tervasmäki referoi vahvasti vuonna 1982 ilmestyneessä *Jatkosodan synty* -kirjan artikkelissaan Mannerheimin perusteluja pysähtymisen syynä. Hänen näkemyksen mukaan Mannerheimin pidättyväisyys Leningradin pohjoispuolella tapahtuvaa hyökkäyksen jatkamista kohtaan johtui pääsyynä Mannerheimin havainnoista salamasodan hidastumisesta. Syynä siis ovat Mannerheimin tuomat poliittiset syyt ennen kaikkea Neuvostoliiton suhtautumisen osalta. Suhtautumisen, jonka vaikutus realisoituisi Saksan hävitessä sodan.⁸⁶

⁸² Yhdessä Seppälän suomalaisten mahdollisen Leningradin suuntautuvan hyökkäyksen onnistumiseen liittyvässä sivuhuomautuksessa tosin mainitaan että ”Mannerheim oli kuullut jo riittävästi tappioista.” Tämä puolestaan vihjaa sotilaallisten mahdollisuuksien poissa olemiseen.

⁸³ Mäkelä, Jukka L: Kannas salamoit, *Suomi taisteli 3*. Jukka L. Mäkelä (toim.), WSOY, Porvoo 1978, s. 186–189 ja Clark, Alan: Operaatio Barbarossa, *Suomi taisteli 3*. Jukka L. Mäkelä (toim.), WSOY, Porvoo 1978, s. 184–186.

⁸⁴ Manninen, Ohto: *Suur-Suomen ääriviivat*. Gummerus, Jyväskylä 1980, s. 247.

⁸⁵ Seppälä, Helge: *Suomi hyökkääjänä 1941*. WSOY, Juva 1984, s. 152–160.

⁸⁶ Tervasmäki, Vilho: Mannerheim ja Jatkosodan alkuvaihe, *Jatkosodan kujanjuoksu*. Olli Vehviläinen (toim.), WSOY, Juva 1982, s. 46–47.

Mauno Jokipii katsoi 1995 ilmestyneessä Historiain ystävän liiton *Suomi ja Pietari* -kirjan *Leningradin ”legitiimit turvallisuusedut”* -artikkelissa pysähtymisen syiden ollessa lähinnä poliittisia, mutta tuoden esiin myös mahdollisen hyökkäyksen aiheuttamat suuret tappiot. Jokipiin mukaan: ”Suomi katsoi Leningradin valtauksen strategisesti jo osaksi suursotaa, johon se ei halunnut osallistua. Taktisestikin yritys vaatisi paljon verta, koska Leningradin pohjoispuolella 1930-luvun lopulla tyhjennettyihin inkeriläiskyliin rakennettu linnoituslinja olisi ensin murrettava. Siispä Leningradin valtausoperaatiosta pysyttiin tietoisesti aivan erillään, mihin tappion tultua voitiin vedota Suomen kohtuullisuuden selvänä osoituksena sodankin olosuhteissa.”⁸⁷

Sotatieteen laitoksen sotahistoriantoimiston vuonna 1989 julkaisemassa *Jatkosodan historia* -kirjasarjan toisessa osassa Suomen armeijan pysähtyminen Leningradin linnoitusalueen eteen ilmoitetaan suoraan ulkopoliittikan sanelemaksi ratkaisuksi. Johtopäätelmää pohjustetaan saksalaisten elokuun lopun pyynnöillä ja niihin kieltäytymisen syy luonnehditaan ensisijaisesti valtionjohdon haluttomuudeksi edetä Leningradiin. Kirjan mukaan: ”Pääsyynä kielteiseen kantaan oli kuitenkin armeijan ylijohdon haluttomuus edetä Leningradiin sekä asian sisältämä poliittinen puoli. Suomen valtiojohto oli jo aiemmin päättänyt, että suomalaiset eivät missään tapauksessa kohdistaisotatoimiaan Leningradiin ja presidentti Ryti valvoi tarkoin tämän määräyksen noudattamista.”⁸⁸

Poliittisiin syihin ja kaukonäköisyyteen viittaa myös Paavo Haavikko vuonna 1999 ilmestyneessä kirjassaan *Päämaja*, vaikkei suoraan Leningradin linnoitusalueen eteen pysähtymiseen kanta otakaan. Viitatessaan Suomen etenemiseen vanhojen rajojen yli Haavikko viittaa Leningradiin ja kertoo: ”Mutta turvallisuuspolitiikka ei tässä ottanut silmämääräksi vain välittömiä omia intressejä, vaan Mannerheim kävi Karjalankannaksella syksyllä 1941 kieltämässä nimenomaisesti pommittamasta tykistöllä Leningradia tai niin kuin hän olisi sen sanonut, Pietaria. Suuri ulkopoliitiikka ei saanut rakentua hetken intressien ja impulssien varaan.”⁸⁹

Olli Vehviläinen kertoo selvästi ulkomaille suunnatussa ja englanninkielisessä vuonna 2002 julkaistussa teoksessaan *Finland in the Second World War* Suomen armeijan syyskuun pysähtymisestä Leningradin pohjoispuolelle seuraavaa: ”Saksalaiset pyysivät suomalaisia liittymään kaupungin vastaiseen operaatioon, mutta Mannerheim hallituksen tukemana kieltäytyi pyynnöstä vedoten voimien riittämättömyyteen. Suomalaisten vastentahtoisuus johtui osittain

⁸⁷ Jokipii, Mauno: Leningradin ”legitiimit turvallisuusedut”, *Suomi & Pietari*. Maija Lapola (toim.), WSOY, Juva 1995, s.135–168.

⁸⁸ *Jatkosodan historia* 2 (1989), s. 261–262.

⁸⁹ Haavikko, Paavo: *Päämaja - Suomen hovi*. Toinen painos, Fälth & Hässler, Smedjebacken 1999, s. 51.

halusta säästää joukkoja, mutta myös poliittisesta harkinnasta. He ajattelivat, että Venäjä ei koskaan anna anteeksi, jos he hyökkäisivät Nevan kaupunkiin.” Vehviläinen korostaa syyskuun pysähtymisen syynä perinteistä Neuvostoliittoon liittyvää poliittista syytä, vaikka uskoo selvästi myös joukkojen säästämisen olleen pyrkimyksenä etenemisen keskeyttämisessä.⁹⁰

Vähemmän tarkasti kantaaottavaa näkemystä edustaa Ari Raunio vuonna 2004 julkaistussa kirjassaan *Sotatoimet - Suomen sotien 1939–45 kulku kartoin*. Raunio kuvaa tiivistetysti elokuun ja syyskuun aikaiset Saksan ja Suomen väliset keskustelut Leningradiin liittyen. Suomen armeijan ilmaistaan hyökänneen vanhan rajan yli, mutta pysähtyneen Leningradin uloimman puolustusvyöhykkeen eteen. Teoksessa pysähtymisen syy Mannerheimin mukaan oli, etteivät suomalaiset ”halunneet rajaansa lähemmäksi Leningradia ja toivoivat saksalaisten jäävän siinä.” Syy onkin kirjassa nähtävissä jokseenkin arvoitukselliseksi haluttomuudeksi edetä lähemmäksi Leningradia, koska Leningradin läheiset alueet eivät kiinnostaneet Suomen johtoa.⁹¹

Mauno Jokipii ja Ohto Manninen arvioivat perusteellisesti Suomen toisen maailmansodan aikaisia tavoitteita ja politiikkaa Leningradin suhteen sotahistoriallisen aikakirjan artikkelissaan *Leningradin saarto: Saksan ja Suomen tavoitteet*. Vuonna 2006 ilmestyneessä artikkelissaan he kuvaavat kattavasti Suomen poliittisen ja sotilaallisen johdon näkemyksiä saksalaisten elo-syyskuussa esittämiä Leningradiin suuntautuvia toivomuksia kohtaan. Artikkelissa näkemykset tuodaan kronologisesti esiin Rytin, Tuompon ja Ehrfurtin päiväkirjoihin painottuen. Artikkelin viimeisessä luvussa Manninen ja Jokipii summaavat pysähtymisen syyn perinteistä suomalaista näkemystä vahvasti noudattaen: ”Suomen armeija pysähtyi Karjalankannakselle Leningradin puolustusvyöhykkeen pohjoispuolelle sotilaallisista ja poliittisista syistä.” Pääosin suurpoliittisista syistä Suomen linjaksi kiteytyi⁹² pidättäytyä kaikista suoranaisesti Leningradin kaupunkiin suuntautuvista sotatoimista.⁹³

Martti Häikiö lainaa *Jatkosodan pikku-jättiläisen* artikkelissaan (2007) Rytin päiväkirjaa kuvattaessaan Suomen johdon kantaa saksalaisten elokuussa alkanutta Leningrad-painostusta kohtaan. Artikkelissa Mannerheimin ja Rytin 24.8. neuvottelun tuloksena Suomen kannaksi muodostui Rytin päiväkirjan mukaan jo aiemmin mainitun lainaus: ”Meillä ei ole syytä edes osal-

⁹⁰ Vehviläinen, Olli: *Finland in the Second World War - Between Germany and Russia*. Palgrave, New York 2002, s. 95.

⁹¹ Raunio, Ari: *Sotatoimet - Suomen sotien 1939–45 kulku kartoin*. WS Bookwell Oy, Porvoo 2004, s. 148–149.

⁹² Tällä lauseella ei pelkästään viitata syyskuun tapahtumiin, vaan koko toisen maailmansodan aikaisiin tapahtumiin.

⁹³ Jokipii, Mauno & Ohto Manninen: *Leningradin saarto: Saksan ja Suomen tavoitteet*, *Sotahistoriallinen aikakauskirja* 25. Ahti Lappi, Riitta Blomgren, Ove Enqvist, Ohto Manninen, Anssi Saari, Pekka Saloranta (toim.), Gummerus Kirjapaino Oy, Helsinki 2006, s. 256–293.

listua Pietarin valtausyritykseen, se olisi kokonaan ulkopuolella meidän sotatavoitteitamme.” Häikiön mukaan ”viikkoa myöhemmin tätä kantaa täsmennettiin ja Saksan suuntaan se esitettiin pyöreämpänä: suomalaiset jatkaisivat taistelutoimintaa Leningradin suunnalla, mutta suomalaiset eivät etenisi kuin hieman vuoden 1939 rajan ylitse eivätkä missään tapauksessa tunkeutuisi Leningradin puolustusvyöhykkeeseen.”⁹⁴ Ottaen huomioon yleisesti tunnustetut Suomen sotilaalliset tavoitteet jatkosodan alussa⁹⁵, voidaan tutkijan näkemyksen mukaan tässä yhteydessä pysähtymisen syynä nähdä erityisesti ulko- ja sisäpoliittisia perusteita, jotka liittyvät arvioihin tulevan rajan kulun mahdollisuuksista.

Uudempaa tulkintaa pysähtymisen syistä edustaa Mikko Karjalainen vuonna 2009 valmistuneessa väitöskirjassaan *Ajatuksista operaatiotaidoksi - Suomen armeijan hyökkäysoperaatioiden suunnittelu jatkosodassa*. Perusteellisessa tutkimuksessa Karjalainen arvioi Leningradin puolustusvyöhykkeen eteen pysähtymistä ensisijaisesti Päämajan operatiivisen johdon ja Mannerheimin toiminnan perusteella. Hänen mielestään vallitsevan historiantutkimuksen Mannerheimin päättävistä Leningradin offensiivista erossa pysymistä ja poliittista kaukonäköisyyttä korostava käsitys Leningradin vastaisen toiminnan ohjaavana tekijänä on vailinainen.⁹⁶

Karjalaisen mukaan ylipäällikkö Mannerheimin ja muun Päämajan operatiivisen johdon toiminta tukee edellä kuvatusta vallitsevasta näkemyksestä poikkeavaa toimintatapaa. ”Suomalaiset olivat halukkaita etenemään Kannaksella Leningradin suuntaan, mikäli vihollisen vastarinta olisi heikentynyt saksalaisten hyökkäyksen vaikutuksesta. Toisin sanoen mikäli voimasuhteet olisivat olleet suomalaisille edullisemmat, olisi hyökkäyksen jatkaminen tullut kysymykseen.”⁹⁷ Karjalaisen näkemys pysähtymisen syynä on siis ennen kaikkea sotilaallinen suomalaisten voimien riittämättömyys.

Matti Koskimaa toistaa vuonna 2013 ilmestyneessä kirjassaan *Suomen kohtalon ratkaisut - Talvisota ja jatkosota 1939–1944* perinteisiä poliittisia vaikutuksia sekä osittain sotilaallisia haasteita linnoitusalueen eteen pysähtymisen syinä. Hän korostaa suuresti ratkaisun oikeutta ja kaukonäköisyyttä, jolla ”oli suuri merkitys erityisesti silloin, kun Suomi etsi tietä irtautua

⁹⁴ Häikiö, Martti: Jatkosodan ulkopoliitiikka: hyökkäysvaihe 1941–1943, *Jatkosodan pikku-jättiläinen*. Jari Leskinen, Antti Juutilainen (toim.), neljäs painos, WS Bookwell Oy, Porvoo 2007, s.153. Kyseisellä rajan ylityksellä todennäköisesti viitataan Mannerheimin lupautumiseen edetä Mustapurolle sinä tapauksessa, että saksalaiset onnistuisivat etenemään Nevan pohjoispuolelle. Tältä osin näkemys, etteivät suomalaiset tunkeutuisi missään nimessä Leningradin puolustusvyöhykkeeseen, on virheellinen, sillä Mustapuro on selvästi linnoitusalueen pääpuolustuslinjan etelä/Itä-puolella.

⁹⁵ Tavoite: Kolmen kannaksen raja. Tarkemmin tavoitteesta tutkimuksen epilogissa.

⁹⁶ Karjalainen (2009), s. 146.

⁹⁷ Karjalainen (2009), s. 146–147.

sodasta.” Sotilaallisesti Koskimaa perustelee pysähtymisen järkevyyttä rajalla olleiden lujien linnoitteiden takia. Koskimaan mukaan ”sen läpäiseminen olisi aiheuttanut vähälukuiselle armeijallemme suuria tappioita, kaatuneina ja haavoittuneina.”⁹⁸

Tuoreessa vuonna 2016 ilmestyneessä jatkosotaa käsittelevässä *Jatkosota ja Lapin sota 1941–1945* -teoksessa pysähtymisen syy kuvataan epäsuorasti ja jokseenkin arvoituksellisesti perinteistä historiankirjoitusta mukaillen. Suomen ”1. armeijakunnan eteneminen pysäytettiin Mannerheimin ankarien käskyjen mukaisesti aivan Leningradin kaupungin uloimmaisten linnoitusketjujen eteen. Neuvostoliiton joukkojen linnoitteet oli valmisteltu rauhan aikana huolella ja nyt niitä miehittivät vahvat voimat kaikista niistä joukoista, jotka olivat onnistuneet pakenemaan Kannakselta.” Pysähtymisen syyksi edellisten lauseiden perusteella voisikin päätellä selkeimmin olevan vihollisvoimien voimakkuus linnoitusketjulla eli voimien riittämättömyys.⁹⁹

Tuoreinta näkemystä asian ympäriltä edustaa Pekka Visurin vuonna 2017 ilmestynyt kirja *Saksan kenraali Suomen päämajassa vuonna 1941 - Suomalais-saksalainen yhteistyö Waldemar Erfurthin päiväkirjan valossa*. Visurin mukaan ”Suomen poliittiselle ja sotilasjohdolle Leningrad muodosti vuonna 1941 monitahoisen ongelman. Vaikka suurkaupunki Suomen läheisyydessä koettiin maan turvallisuutta uhkaavaksi, suomalaisten voimavarat eivät riittäneet suoranaiseen¹⁰⁰ hyökkäykseen sitä vastaan, eikä Suomen valtio- ja sotilasjohdolla toisaalta ollut suurta innostusta myötäillä Hitlerin ja Saksan sotilasjohdon yleisemminkin ilmaisemaa päämäärää Leningradin hävittämisestä.”¹⁰¹ Vaikka kirjassa mainitaan myös Leningradin suuntaan etenemiseen liittyvä poliittinen ongelma, pitää Visuri Leningradin linnoitusalueen eteen pysähtymisen tärkeimpinä syinä sotilaallisia perusteita. Aikaisemman voimavarojen riittämättömyyden esiintuonnin lisäksi Visuri summaa tärkeimmäksi pysähtymisen syyksi ”tiedon siitä, että taistelu suurkaupungin puolustajia vastaan olisi tuottanut kohtuutto-

⁹⁸ Koskimaa, Matti: *Suomen kohtalon ratkaisut - Talvisota ja jatkosota 1939–1944*. Saarijärven Offset Oy, 2013, s. 150.

⁹⁹ Neny, Vesa, Peter Munter, Toni Virtanen, Chris Birks: *Jatkosota ja Lapin sota 1941–1945*. Gummerus Kustannus Oy, GPS Group, Bosnia ja Hertsegovina 2017, s.107.

¹⁰⁰ Se, mitä tällä suoranaisella hyökkäyksellä Leningradia vastaa tarkoitetaan, jää hieman tulkinnanvaraiseksi. Tutkijan tulkinnan mukaan tällä tuskin tässä yhteydessä tarkoitetaan suoraa hyökkäystä Leningradin kaupunkiin tai sen valtaamista, koska kirjan lainauksen edellisessä kappaleessakin tuodaan ilmi, ettei sitä Suomelta vaadittu. Näin ollen suoranainen hyökkäys tässä yhteydessä tulkitaan saksalaisten pyyntöjen mukaiseksi hyökkäykseksi linnoitusalueen läpi kohti Pähkinälinnaa. Visuri arvioi myös kirjansa sivulla 105, että ”Myöhempien kokemusten perusteella voidaan sanoa, että Saksan ja Suomen yhteisetkään voimat tuskin olisivat riittäneet Leningradin valtaamiseen, vaikka sitä tosissaan olisi yritetty. Leningradista olisi saattanut tulla Stalingradin tapainen surmanloukku hyökkääjälle.” Tämä arviointi on pääteltävissä suoran kaupunkiin kohdistuvan hyökkäyksen onnistumisen arvioinniksi, mikä ei siis ollut saksalaisten suunnitelmana.

¹⁰¹ Visuri (2017), s. 86.

man suuria tappioita, vaikka alkumenestykseen vielä syksyllä 1941 olisi ehkä ollut edellytyksiä.¹⁰²

Esitellyistä suomalaisista julkaisuista huomataan, että valtaosa niistä korostaa Leningradin linnoitusalueen eteen pysähtymisen syynä ulkopoliittisia syitä. Pääpaino ulkopoliittisissa syissä on ennen kaikkea Neuvostoliittoon liittyvässä pelossa siitä, ettei se antaisi anteeksi, jos Suomi toimisi Leningradia vastaan. Vaikka tämä korostus vaikuttaisi olevan kaikkein keskeisimmässä osassa varsinkin ensimmäisissä sodan jälkeisissä julkaisuissa, on se säilyttänyt vahvan asemansa aina näihin päiviin saakka. Usein näkemys on muodostettu Mannerheimin muistelmiin ja Rytin päiväkirjaan viittaamalla. Näkemyksen korostamisen taustalla on todennäköisesti ollut myös halu luoda hyvät suhteet Neuvostoliittoon, sillä Neuvostoliiton pelko sodan jälkeisinä vuosina oli varmasti suurta. Tämän perinteisen poliittisen syyn korostaminen on ollut myös vahvaa niin tieteellisemmissä tutkimuksissa kuin kevyemmässä kirjallisuudessa. Karkea ero painotuksissa voidaan nähdä siinä, että tieteellisemmissä julkaisuissa tuodaan esiin vahvemmin myös sotilaalliset ongelmat linnoitusalueen murtamisessa, kun taas kevyemmässä kirjallisuudessa usein korostetaan Suomen Leningradin pelastamista. Sotilaallisten ongelmien ja voimien riittämättömyyden esiintuominen alkaa korostua, mitä uudempia julkaisut ovat.

Kirjoittajista Helge Seppälä näyttää tuoneen ensimmäisenä esiin myös sotilaallisia perusteluja pysähtymisen keskeisenä syynä. Sotilaallisina syinä esiin on nostettu niin voimien riittämättömyys kuin myös osin poliittinenkin näkemys siitä, ettei Mannerheim enää täysin uskonut Saksan sotilaalliseen menestymiseen. Näitä molempia syitä onkin nostettu esiin yhdessä kuten Visuri ja Seppälä ovat tehneet. Neljässä viimeisimmässä tutkimukseen löytyneessä julkaisussa kaikki nostavat sotilaalliset syyt vahvasti esille jopa niin, että kolmessa niistä on havaittavissa keskeisimpänä syynä voimien riittämättömyys. Tutkijoiden asema huomioon ottaen voimien riittämättömyyttä korostavalla näkemyksellä voidaan nähdä olevan myös vahva tieteellisesti arvovaltainen pohja.

2.3 Länsimaiset julkaisut

Suurin osa länsimaisista toiseen maailmansotaan liittyvistä julkaisuista ei ota Suomen toimintaan juuri mitään kantaa. Leningradin taisteluihinkin painottuvat julkaisut eivät kuvaa Suomen toimintaa monisanaisesti puhumattakaan, että ne ottaisivat kantaa Leningradin linnoitusalueen eteen pysähtymisen syihin. Esimerkiksi Glantzin *The Battle for Leningrad* -kirjan lähin

¹⁰² Visuri (2017), s. 103.

maininta asiasta on, että suomalaiset etenivät Leningradin pohjoisen puolustusvyöhykkeen eteen, mistä suomalaiset eivät edenneet pidemmälle.¹⁰³ Hieman kuvainnollisemmin *Itärintaman operaatiokartasto 1941–1945* -kirjassa suomalaisten mainitaan pysäyttäneen omista strategisista syistä armeijansa¹⁰⁴ ”verraten kauas Leningradista, lähelle vuotta 1940 edeltänyttä rajaa”.¹⁰⁵ Ne länsimaiset julkaisut, jotka ottavat Suomen armeijan pysähtymiseen enemmän kantaa, jäävät, kuten alla tullaan huomaamaan, usein hyvin ylimalkaisiksi. Pysähtymisen syyllä usein viitataan koko Suomen rintamaan, ei pelkästään Leningradin alueeseen.

Suomen Päämajassa jatkosodan aikana vaikuttanut saksalainen kenraali Waldemar Erfurt kuvaa vuonna 1951 julkaistussa kirjassaan *Suomi sodan myrskyissä* suomalaisten ylittäneen vanhan rajan Kannaksella taktisista syistä ja jatkaa: ”Mutta suomalaisten osallistumisesta saksalaisten hyökkäykseen Leningradia vastaan ei ollut puhettakaan. Ellei suomalaisilla syksyllä 1941 olisi ollut tätä poliittista kilpajuoksua, olisivat saksalaiset ja suomalaiset yhteisellä, vastakkaisilta suunnilta tapahtuneella hyökkäyksellä todennäköisesti vallanneet Leningradin. Se olisi saksalaissuomalaiselle rintamalle Suomenlahden pohjoispuolella koitunut aivan arvaamattoman suureksi menestykseksi ja parantanut strategista tilannetta.”¹⁰⁶ Poliittisella kilpajuoksulla Erfurth viittaa tutkijan käsityksen mukaan kirjan edellisillä sivuilla mainittuun länsimaiden painostukseen ja sisäpoliittiseen erimielisyyteen vanhan rajan ylittämisessä. Kirjan näkemys pysähtymisen syystä on siis sisä- ja ulkopoliittinen.

Yhdysvaltalainen Earl Ziemke julkaisi vuonna 1960 laajahkon pääosin saksalaisiin asiakirjoihin perustuvan tutkimuksen *Saksalaisten sotatoimet Pohjolassa 1940–1945*. Kirjassa käsitellään tarkasti Suomen rintamaa sekä paneudutaan poikkeuksellisen keskittyneesti Leningradin taisteluihin Suomen osalta. Ziemke selostaa kattavasti saksalaisten elo- ja syyskuun yhteydenotot suomalaisiin, joissa saksalaiset pyysivät suomalaisia etenemään Nevaa kohti. Pysähtymisen syihin liittyen kirjassa selostetaan Mannerheimin lähettämät kielteisen vastauksen¹⁰⁷ perustelut Keitelin 22.8. lähettämään kirjeeseen¹⁰⁸ sekä Mannerheimin muistelmissaan esiin-

¹⁰³ Glantz (2002), s. 75.

¹⁰⁴ Kirjassa puhutaan virheellisesti Karjalan armeijasta, vaikka todellisuudessa se taisteli Laatokan itäpuolella.

¹⁰⁵ Kirchubel, Robert & Gary Gomar: *Itärintaman operaatiokartasto 1941–1945*. Minerva Kustannus Oy, Balto Print, 2018, s. 17.

¹⁰⁶ Erfurth, Waldemar: *Suomi sodan myrskyissä 1941–1944*. toinen painos, WSOY, Porvoo 1951, s. 1–7–108.

¹⁰⁷ Vastauksessa Mannerheim kertoi Ziemken mukaan: ”että Suomen väestöstä oli 16 prosenttia yksinomaan sotilaallisissa tehtävissä ja että Suomella oli vakavia vaikeuksia sen yrittäessä pitää taloutensa kestäväenä. Toiseksi tappioluvut olivat tuntuvasti suuremmat kuin ne olivat olleet talvisodassa (Tutkijan huom. todellisuudessa tämä ei pitänyt paikkansa). Elokuussa hän oli poistanut neljännen joukkueen kaikista kiväärikomppanioista, ja syyskuussa hän aikoi hajottaa yhden divisioonan saadakseen täydennyksiä. Hän oli erittäin haluton suunnittelemaan offensiivia vanhan rajan yli Karjalankannaksella, koska hän otaksui ennen vuotta 1939 rakennettujen rajalinnoitusten siellä olevan äärimmäisen lujia, joten ne voitaisiin parhaiten vallata saksalaisten hyökkäyksellä takaapäin.”

¹⁰⁸ Kirjeessä Keitel halusi suomalaisten etenevän vanhan rajan yli Kannaksella sekä Syvärin eteläpuolella saksalaisia hyökkäyskiiloja vastaan.

tuomat perustelut. Ziemke tuo myös esiin länsimaiden elo-syyskuun rauhanteon aloitteen sekä pyrkimykset hillitä Suomen armeijan etenemistä vanhan rajan yli, mutta ei itse ota pysähtymisen syihin tarkasti kantaa¹⁰⁹. Linnoitusalueen eteen pysähtymisen syinä voidaankin nähdä kirjan mukaan olleen niin ulkopoliittiset syyt kuin omien sotilaallisten mahdollisuuksien pessimistisen arvioinnin, joskin Ziemke itse arvioi mahdollisuudet Leningradin valtaukselle syyskuussa olleen hyvät.¹¹⁰

Saksalainen Paul Carel kirjoittaa vuonna 1963 julkaistussa kerronnallisesti vivahteikkaassa *Marssi Venäjälle* -kirjassaan Mannerheimin ”epäilleen Suomen entisen rajan ylittämistä Karjalankannaksella, eikä halunneen hyökätä Leningradiin.” Tämän jälkeen kirjassa viitataan Mannerheimin muistelmiin, joissa hän kertoo vastustaneensa jyrkästi Leningradiin kohdistuvaa suomalaisten valloitusoperaatiota, ja ettei ”hän halunnut suomalaisten joukkojen osallistuvan lainkaan tulossa olevaan hirveään Leningradin häiritsemiseen. Mannerheim pysyi uskollisena omalle aktiivisen puolustuksen politiikalleen eikä halunnut sekaantua mihinkään valloitusotaan.” Kirjailija päättää Suomen toiminnan sekä Mannerheimin muistelmissaan esiintuoman näkemyksen kuvaillun hieman epäileväiseen kommenttiin: ”Oli miten oli, mutta Hitlerin käsky olla valtaamatta strategisesti ja sotataloudellisesti niin tärkeää kaupunkia kuin Leningrad oli rikos sodan lakeja vastaan.”¹¹¹

Toisen maailmansodan yleisteoksille epätyypillisesti amerikkalainen Gerhard Weindberg ottaa kantaa vuonna 1994 julkaistussa kirjassaan *A World at Arms* Suomen armeijan pysähtymiseen syksyllä 1941. Weinberg kertoo suomalaisten etenemisen pysähtyneen Suomen rintaman eteläosassa lopulta sotilaallisten ja poliittisten syiden yhdistelmästä. Pysähtymisellä ei viitata erityisesti Leningradiin, mutta sen voi olettaa sisältyvän arvioihin. Sotilaallisista syistä nostetaan esiin elokuun lopun Suomen armeijan ongelmat ylläpitää eturintaman joukkojen vahvuudet suunniteltujen määrävahvuuksien mukaisina. Poliittisista syistä puolestaan nostetaan esiin länsimaiden lisääntyvä painostus vaatimuksesta pysähtyä vanhalle rajalle. Tämän lisäksi myös osan suomalaisista mainitaan kannattaneen vanhalle rajalle pysähtymistä.¹¹²

Saksan sotahistoriallisen instituutin tuottama ja vuonna 1998 englannin kielellä julkaistu moniosainen teossarja *German and the Second World War* ottaa kantaa suhteellisen laajasti Suomen armeijan pysähtymiseen Karjalankannaksella syyskuussa 1941. Pysähtymiseen liitty-

¹⁰⁹ Ziemke lisäksi arvioi Suomen aluetoiveiden tavoittelua hillinneen voitokkaina vuoden 1941 kuukausinakin sen, että Suomi ei halunnut asettua sotaan demokratioita vastaan, omien voimien realistisen arvioinnin ja epäluulon natsihallinnon tarkoituksiperiä kohtaan.

¹¹⁰ Ziemke (1963), s. 269–283 ja s. 429.

¹¹¹ Carel, Paul: *Marssi Venäjälle - Barbarossa-suunnitelma*. Gummerus kirjapaino Oy, Jyväskylä 2003, s. 268.

¹¹² Weinberg, Gerhard: *A World at arms - a global history of world war II*, Cambridge University Press, USA 1994, s. 270–271.

en teossarjan toisessa osassa tuodaan aluksi esiin Mannerheimin muistelmissaan esitetty lupaus Rytille siitä, että hän ei missään olosuhteissa hyökkäisi Leningradiin. Tämän jälkeen kirjassa tuodaan esiin Mannerheimin kieltäytyminen poliittisen johdon kanssa saksalaisten kirjeitse elokuun lopussa esittämään toivomukseen suomalaisten hyökkäyksen jatkamisesta Leningradin pohjoispuolella. Syiksi kerrotaan *Jägerskiöldin Marsalken av Finland* -kirjaan viitaten tarkentamattomat poliittiset syyt, soveltuvien joukkojen puute, aikaisemmat suuret tappiot sekä Mannerheimin usko, ettei hyökkäystä voida toteuttaa ensin Kannaksella ja sitten vielä Laatokan itäpuolella. Kirjassa myöhemmin kuitenkin korostetaan ennen kaikkea poliittisiä syitä Suomen kieltäytymisten taustalla.¹¹³

Ruotsalainen Henrik O Lunde selostaa tarkasti vuonna 2011 julkaistussa kirjassaan *Finland's war of choice* Saksan ja Suomen välisen keskustelun Suomen armeijan hyökkäyksen jatkamisesta Kannaksella elo-syyskuussa 1941. Lunde kertoo kirjassaan Mannerheimin voimien riittämättömyyttä korostavat perustelut saksalaisille sekä Mannerheimin muistelmissaan ilmoittaman näkemyksen Rytille siitä, ettei hyökkäys hänen mukaansa ole Suomen intressien mukaista. Pysähtymisen syihin Lunde ei silti itse ota suoraan kantaa. Kuvaksi oikeastaan jää, ettei Suomella ollut halua jatkaa etenemistä Kannaksella Leningradin suuntaan, mikä johtui ainakin osin Mannerheimin pessimismistä sotilaallisia mahdollisuuksia kohtaan. Lunde sen sijaan arvioi¹¹⁴, että syyskuussa 1941 Suomen armeijan Kannaksen jatko-*hyökkäyksellä* olisi ollut hyvät menestymisen mahdollisuudet.¹¹⁵ Joskin hänen johtopäätöksensä Neuvostoliiton voimista¹¹⁶ ei täysin vastaa todellisuutta.

Ylimalkaisesti ja varsin epätarkasti Suomen armeijan pysähtymiseen ottaa kantaa myös tanskalainen Claes Johansen uudehkossa ja hieman sensaationhakuisessa vuonna 2016 julkaistussa *Hitlers nordic ally - Finland and the total war* -kirjassaan. Johansen kertoo Suomen armeijan tehtävän loppuvuodesta 1941 Saksan kanssasotijana olleen lähinnä vihollisen joukkojen sitominen. Tämän jälkeen hän lainaa Nils Meinanderia kertoessaan Suomen armeijan kuuden divisioonan sitoneen suurin piirtein saman määrän vihollisen joukkoja Kannaksella lähellä

¹¹³ Boog et al. s. 974–978.

¹¹⁴ Viitattaessa Pohjoisen armeijaryhmän komentajan kenttämarsalkka Leebin arvioon siitä, että suomalaisten jatkaessa hyökkäystä Kannaksella etelään ratkaisisi se taistelun Leningradista muutamassa päivässä Lunde kirjoittaa: ”There can be little doubt that Leeb was correct. The handful of mauled Soviet divisions north of Leningrad could have been brushed aside easily by the Finns, particularly if they had not transferred forces to East Karelia or if those transfers had been delayed until after the requested German operations on the Karelian Isthmus.”

¹¹⁵ Lunde, Henrik: *Finland's war of choice - The Troubled German-Finnish Coalition in World War II*. Casemate Publishers, Havertown USA 2011, s. 186–191.

¹¹⁶ Lunde kirjoittaa, että Neuvostoliittoa puolusti Kannaksella kuuden divisioonan ja muutaman pataljoonan sekä rykmentin jämät, joista kaksi divisioonaa siirrettiin 5.9. saksalaisia vastaan.

strategisesti tärkeää Leningradia. Ja jatkaa:¹¹⁷”Berliini oli useita kertoja aikaisemmin pyytänyt Suomea osallistumaan aktiivisemmin sotaan, mutta Mannerheim kieltäytyi ajatuksesta joka kerta vedoten joukkojen väsymiseen, kotirintaman paineeseen ja pitkiin huoltoyhteyksiin. Hyvästä syystä hän ei maininnut länsivaltojen häneen kohdistamaa painostusta, mutta painostus on saattanut itse asiassa olla tärkein tekijä kieltäytymiseen.”¹¹⁸ Johansenin yleiseksi näkemykseksi Suomen armeijan pysähtymisen syyksi niin Kannaksella kuin muuallakin rintamalla voidaan päätellä erityisesti länsivaltojen poliittinen painostus.

Länsimaisissa julkaisuissa korostetaan selvästi eniten poliittisia syitä suomalaisen perinteisen näkemyksen mukaisesti. Selkeä ero on kuitenkin siinä, että länsimaisissa näkemyksissä usein tuodaan esiin ennen kaikkea länsimaiden vaikutus Suomen armeijan pysähtymiseen, kun taas Suomessa korostetaan enemmän Neuvostoliittoon liittyviä poliittisia syitä. Osaltaan tämä johtuu todennäköisesti siitä, että ainakin ylläkuvatuista kahdessa julkaisussa pysähtymisen syyllä viitattiin koko Suomen rintamaan. Mahdollisessa Muurmannin radan vastaisessa operaatiossa länsimaiden painostus olikin varmasti suuremmassa mittaluokassa. Poliittisten syiden ohella myös Mannerheimin saksalaisille lähettämät sotilaalliset perustelut tuodaan esiin sekä yllättävän usein myös sisäpoliittiset ongelmat rajojen ylittämässä. Kaiken kaikkiaan Suomen armeijan pysähtymisen syyt Karjalankannaksella syyskuussa 1941 näyttäisivät olevan länsimaisissa julkaisuissa keskenään varsin samansuuntaisia.

¹¹⁷ Tutkijan suomennos tekstistä: ”Berlin had several times asked the Finns to participate more actively in the war, but Mannerheim turned down the idea every time, saying that his troops were too exhausted, that the Home Front was under too much pressure and that his supply lines were too long. For good reasons he did not mention the pressure that the western powers were putting him under, but it might in fact have been the most important factor”.

¹¹⁸ Johansen, Claes: *Hitler's nordic ally - Finland and the total war*. Pen and sword military ltd, Barnsley Great Britain 2016, s. 242.

3 SUOMEN JA NEUVOSTOLIITON VOIMA KARJALAN LINNOITUSALUEEN LÄHEISYYDESSÄ SYYSKUUSSA 1941

3.1 Karjalan linnoitusalue

Neuvostoliitto aloitti 1920-luvun lopussa laajan rajaseutujen linnoittamisen mahdollisen laajamittaisen sodan varalta. Sen tarkoitus oli torjua ja sitoa Neuvostoliiton ulkopuolelta hyökkäävät voimat sekä suojata joukkojen kokoaminen ja valmistelu mahdollista oman hyökkäyksen aloittamista ajatellen. Karjalan linnoitusalueen linnoittaminen aloitettiin alkuperäisistä suunnitelluista neljästä¹¹⁹ alueesta ensimmäisenä vuonna 1928. Noin 80 kilometriä pitkä pääpuolustusvyöhyke kulki Suomenlahden rannalta Siestarjoen - Valkeasaaren - Merituitun - Vaskisavotan - Agalatovon - Elizatevinkan - Lempaalan - Lempaalan järven - Nenjumäen - Garbolovon - Putkelovon - Soelovon - Nikuljasin kautta Laatokkaan. Puolustusvyöhykkeen painopisteet olivat todennäköisillä vihollisen hyökkäyssuunnilla Viipuri-Leningrad ja Käkisalmi-Leningrad pääteiden suunnissa.¹²⁰

Vuoteen 1938 mennessä Karjalan linnoitusalueella oli yhteensä 215 betonista linnoitetta. Suurin osa, 165 kappaletta, bunkkereista oli konekiväärībunkkereita, joista 65 oli suuria¹²¹ kaksikerroksisia 3–6 ampuma-aukolla varustettuja bolsoi-tyypin bunkkereita. Konekiväärībunkkereiden lisäksi vyöhykkeellä oli yhteensä 24 komento- ja tähytyspaikkabunkkeria sekä edellä mainittujen ja tulībunkkereiden yhdistelmää. Muut bunkkerit olivat viisi tykkībunkkeria, kaksi sähköasemabunkkeria, kaksi sektorin komentopaikkabunkkeria ja 17 valelaitetta. Noin puolet kaikista bunkkereista oli suunniteltu kestäämään neljän kilometrin päästä ammutun 203 millimetrisen tykin ammuksen. Pääpuolustuslinjan taakse vajaan 15 kilometrin päähän oli lisäksi suunniteltu toinen puolustuslinja, joka olisi koostunut lähinnä kenttälinoitteista ja rakennettu vasta liikekannallepanovaiheessa.¹²²

Karjalan linnoitusalue oli jaettu pääosin pataljoonan vahvuisiin vyöhykkeisiin, joiden oli tarkoitus kyetä tukemaan toisiaan. Pataljoonien alueet rajoittuivat sivuilta usein vesistöihin, soihin ja muuten vaikeasti kuljettavaan maastoon, joita oli tarkoitus hallita tulenkäytöllä. Välialueilla saattoi kuitenkin olla leveyttä jopa viisi tai kuusi kilometriä. 1920-luvun lopun alku-

¹¹⁹ Muut alueet olivat Polotzkin, Mazyrin ja Kiovan linnoitusalueet. Myöhemmin taloudellisen tilanteen parantumisessa 1930-luvulla linnoitusalueiden luku kohosi 21:een.

¹²⁰ Kulomaa, Jukka: Karjalan linnoitusalue Leningradin suojana ja suomalaisten sotilaallisissa suunnitelmissa, *Sotahistoriallinen aikakauskirja* 34. Riitta Blombgren, Mikko Karjalainen, Ohto Manninen, Pekka Saloranta, Pasi Turunen (toim), Tallinna Raamatutrykijöja Oy, Tallinna 2014, s.65–70.

¹²¹ läpimitoiltaan 6–13 x 8–12metriä.

¹²² Kulomaa (2014), s. 70–77. Katso Karjalan linnoitusalueen kulku liite 7.

peräisten suunnitelmien mukaan pataljoonien puolustusalueiden leveys oli määritetty 3-5 kilometriksi rintamasuunnassa ja syvyydeksi 2-3 kilometriä. Leningradin sotilaspiirin komentajan 1937 kesällä lähettämä raportti tosin huomauttaa syvyyksien vaihdelleen yhden ja kahden kilometrin välillä, mitä hän ei pitänyt riittävänä. Lisäksi pataljoonien välialueet olivat hänen mukaansa yleensä tiheän metsän peitossa sekä panssarintorjunta riittämätöntä. Samoin Neuvostoliiton samana vuonna asettama tarkastuskomissio ilmaisi länsirajan linnoitusalueilla paljon puutteita, esimerkiksi laitteiden sijoittelussa, puutteellisessa aseistuksessa ja varustuksessa, henkilöstön koulutuksessa sekä sotilaallisessa valmiudessa.¹²³

Epäkohtien havaitsemisen jälkeen puna-armeijan sotaneuvosto päätti 1938 vahvistaa olemassa olevia linnoitusalueita parantamalla niiden tykistöä sekä lisäämällä komento- ja tähystyspaikkojen määrää ja henkilöstön suojia. Lisäksi linnoitusalueiden etulinjaa ja sivustoja päätettiin vahvistaa erillisillä teräsbetonisilla kaponieereilla¹²⁴, joiden piti kestää 305 millimetrinen betoniläpäisyammus. Tämän jälkeen Karjalan linnoitusalueelle pääosin sen etualueelle rakennettiin pieni määrä uusia bunkkereita pääasiallisesti tykkiaseistusta varten. Kaikki etualueen betonilaitteet jäivät kuitenkin puolivalmiiksi ennen talvisodan syttymistä. Tämän jälkeen ne puolestaan tulivat tarpeettomiksi suunnitellun puolustuksen siirtyessä Kannakselta uuden rajavyöhykkeen läheisyyteen.¹²⁵

Suomen armeijan tiedot yksityiskohtien osalta Leningradin puolustusalueesta ennen talvisotaa olivat varsin hyvin paikkansa pitäviä. Varustusten määrät sekä yksityiskohtaiset kuvaukset niistä olivat melko hyvin selvillä samoin kuin puolustusalueen vahvimmat ja heikoimmat kohdat. Talvisotaa edeltäneet suunnitelmat mahdollista toimintaa Leningradin puolustusalueella vastaan arvioitiin suotuisimmaksi sen itäosassa. Talvisodan lähestyessä tosin suunnitelmat muuttuivat huomattavasti hillitymmiksi, eikä suunnitelmia Leningradin puolustusalueella vastaan enää arvioida, joskaan ei selväsanaisesti myöskään torjuta.¹²⁶

Talvisodan jälkeen Leningradin puolustusalueen betonilaitteiden aseistusta ja varustusta varastoitiin ja siirrettiin uudelle valtakunnanrajalle, jonne rakennettiin uutta puolustusalueita. Elokuussa 1940 myös Leningradin puolustusalueen puolustus valmiutta alettiin uudelleen kohottamaan lisäämällä siellä olevia miehitysjoukkoja. Taaempien puolustusalueiden valmiuden kohottamisella haettiin syvyyttä Neuvostoliiton uusilta rajoilta alkavaan puolustusverkostoon, joskin toimenpiteet jäivät ainakin Leningradin puolustusalueen osalta varsin vaatimat-

¹²³ Kulomaa (2014), s. 70-75.

¹²⁴ Sivustatulta puolustusalueelle ampuva linnoituslaite.

¹²⁵ Kulomaa (2014), s. 75-76 ja Glanz (2002), s. 18.

¹²⁶ Kulomaa (2014), s. 77-83.

tomiksi¹²⁷. ”Varustusten osalta näyttää tyydytyn olemassa oleviin” ja henkilöstöäkin linnoitusalueella oli operaatio Barbarossan alkaessa tietävästi vain kolme pataljoonaa. Näiden lisäksi pahimmat epäkohdat, kuten tuliverkoston ulkopuolelle jäävät alueet sekä panssari- ja piikkilankaesteiden puute, olivat jääneet edelleen korjaamatta.¹²⁸

Jatkosodan syttyessä Leningradin puolustusalueen puolustusvalmisteluja tehostettiin komentamalla suuria joukkoja siviilejä aluetta linnoittamaan. Kesäkuun 1941 lopussa alueelle komennettiin 11 000 linnoitustyöläistä ja Suomen armeijan Kannaksen hyökkäyksen aikaan elokuussa töissä oli jopa 60 000 henkeä. Silti varsinkin aseistuksen osalta tilanne Karjalan linnoitusalueella oli erittäin huono elokuun aikana. Tehdyssä tarkastuksessa ilmeni, että 50 prosenttia kaikista bunkkereiden ampuma-aukkojen aseistuksesta puuttui.¹²⁹ Kaikesta päätellen tilanne syyskuussa paikka paikoin oli vieläkin huolestuttavampi, mistä kertoo kapteeni Kurin 5. syyskuuta lähettämä raportti. Raportti kertoo 123. jalkaväkidivisioonaan kuuluneen jalkaväkirykmentin puolustuskaistan tilanteesta asemien miehittämisen ja kahden päivän taisteluiden jälkeen.¹³⁰

”Taisteluhaudat puuttuvat, koska taistelukentällä on kolmelle kilometrille 100 miestä. Siksi on tehty vain yhden miehen seisomapoteroita. Lembolovon ja Elizavetinkan linnoitusalueet on varustettu 50 prosentilla konekiväärien määrävahvuudesta. Agalatovon alueella ei ole ollenkaan konekiväärejä. (Miehitettyjen) pisteiden välillä ”täyttämisen” on heikkoa, eikä niitä ole varustettu yöllisiin olosuhteisiin, eikä vihollisen hyökkäyksiä vastaan. Henkilöstön ja varustuksen vajoaus laskee pisteiden taistelunkestävyyttä. Esimerkiksi pisteellä nro 645 on neljä ampuma-aukkoa, mutta niihin vain yksi raskas konekivääri, yksi pikakivääri ja viiden hengen komennuskunta, jonka vahvuudesta irrotetaan kolmen hengen vahvuinen kenttävartio. Rykmentissä ei ole raskaita tai kevyitä konekiväärejä. Siksi kentän hallinta voidaan suorittaa vain käsiaseiden tulella.”

¹²⁷ Linnoittamisen painopiste oli tässä vaiheessa Saksan vastaisella rintamalla.

¹²⁸ Kulomaa (2014), s. 84–85.

¹²⁹ Kulomaa (2014), s. 85–97.

¹³⁰ Berzyk, Boguslav: Karelski Rejon Umocniony fortyfikacije nieznane (2002). Käännös Kaur.ru 2006, [http://www.kaur.ru/articles/perzyk_kru.php], luettu 13.8.2018. ja Nazarenko K.B: Северный щит» Ленинграда: Карельский укрепленный район (1928–1995 гг.), [http://www.kaur.ru/articles/perzyk_kru.php], luettu 13.8.2018.

3.2 Neuvostoliiton voima Leningradin pohjoisella puolustusalueella

Leningradin pohjoinen puolustus syyskuussa 1941 oli Kannakselta perääntyneen 23. armeijan vastuulla. 23. armeija oli kärsinyt pahoja tappioita elokuussa Kannaksella suomalaisia joukkoja vastaan käydyissä taisteluissa. 31.7 alkanut ja koko elokuun kestänyt Suomen armeijan Kannaksen takaisinvaltaus oli luhistanut Neuvostoliiton Kannaksen puolustuksen aiheuttaen elokuun lopulla paikoittain hallitsemattoman pakenemisen kohti Leningradia. Useat sen divisioonat olivat ainakin osiltaan joutuneet saarretuiksi Porlammien ja Kilpolan saaren motteihin, joissa varsinkin Porlammessa ja sieltä vetäytyessä ne olivat menettäneet suuren määrän miehiä vangeiksi ja suurimman osan etenkin raskaasta aseistuksesta saaliiksi suomalaisille. Kannasta puolustaneen seitsemän divisioonaisen¹³¹ 23. armeijan kokonaistappiot olivat armeijan esikunnan mukaan syyskuun 5. päivään mennessä 35 821 miestä, mikä vastasi noin kolmea sen aikaista neuvostoliittolaista täysmäärävahvuista divisioonaa.¹³² On kuitenkin oletettavissa tappioiden olleen vielä jonkin verran suurempia¹³³.

Syyskuussa 1941 23. armeijaan kuului 6 divisioonaa ja 22. linnoitusalue joka koostui linnoitusketjun miehityksen muodostavista pataljoonista¹³⁴ sekä niiden tukijoukoista. Divisioonat ja niiden vahvuudet 9.9.1941 on koottu taulukkoon 1.

Taulukko 1. 23. armeijan divisioonat ja niiden vahvuudet syyskuussa 1941¹³⁵.

Divisioona:	291. D	198. D	123. D	43. D	142. D	265. D
vahvuus:	9767	3522	5331	5554	10354	3681

¹³¹ 2 divisioonista kuului siihen vain osan ajasta. Raja- ja linnoitusjoukot on laskettu kyseisessä luvussa yhdeksi divisioonaksi.

¹³² Ari Raunio & Juri Kilin: *Jatkosodan hyökkäystaisteluja 1941*. Otavan Kirjapaino Oy, Keuruu 2007, s. 142–159 ja Forczyk, Robert: *Leningrad 1941–1944 - The epic siege*. Osprey Publishing Ltd, Oxford 2009, s. 29 ja Platonov (1974), s. 47 ja Kulomaa (2014), s. 86 ja Vihavainen, Timo, Ohto Manninen, Kimmo Rentola, Tatjana Bushujeva & Ljudmila Kolodnikova (toim.): *Stalinin salainen jatkosota - Jatkosodan venäläiset dokumentit*. Docendo, Porvoo 2014, 210–214.

¹³³ On kuitenkin oletettavissa tappioiden olleen huomattavasti suurempia esikunnan ilmoittamasta, koska suuri osa divisioonista oli syyskuuna alussa niin pahasti alivahvuisia siitäkin huolimatta, että ne olivat saaneet täydennyksiä. 23. armeija sai myös käyttöönsä elokuun aikana erillisiä rykmenttejä ja muita osastoja sekä osa joukoista siirrettiin siltä syyskuun alussa pois saksalaisia vastaan taistelemaan. Kaikesta päätellen näiden joukkojen tappioita ei ole laskettu esikunnan ilmoittamaan lukuun mukaan, kun divisioonien määrävahvuuksia verrataan Leningradin sotilaspiirin sodan alun divisioonien keskiarvomäärävahvuuksiin. Robert Forczykkin mukaan 23. armeijan tappiot olivatkin syyskuun alkuun tultaessa yli 40 000 sotilasta ja jäljelle jääneiden divisioonien vahvuudet 30 % alkuperäisistä vahvuuksista. Forczyk (2009), s. 29.

¹³⁴ linnoituspataljoonien tarkempi ryhmitys nähtävissä liitteessä 7 ja vahvuudet 6.9.1941 liitteessä 3. Kokonaisvahvuus pataljoonissa 9.9.1941 oli 6502 sotilasta. Katso liite 2. Liitteitä 2 ja 3 vertaamalla huomataan linnoitusjoukkojen vahvuuksien nousseen huomattavasti.

¹³⁵ katso liite 2.

Divisioonat oli ryhmitetty linnoitusketjun mukaisesti tukemaan linnoituspataljoonien kaistoja yhden ollessa reservissä. Läntisimmäksi Suomenlahden viereen oli ryhmittynyt 291. divisioona. 291. divisioona oli syyskuun alussa vasta uudelleen perustettu divisioona ilman merkittävää taistelukokemusta. 291. divisioonan oikealle puolelle ryhmittyi 198. divisioona¹³⁶, joka oli aikaisemmin puolustanut läntisimpänä divisioonana Karjalan linnoitusalueita. 198. divisioona oli kärsinyt pahoja tappioita vetäytyessään¹³⁷ Kannakselta Mainilan ympäristöön ja sieltä edelleen Valkeasaareen. Valkeasaareen sen paikalle tuli vasta muodostettu aikaisemmin mainittu 291. divisioona¹³⁸.

123. divisioona puolestaan oli vetäytynyt alun perin Viipurin länsipuolelta Vuokselle ja sieltä edelleen vanhalle rajalle kärsien suuria tappioita. 123. divisioona miehitti Lempäälänjärven länsipuolisen alueen 198. divisioonan oikealla puolella. 123. divisioonasta oikealle Lempäälänjärven itäpuolelle oli ryhmittynyt niin ikään ensin Viipurin seudulla taistellut 43. divisioona. 43. divisioona oli jäänyt pääosillaan Porlammen mottiin, mistä se oli kuitenkin osillaan onnistunut murtautumaan Koiviston suuntaan suuria kalusto- ja miestappioita kärsien. Linnoitusvyöhykkeessä laitimmaisiksi oikealla oli ryhmittynyt 142. divisioona. 142. divisioona oli onnistunut vetäytymään ilmeisen hyvässä järjestyksessä ja vahvuudessa ensin Kilpolan saareen ja sieltä edelleen¹³⁹ Itä-kannaksen kautta Karjalan linnoitusalueelle. 142. divisioona oli 23. armeijan miesmäärällisesti vahvin divisioona. Sen sijaan 265. divisioona oli Itä-Kannaksella lyöty rajusti elokuun puolessa välissä. Divisioonan rippeet vetäytyivät Kannaksen halki Karjalan linnoitusalueelle, jossa ne täydennyksiä saatuaan puolustivat aluksi Kirjasalon aluetta. Kirjasalon menetyksen jälkeen syyskuun alussa divisioona siirrettiin 23. armeijan reserviin. Kärsineet divisioonat olivat saaneet syyskuun alkuun mennessä merkittävästi täydennyksiä¹⁴⁰, mutta kokonaisvahvuuksista ja saatujen vankien kertomista voi todeta divisioonien jääneen silti pahasti vajaavahvuiseksi.¹⁴¹

¹³⁶ alkujaan moottoroidiivisioona taisteli ennen länsikannasta sortavalan seudulla ja Itä-kannaksella.

¹³⁷ Ilmeisesti tässä vaiheessa siihen kuului ainoastaan 450. jalkaväkirykmentti.

¹³⁸ Raunio et al (2007), s 142–159 ja katso liite 2.

¹³⁹ Venäläisten lähteiden mukaan Kilpolan saaresta onnistuttiin evakuoimaan yli 26 000 miestä, 155 tykkiä ja runsaasti sotakalustoa.

¹⁴⁰ Esimerkiksi 265. divisioonaan kahteen rykmenttiin oli kuulunut syyskuun 1. päivänä Kilinin mukaan vain noin 800 sotilasta. Raunio et al (2007), s 153. Syyskuun 9. päivänä sen vahvuus oli kuitenkin jo 3681 sotilasta, vaikka se oli kärsinyt usean sadan miehen tappiot neljää päivää aikaisemmin 10. divisioonan Kirjasalon valtauksessa. 10. divisioonan vankitietojen mukaan se olikin saanut syyskuun alussa täydennyksenä siperialaisen rykmentin.

¹⁴¹ Raunio et al (2007), s 142–159 ja Tiainen I.K: Sodan alkutapahtumat Itärajalla, *Suomen sota 1941–1945 osa I*. Sotahistoriallisen tutkimuslaitoksen sotahistoriallinen toimisto (toim), Kirjapaino Oy Savo, Kuopio 1965, s. 331–343 ja Muller, E.K: Karjalan kannas. *Suomen sota 1941–1945 osa 6 - Asemasotavaihe maarintamalla*. Sotahistoriallisen tutkimuslaitoksen sotahistoriallinen toimisto (toim), Suomalaisen kirjallisuuden kirjapaino Oy, Helsinki 1956, s. 105–108 ja Baryshnikov (2003), s. 83–84 ja IV Armeijakunnan esikunta operatiivinen osasto: IV AK:n tilannetiedotus n:o 75, n:o 900/II/203 c sal.21.9.41, T-13596/1, Kansallisarkisto (KA), s.1-4 ja IV Armeijakunnan esikunta operatiivinen osasto: IV AK:n tilannetiedotus n:o 76, n:o 969/II/200 o. sal.15.9.41, T 13596/1, Kansallisarkisto (KA), s.3-5.

Nimittäin tarkastelemalla 23. armeijan divisioonien määrävahvuuksia ovat ne vuoden 1941 neuvostoliittolaisen divisioonan organisaatioon verrattuna pahasti alivahvuisia kahta divisioonaa lukuun ottamatta. Neuvostoliiton Leningradin sotilaspiirissä kesäkuussa 1941 keskimääräinen divisioona käsitti 11 958¹⁴² sotilasta, kun taas kaikkien 23. armeijan divisioonien keskiarvo 9.9.1941 oli 6584 sotilasta. Joukkojen aseistuksen tilanne oli vielä pahempi. Koko kuusi divisioonaisella 23. armeijalla Karjalan linnoitusalueesta ja armeijan aselajijoukoista huolimatta oli kiväärejä lukuun ottamatta vain noin kahden täysmäärävahvuisen neuvostoliittolaisen divisioonan sisältämä aseistus.

Taulukko 2. 23. armeijan ja määrävahvuisen neuvostoliittolaisen divisioonan aseistus¹⁴³.

Yhtymä	Kiväärit	Konekiväärit	Pikakiväärit	konepistoolit	Kranaatinheittimet	panssarirykit	Kenttätykit
23. Armeija syyskuun 9. päivänä 1941	44914	437	1064	433	205	96	119 kevyttä, 42 keskiraskasta ja 22 raskasta kenttätykkiä
Neuvostoliiton sodan alun täysvahvuinen divisioona	10420	166	392	1204	150	54	34 kevyttä, 32 keskiraskasta ja 12 raskasta kenttätykkiä

Vaikka neuvostodivisioonilla keskimäärin määrävahvuudet jäivät sodan alussakin suuresti suunnitelluista vahvuuksista, niin ottaen huomioon, että Leningradin sotilaspiirin divisioonat olivat poikkeuksellisen hyvin suunniteltujen määrävahvuuksien mukaisia, ovat 23. armeijan aseistuksen puutteet syyskuussa olleet hälyttäviä. Taulukossa näkyvän aseistuksen lisäksi 23. armeijalla oli myös 54 panssarivaunua, joista 36 oli integroituna bunkkereihin tai kiinteiksi asepesäkkeiksi. Kun koko armeijan vahvuus oli 53 305 sotilasta, on mielenkiintoista huomata yli 5000 sotilalta puuttuneen henkilökohtainen ase kokonaan. Myös ilmatorjuntajoukkoja tai aseistusta ei näytä olleen armeijalla käytössä ainuttakaan.¹⁴⁴

¹⁴² Sharp, Charles C: *Soviet Order of Battle World War II - Volume VIII "Red Legions" Soviet Rifle Divisions Formed Before June 1941*. Julkaissut George F. Nafziger 1996, s. 5 ja Vihavainen et al. (toim.) (2014), s. 40.

¹⁴³ Sharp (1996), s. 4–105 ja liite 2. Liitteiden 1 ja 2 kokonaisvahvuuksia vertaamalla huomataan että 23. armeijan kokonaisvahvuus oli noussut 7-9.9.1941 välisenä aikana vajaalla tuhannella sotilalla taisteluista huolimatta.

¹⁴⁴ Sharp (1996), s. 4–105 ja liite 2. Liitteiden 1 ja 2 kokonaisvahvuuksia vertaamalla huomataan että 23. armeijan kokonaisvahvuus oli noussut 7-9.9.1941 välisenä aikana vajaalla tuhannella sotilalla taisteluista huolimatta.

3.3 Neuvostoliiton kokonaisvoima Leningradin alueella ja Leningradin rintaman joukkojen siirrot syyskuussa 1941

Karjalan linnoitusalue ja sen puolustuksesta vastannut 23. armeija kuuluivat syyskuussa 1941 Leningradin rintaman alaisuuteen, joka puolestaan vastasi koko Leningradin alueen kokonaispuolustuksesta syyskuussa 1941. Syyskuun alussa Leningradin rintamaa komensi aluksi kenraaliluutnantti M.M. Popov ja syyskuun 5. päivästä 9. päivään asti marsalkka Klim Vorosilov¹⁴⁵. Leningradin puolustuksen pahenevan hädän hetkellä Leningradin rintaman komentajaksi vaihtui vielä syyskuun 9. päivänä armeijakenraali G. K Zhukov. Komentajien tiuhalla vaihtamisella Stalin pyrki muuttamaan Leningradin rintaman jatkuvasti heikkenevää tilannetta.¹⁴⁶ Leningradin rintamaan kuului syyskuun alussa kuusi armeijaa ja yksi operatiivinen ryhmä.

Taulukko 3. Leningradin rintaman yhtymät syyskuun alussa 1941¹⁴⁷.

LENINGRADIN RINTAMA SYYSKUUN ALUSSA					
55. armeija	42. armeija	8. armeija	48. armeija	54. armeija	23. armeija
70. jalkaväkidivisioona	2. kaartin kansan (miliisi) divisioona	11. jalkaväkidivisioona	138. vuoristo- jalkaväkidivisioona	267. jalkaväkidivisioona	291. jalkaväkidivisioona
90. jalkaväkidivisioona		125. jalkaväkidivisioona		285. jalkaväkidivisioona	123. jalkaväkidivisioona
168. jalkaväkidivisioona	3. kaartin kansan (miliisi) divisioona	191. jalkaväkidivisioona	311. jalkaväkidivisioona	288. jalkaväkidivisioona	198. moottoroituidivisioona
237. jalkaväkidivisioona		268. jalkaväkidivisioona		21. panssaridivisioona	292. jalkaväkidivisioona
1. ja 4. kansan (miliisi) divisioona	Krasnovardeiskin linnoitusalue	48. jalkaväkidivisioona	1. vuoristorykmentti	312. jalkaväkidivisioona	142. jalkaväkidivisioona
		76. latvialainen jalkaväkirykmentti		316. jalkaväkidivisioona	265. jalkaväkidivisioona
2. jalkaväkirykmentti/3. kaart. kansan divisioona	Nevan operatiivinen ryhmä	125. jalkaväkidivisioona			
84. ja 86. erillinen panssaripataljoona	115. jalkaväkidivisioona 1. NKVD-divisioona	Armeijoihin kuului taulukossa olevien joukkojen lisäksi muun muassa useita erillisiä pioneeripataljoonia, tykistörykmenttejä, panssaritorjuntaprikaateja, ilmatorjuntajoukkoja, ilmavoimien yksiköitä ja konekivääri -tykistöpataljoonia.			
Slutsk-Kolpinon linnoitettu alue					

Armeijoista 8. armeija vastasi Leningradin lounaispuolen puolustamisesta Orienbaumin alueella ja 42. sekä 55. armeija Leningradin eteläpuolisesta alueesta. Nevan operatiivinen ryhmä puolusti Leningradin itäpuolella Nevan pohjoisrantaan tehtävänä estää saksalaisten eteneminen Pähkinälinnan suunnasta Nevan yli Karjalankannakselle. 48. ja 54. armeija taistelivat Leningradin saartorenkkaan itäpuolella Volhovin suunnalla erillään muista Leningradin rintaman joukoista sen jälkeen, kun saksalaisten katkaisivat Leningradin maayhteydet kokonaan itään syyskuun 8. päivänä. Saksalaisten käytännössä tuhoama 48. armeija liitettiin syyskuun 12. päivänä Volhovin alueella vastaperustettuun 54. armeijaan.¹⁴⁸

¹⁴⁵ Popov siirtyi vaihdoksessa esikuntapäälliköksi.

¹⁴⁶ Glantz (2002), s. 63–75.

¹⁴⁷ Glantz (2002), s. 69–86 ja s. 497–498.

¹⁴⁸ Glantz (2002), s. 69–75. Katso liite 10.

Reservissä Leningradin rintamalla oli syyskuun alussa kolme divisioonaa¹⁴⁹, kaksi prikaatia¹⁵⁰, 48. erillinen panssarivaununpataljoona ja 500. erillinen jalkaväkirykmentti. Leningradin rintaman kokonaisvahvuus syyskuun 11. päivänä oli 452 000 sotilasta, josta noin kaksi kolmasosaa taisteli Leningradin eteläpuolella vastassaan sama määrä saksalaisjoukkoja. Lopuista Leningradin rintaman joukoista 85 000 sotilasta kuului saartorenkkaan ulkopuolelle jääneeseen Volhovin suunnalle ryhmittyneeseen 54. armeijaan ja noin 53 000 sotilasta Karjalan linnoitusalueen puolustuksesta vastanneeseen 23. armeijaan.¹⁵¹

Leningradin rintaman syyskuun alun reservit käytettiin välittömästi torjumaan saksalaisten etenemistä kaupunkia kohti. Viimeiset käytössä olevat reservit¹⁵² Leningradin rintama käytti 10.–13.9. välisenä aikana vahvistamaan 42. armeijan puolustusta Suomenlahden pohjukassa. Tilanteen kehittyessä edelleen huonosti Zhukov siirsi kaksi päivää myöhemmin vielä kaksi uudelleen muodostettua divisioonaa¹⁵³, 2 laivastojalkaväkiprikaatia ja ilmapuolustusjoukoista muodostettuja tilapäisosastoja varmistamaan 42. armeijan taistelua. Tästäkin huolimatta saksalaiset onnistuivat jatkamaan etenemistä pohjoista kohti ja lopulta syyskuun puolessa välissä saavuttivat Suomenlahden katkaisten samalla 8. armeijan maayhteydet Leningradiin. Syyskuun alkupuoliskolla Leningradin sotilaspiirillä ei siis käytännössä ollut reservejä, koska ne kuluivat välittömästi sitä mukaa, kun niitä saatiin muodostettua. Lukuun ottamatta uudelleen perustettua 291. divisioonaa kaikki Leningradin sotilasalueen Leningradin ympäristössä olevat reservit tai uudelleen perustetut yhtymät siirrettiin taisteluun saksalaisia vastaan Leningradin eteläpuolelle.¹⁵⁴

Syyskuun alussa reserviin perustettujen yhtymien siirtojen lisäksi Leningradin rintamalla tehtiin myös muita sisäisiä yhtymien siirtoja. Nämä joukkojen siirrot liikkuivat lähinnä Leningradin pohjoispuoliselta Suomen vastaiselta rintamalta Leningradin itä- ja eteläpuolelle saksalaisten vastaiselle rintamalle. Sortavalan seudulta elokuun puolessa välissä evakuoitu ja 23. armeijalle aikaisemmin alistettu 168. divisioona oli siirretty jo elokuun lopussa Leningradin

¹⁴⁹ 10. jalkaväkidivisioona, 16. jalkaväkidivisioona ja 5. kansan (miliisi) divisioona (12.9.1941 vasta muodostettu).

¹⁵⁰ 4. laivastojalkaväkiprikaati ja 8. jalkaväkiprikaati.

¹⁵¹ Glantz (2002), s. 69–75.

¹⁵² 500. jalkaväkirykmentti (10.9.), 1. laivastojalkaväkiprikaati, 5. kansan (miliisi) divisioona (12.9.) ja 10. jalkaväkidivisioona (13.9)

¹⁵³ 21. NKVD jalkaväkidivisioona ja 6. kansan (miliisi) divisioona.

¹⁵⁴ Glantz (2002), s.71–86.

eteläpuolelle¹⁵⁵. Tämän lisäksi syyskuun alussa pääosin Karjalan rajavartio-osastoista muodostettu 1. NKVD divisioona¹⁵⁶ ja 115. divisioona siirtyivät Kannakselta Leningradin itäpuolelle saksalaisia vastaan¹⁵⁷. Ensin 1. NKVD divisioona ryhmitettiin Pähkinälinnan seudulle ja seuraavaksi 115. divisioona Nevan länsirannalle¹⁵⁸. Samoihin aikoihin vastapainoksi Kannakselle siirrettiin aikaisemmin mainittu uudesti perustettu 291. divisioona vastamaan Siestarjoen (Rajajoen) lohkoa Karjalan linnoitusalueen eteläosassa. Siirtojen ristikkäisyydellä onkin saatettu yrittää saada taistelukokemuksia saaneita kokeneempia joukkoja saksalaisia vastaan syyskuun alussa suojattomaksi jääneelle ja kriittiselle itäisemmän Nevan alueelle ennemmin kuin juuri uudelleen perustettua divisioona¹⁵⁹.

Kaiken kaikkiaan joukkojen siirrot Kannakselta pois kertovat suurista ongelmista saksalaisten kanssa, koska siinä vaiheessa suomalaisten hyökkäysaikomuksista ei myöskään ollut varmaa tietoa, eteniväthän suomalaiset vielä syyskuun alussa Kannaksella. Suurista joukkojen siirroista huolimatta saksalaisten eteneminen Leningradin eteläpuolella jatkui aina syyskuun puoliväliin asti, jolloin saksalaiset katkaisivat 8. armeijan maayhteydet etenemällä Suomenlahden rantaan. Leningradin rintama menetti 116 316 sotilasta Leningradin eteläpuolella taistelevista 300 000 sotilaasta 23.8.–30.9.1941 välisenä aikana. Tämä taas tarkoittaa saartorenkkaan sisäpuolella saksalaisia vastaan taistelleille joukoille noin kolmasosan tappioita kokonaisvahvuudesta. Saksalaisen koko Pohjoisen armeijaryhmän tappiot sen itsensä ilmoittamana samoihin aikoihin olivat 60 000 henkeä. Tappiosuhdetta arvioidessa luvut eivät ole hyvin vertailukelpoisia, koska Pohjoinen armeijaryhmä taisteli samaan aikaan Leningradin rintamaa sekä Luoteistarintamaa vastaan.¹⁶⁰

¹⁵⁵ Raunio et al. (2002), s. 120–121 ja Glantz (2002), s. 64. 168. divisioona ei taistellut missään vaiheessa Kannaksella, vaikka olikin kuulunut 23. armeijaan. Divisioona siitä huolimatta oli taistellut aikaisemmin Sortavalan seudulla heinä-elokuussa suomalaisia 19. divisioona ja 2. divisioona vastaan, jotka puolestaan osallistuivat Kannaksen takaisinvaltaukseseen.

¹⁵⁶ 1. NKVD (jalkaväki)divisioonaan koostui entisistä: 3. rajaosastosta (Sortavala), 7. rajaosasto (Kingisepp, Leningradin lounaispuolella), rajaosastosta (Kannas) ja 102 rajaosastosta (Kannas). Huom. Käkisalmen suunnalla taistelleen Osasto Donskoin komentaja eversti S.I Donskov oli nyt 1. NKVD-divisioonan komentajana. Suomalaisia vastaan nämä joukot eivät tosin taistelleet koskaan divisioonakokoonpanossa. 1. NKVD-divisioonan nimi muuttui myöhemmin 46. divisioonaksi.

¹⁵⁷ Pettibone, Charles: *The organization and order of battle of militaries in World War II - Volume V- Book B Union of Soviet Socialist Republics*. Tafford Publishing, Victoria Canadas 2009, s. 634-635 ja .

¹⁵⁸ Glantz (2002), s. 65–73 ja s. 499 Пограничные войска, [<http://www.rkka.ru/22/pv.htm>], luettu 15.3.1941.

¹⁵⁹ On myös mahdollista, ettei 291. divisioona ollut vielä syyskuun ensimmäisinä päivinä täysin valmiina taisteluihin, minkä vuoksi 1. NKVD divisioona ja 115. divisioona siirrettiin Nevan suunnalle.

¹⁶⁰ Glantz (2002), s. 71–85 ja s. 91. Luoteisrintaman tappiot olivat 10.7–30.9.1941 välillä yhteensä 144 788 miestä yhteensä 272 000 sotilaasta, jotka osallistuivat taisteluihin saksalaisia vastaan.

3.4 Suomen armeijan ryhmitys ja voima Karjalan linnoitusalueen läheisyydessä syyskuussa 1941

Elokuun lopussa Suomen armeijan kärki oli saavuttanut Karjalankannaksella vanhan valtakunnanrajan. Päämaja antoikin 31.8. käskyn hyökkäyksen jatkamisesta yli vanhan rajan linjalle Rajajoen suu - Retukylä - Aleksandrovka - Valkeasaaren itäreuna - Ohta, jonka saavutettuun armeijakuntien oli asettauduttava puolustukseen¹⁶¹. Määritetty linja myötäili tarkasti Karjalan linnoitusalueen pääpuolustuslinjaa. Itä-kannaksen osalta tavoitelinjaa ei käskyssä määritetty, koska siellä etenevät suomalaisjoukot olivat vielä suhteellisen kaukana vanhasta rajasta¹⁶².

Syyskuun alussa Karjalankannaksella toimi Suomen armeijalta kolme armeijakuntaa: IV AK, II AK ja I AK. IV AK vastasi Kannaksen länsiosasta kenraaliluutnantti Lennart Oeschin komennossa, II AK Keski-Kannaksesta kenraalimajuri Taavetti Laatikaisen komennossa ja I AK Itä-kannaksesta eversti Einar Mäkisen komennossa. Syyskuun alussa osa Suomen armeijan joukoista oli vasta lähestymässä Karjalan linnoitusalueita tai muuten sidottu Porlammien motin ja muun Kannaksen puhdistamiseen harhailevista sekä osin aktiivista vastarintaa tekevästä vihollisjoukoista.¹⁶³ Suomen armeijan saapuessa linnoitusalueen tuntumaan syyskuun alussa, oli sillä pääpiirteittäin hyvin paikkansa pitävät tiedot alueelle ryhmittyneistä neuvostodivisioonista¹⁶⁴.

IV armeijakuntaan kuului syyskuun alussa kolme divisioonaa: 4., 8. ja 12. divisioona. Siihen kuulunut 4. divisioona selvitti vielä syyskuun alussa Porlammien mottia ja 8. divisioona Koiviston seutua sekä takamaaston puhdistusta Länsi-Kannaksella. Porlammien motin selvittyä syyskuun alussa 4. divisioona siirrettiin Kannakselta pois Itä-Karjalaan¹⁶⁵. 8. divisioona puolestaan pysyi syyskuussa pääasiassa Koiviston seudulla reservissä valmistautuen Koiviston saarten valtaukseseen. Koiviston saarille se ei kuitenkaan missään vaiheessa hyökännyt ja syyskuun lopussa sekin siirrettiin Itä-Karjalaan¹⁶⁶. Tästä syystä 8. divisioonan voidaan ajatella olleen reservissä käytettäväksi Karjalan linnoitusalueen suunnalla, vaikka se ei toiminut syys-

¹⁶¹ Päämaja Operatiivinen osasto: Hyökkäyksen jatkamiseksi Kannaksella käsky n:o 2335/Op.1/5d/sal./31.8.41, T-15706/2, Kansallisarkisto (KA)

¹⁶² Sotatieteen Laitoksen Sotahistorian toimisto (1989), s. 260–261

¹⁶³ Muller (1956), s. 105–107.

¹⁶⁴ Päämaja Maavoimatoimisto (Op.1): Operatiiviset kartat ja peitepiirroksot elokuun ja syyskuun ajalta, T-15701/2, Kansallisarkisto (KA) ja 10. D:n taistelukertomus ajalta 18.6–30.10.1941, T 8594b, Kansallisarkisto (KA), s. 122–123. Katso kuva etenemisestä liite 4.

¹⁶⁵ Päämaja Operatiivinen osasto: Käsky n:o 2437/Op.1/5d/sal./12.9.1941, T 15706/2, Kansallisarkisto (KA)

¹⁶⁶ Päämaja Operatiivinen osasto: Käsky n:o 2556/Op.1/5d/sal./27.9.41, T 15706/2, Kansallisarkisto (KA)

kuussa Karjalan linnoitusalueen läheisyydessä jalkaväkirykmentti (JR) 4:n¹⁶⁷ pääosia lukuun ottamatta. 8. divisioona ei syyskuun alkua lukuun ottamatta missään vaiheessa suorittanut merkittäviä taistelutoimia Kannaksella. Näin ollen IV armeijakunnan kolmesta divisioonasta Karjalan linnoitusalueella ja sen välittömässä läheisyydessä toimi syyskuun alussa ainoastaan yksi eversti Einar Vihman komentama 12. divisioona. 12. divisioona saavutti Rajajoen Suomenlahden rannalla Karjalan linnoitusalueen pääpuolustuslinjan tuntumassa 1.9.1941.¹⁶⁸

IV armeijakunnan vasemmalla puolella Keski-Kannaksella eteni elokuun lopussa ja syyskuun alussa siinä¹⁶⁹ vaiheessa kaksi divisioonainen II armeijakunta. Sen eteläisimpänä divisioonana hyökkäsi eversti Pajarin 18. divisioona, joka oli raivannut tietä Suomen armeijan kärjessä Mainilaa kohti. Mainilan ympäri kiertävän Rajajoen 18. divisioona saavutti 31.8. ja vahvasti varustetun Mainilan kylän se valtasi 2.9.1941. Täältä se jatkoi vielä hyökkäystä eteenpäin valloittaen Aleksandrovkan ja Valkeasaaren kylän linnoitusalueen päälinnoitusvyöhykkeen edessä 3.9.1941.¹⁷⁰ 18. divisioonan vasemmalla puolella II armeijakunnalta eteni aluksi eversti Aarne Blickin¹⁷¹ komentama 2. divisioona, joka oli siirretty elokuun loppupuolella Sortavalan länsipuolelta Kannaksen valtausta edistämään. 2. divisioona eteni vanhalle valtakunnanrajalle 31.8.1941, josta se jatkoi hyökkäystä syyskuun alussa kohti Karjalan linnoitusalueita. Syyskuun 3. päivänä 2. divisioona saapuikin Lampijärvelle ja päivää myöhemmin Ohdan edustalle, jotka molemmat sijaitsivat Karjalan linnoitusalueen pääpuolustuslinjan edessä.¹⁷²

Syyskuun alussa II armeijakunta sai käyttöönsä vielä kolmannen 19. divisioonan. 19. divisioona suunnattiin 18. ja 2. divisioonan väliin osin alueelle, jonne ylijohdo oli käskenyt edetä, mutta mitä 18. divisioona ei vielä syyskuun ensimmäisinä päivinä ollut saanut haltuunsa. 19. divisioona oli 2. divisioonan tavoin siirretty Sortavalan alueelta Kannakselle, mutta oli vielä syyskuun alkaessa pääosiltaan matkalla kohti sille käskettyä vastuualuetta. II armeijakunta sai syyskuun 7. päivänä kokonaisuudessaan haltuunsa Päämajan sille käskemän alueen.¹⁷³

Itä-Kannaksella edenneeseen Einari Mäkisen komentamaan I armeijakuntaan kuului 10. ja 15. divisioona. Molemmat divisioonista olivat osallistuneet alusta asti elokuun Kannaksen valta-

¹⁶⁷ JR 4:n pääosista oli muodostettu Kevyt JR 4, joka syyskuun alussa oli edennyt Terijoen alueelle.

¹⁶⁸ Muller (1956), s. 108–109 ja Päämaja operatiivinen osasto: käsky n:o 2437/op.1/5d/sal./12.9.41, T15706/2, Kansallisarkisto (KA), s.1.

¹⁶⁹ Aikaisemmin II armeijakuntaan kuuluneet 15. ja 10. divisioona liitettiin 24.8. I armeijakuntaan.

¹⁷⁰ Antila, Olavi: *Suomen rintamamiehet 1939–1945 18.D.* Etelä-Suomen Kustannus Oy:n offsetpaino, Lieto 1978, s. 171–174.

¹⁷¹ Blick tosin oli 26.–30.8. väliaikaisesti II armeijakunnan komentaja ja eversti Kemppi hänen sijaisenaan 2. divisioonan komentajana.

¹⁷² Antila, Olavi: *Suomen rintamamiehet 1939–1945 2.D.* Etelä-Suomen Kustannus Oy:n offsetpaino, 1978b, s. 176–178.

¹⁷³ Antila, Olavi: *Suomen rintamamiehet 1939–1945 19.D.* Etelä-Suomen Kustannus Oy:n offsetpaino, 1978d, s. 181–182.

ukseen. Kannaksen takaa-ajon aikana elokuun lopussa I armeijakunta eteni Itä-Kannaksella kohti vanhaa valtakunnan rajaa. Sen tehtäväksi oli 31.8 annettu Itä-Kannaksella olevien venäläisten tuhoaminen. Välirajana II armeijakunnan kanssa oli linja Kauksamo-Ohta. 10. divisioonana eteni armeijakunnan oikealla laidalla 2. divisioonan pohjoispuolella kohti Kirjasaloa ja Lempäälänjärveä. I armeijakunnan vasemmalla laidalla 15. divisioonana puolestaan eteni kohti Lumisuota. Alkuperäisenä I armeijakunnan suunnitelmana oli katkaista Suvannolla taistelevien Neuvostoliittolaisen 142. divisioonan joukkojen perääntymistiet etelään kohti Karjalan linnoitusalueita. Tässä se ei onnistunut, mutta vanhan rajan armeijakunta saavutti 1.-2.9.1941, siis hieman myöhemmin kuin II ja IV armeijakunta omilla kaistoillaan. Sieltä hyökkäystä jatkettiin vielä vanhan rajan yli Lempäälänjärven suuntaan.¹⁷⁴

10. divisioonana saartoi 4.9.1941 kaksipuoleisella saarroituksella Kirjasalossa vahvoissa asemissa Karjalan linnoitusalueen etuvyöhykkeellä taistelevat neuvostojoukot. Kirjasalon valtuksen jälkeen 10. divisioonana eteni vielä Lempäälänjärven länsipuolella pysähtyen aivan Karjalan linnoitusalueen pääpuolustusvyöhykkeen eteen syyskuun 9. päivään mennessä. 15. divisioonana puolestaan eteni 7.9.1941 Lempäälän järven koillispuolelle noin 1-1,5 kilometrin päähän linnoitusalueen pääpuolustuslinjasta. Tätä ennen se oli murtanut ensin edestään Lempäälänjärven pohjoispuolella vahvat¹⁷⁵ vanhan rajan pinnassa olleet Karjalan linnoitusalueen etupuolustusasemat. 15. divisioonan alueella Lumisuon tasalta Laatokkaan pysähdyttiin sen sijaan vanhan rajan tasalle.¹⁷⁶

Samaan aikaan kun saksalaiset olivat vallanneet 9.9.1941 mennessä Pähkinälinnan Nevajoen ja Laatokan risteyksessä ja sulkeneet Leningradin maayhteydet etelään, oli myös Suomen armeija edennyt ylijohdon määrittämälle linjalle pääosin Karjalan linnoitusalueen tuntumaan.¹⁷⁷ Tätä ennen divisioonat olivat jo käyneet taisteluita Karjalan linnoitusalueen etupuolustusasemia ja osittain myös pääpuolustusasemia vastaan, joista kerrotaan tarkemmin seuraavassa pääluvussa. Lempäälänjärven länsipuolella oltiin aivan Karjalan linnoitusalueen pääpuolustusasemien edessä. Paikka paikoin kuten Valkeasaaren asemalla, Aleksandrovkassa ja Ohdassa vain satojen metrien päässä siitä. Lempäälänjärven itäpuolella sen sijaan Simolan kukkuloita lukuun ottamatta matkaa linnoitusalueen pääpuolustuslinjan puolustusasemiin oli huomattavasti enemmän. Lumisuon länsipuolella matkaa oli noin kolme kilometriä ja Lumisuon itäpuolella vanhaa rajaa myötäilevistä suomalaisten asemista matkaa linnoitusvyöhykkeelle oli noin 5–6 kilometriä.

¹⁷⁴ Sotatieteen Laitoksen Sotahistorian toimisto (1989), s. 262–265.

¹⁷⁵ Alueella oli mm. kahdeksankertaisia piikkilankaesteitä.

¹⁷⁶ Kuussaari, Eino: Karjalan kannaksen valtaus kesällä 1941. *Suomen sota 1941–1945 osa 3*. Puolustusvoimain pääesikunnan sotahistoriallinen toimisto (toim), K.F. Purolaisen kirjapaino Oy, 1951, s.338–353.

¹⁷⁷ Katso kuva etenemisestä liite 5.

Syyskuun alussa suomalaisilla oli Kannaksella Karjalan linnoitusalueen läheisyydessä yhteensä 6 divisioona ja kaksi muuta divisioona Viipurin ympäristössä. Elokuun Kannaksen valtuksen aktiivisen hyökkäyssodan korkeista noin 20 000 sotilaan tappioista huolimatta divisioonat olivat vahvuuksiltaan suhteellisen hyvässä kunnossa¹⁷⁸. Kaiken kaikkiaan Kannaksella olleiden suomalaisten armeijakuntien ja niiden sisältämien divisioonien kokonaisrivivahvuudet olivat 6.9. seuraavat:

Taulukko 4. Suomalaisten yhtymien vahvuudet Kannaksella syyskuussa 1941¹⁷⁹.

Armeijakunta	IV. AK			II. AK			I AK	
Vahvuudet	55643			52169			31837	
Divisioonat	12. D	8. D	4. D	18. D	19. D	2. D	10. D	15. D
Vahvuudet	16483	13433	14245	13661	10801	13001	11560	10446

4. ja 8. divisioona vähennettynä armeijakuntien kokonaisvahvuudesta, oli Karjalan linnoitusalueen läheisyydessä noin 111 967 miestä. Suomen armeijan miesvahvuus linnoitusalueen läheisyydessä oli näin ollen yli kaksinkertainen Karjalan linnoitusalueella oleviin neuvostoliittolaisiin joukkoihin verrattuna. Laskettaessa vielä syyskuun alussa Kannaksella taaempaan reservissä ollut 8. divisioona mukaan suomalaisten kokonaisvoimaan miesylivoima oli noin 2,5-kertainen.¹⁸⁰

Suomalaisilla oli Karjalan linnoitusalueen läheisyydessä syyskuun alussa suhteellisen vahva tykistö. Tykistöpatteristoja oli yhteensä 30 kappaletta, joista yhdeksän oli raskaita patteristoja, kaksi järeätä patteristoa ja yksi erillinen järeä patteri. Näiden lisäksi vielä neljä patteristoa, joista yksi oli raskaspatteristo, löytyivät 8. divisioonan yhteydestä hieman kauempaa Koiviston seudulta. Divisioonien tykistörykmenttien patteristot koostuivat kevyistä kanuunoista ja keskiraskaista haupitseista, raskaat patteristot raskaista haupitseista tai keskiraskaista kanuunoista ja järeät patteristot sekä erillinen järeä patteri järeistä haupitseista. Näiden lisäksi vielä erillisen Kevyt patteristo 14 kalustona olivat kevyet lyhennetyt kanuunat. Kaiken kaikkiaan linnoitusalueen läheisyydessä ilman 8. divisioona yhtymillä oli yhteensä 354 kenttätykkiä. Tykeistä 184 oli kevyttä kanuunaa, 44 keskiraskasta haupitsia, 40 keskiraskasta kanuunaa, 68

¹⁷⁸ Tappiot 29.6.–29.8.41 sotatoimiyhtymittäin, Liite 3 PM:n kirj. N:o 1900/Huolto 1/ 1b, 1.9.41, Päämajan sotapäiväkirjan liitteet N:201–400, T 20879 Kansallisarkisto (KA) ja Kulomaa, Jukka: Rintamakarkuruus jatkosodan hyökkäysvaiheessa v. 1941. *Historiallinen aikakauskirja n:o 4*. Historian laitos (toim.), Forssan kirjapaino Oy, Forssa 1979, s. 320.

¹⁷⁹ Päämajan maavoimatoimiston OPI (määrävahvuuskaavio): puolustusvoimat 6.9.41, No2474/ 16.9.41 (saap.), T15708/1 Kansallisarkisto (KA), s. 1-3. Vahvuuksista ei ole vähennetty tukevia tai esimerkiksi rannikkovarmistuksessa olevia joukkoja. Näin oli tehty myös 23. armeijan osalta aikaisemmin. Luvut on pyritty pitää yksinkertaisina sekä 23. armeijaan verrattuna vertailukelpoisina.

¹⁸⁰ Päämajan maavoimatoimiston OPI (määrävahvuuskaavio): puolustusvoimat 6.9.41, No2474/ 16.9.41 (saap.), T15708/1 Kansallisarkisto (KA), s. 1-3.

raskasta haupitsia ja 18 järeää haupitsia. Lukuihin ei ole laskettu Kannaksella olleita linnoitus-tykistöpatteita, joista ruvettiin pääasiassa muodostamaan rannikkotykistöä uusille rannikkoprikaateille. Tämä ei silti tarkoita sitä, ettei linnoitustykistöäkin olisi voitu käyttää ainakin osiltaan Karjalan linnoitusalueita vastaan, niin kuin sitä käytettiin aikaisemmin Karjalan taikaisinvaltauksen aikana jalkaväen tukemiseen.¹⁸¹

Taulukko 5. Suomen armeijan yhtymien tykistö Kannaksella syyskuun alussa 1941¹⁸².

SUOMEN ARMEIJAN YHTYMIEN TYKISTÖ KARJALANKANNAKSELLA SYYSKUU ALUSSA 1941						
IV ARMEIJAKUNTA			II ARMEIJAKUNTA			
ALISTUSSUHDE	TYKISTÖJOUKKO	KALUSTO	ALISTUSSUHDE	TYKISTÖJOUKKO	KALUSTO	
12. DIVISIOONA	I/KTR 7	12/75 K 17	18. DIVISIOONA	I/KTR 19	8/76 K 36, 4/114 H 18	
	II/KTR 7	8/76K 02, 4/122 H 09-40		II/KTR 19	8/76 K 02, 4/114 H 18	
	III/KTR 7	8/76K 02, 4/122 H 09-40		III/KTR 19	8/76 K 02, 4/114 H 18	
	Rask.Psto 23	8/152 H 09-30, 4/105 K 29		Rask.Psto 26	8/155 H 15, 4/120 K 78-31	
8. DIVISIOONA	I/KTR 11	8/76K 02, 4/122 H 10	19. DIVISIOONA	I/KTR 10	12/75 K 17	
	II/KTR 11	8/76K 02, 4/122 H 10		II/KTR 10	12/75 K 17	
	III/KTR 11	8/76K 02, 4/122 H 10		II/KTR 10	12/75 K 17	
	Rask.Psto 21	8/150 H 15, 4/105 K 29		Rask.Psto 17	12/105 K 29	
I ARMEIJAKUNTA			2. DIVISIOONA	I/KTR 15	8/76 K 36, 4/114 H 18	
ALISTUSSUHDE	TYKISTÖJOUKKO	KALUSTO		II/KTR 15	8/75 K 17, 4/114 H 18	
10. DIVISIOONA	I/KTR 9	8/76 K 02, 4/122 H 10		III/KTR 15	8/75 K 17, 4/114 H 18	
	II/KTR 9	8/76 K 02, 4/122 H 10		Rask.Psto 27	8/155 H 15, 4/120 K 78-31	
	III/KTR 9	8/76 K 02-30, 4/122 H 10-30	Rask.Psto 15	12/150 H 40		
	Rask.Psto 25	8/152 H 17, 4/120 K 78-31	Rask.Psto 14	12/150 H 40		
15. DIVISIOONA	I/KTR 12	12/75 K 17	II ARMEIJAKUNTA	Jär.Psto 4	9/203 H 17	
	II/KTR 12	12/75 K 17		Huom. kaaviossa ei ole huomioitu Kannaksella ollutta linnoitustykistöä ja Rask.Psto 15 siirtyi 10.9 Itä-Karjalaan		
	II/KTR 12	12/75 K 17				
	Rask.Psto 12	12/105 K 29				
Rask.Psto 13	12/150 H 40					
I ARMEIJAKUNTA	Kev. Psto 14	12/76 LK 13				
	Jär.Psto 3	9/203 H 17				
	10. Jär.Ptri	3/210 H 17				

Neuvostoliiton tykistöön verrattuna Suomen armeijalla oli Karjalan linnoitusalueen läheisyydessä noin kaksinkertainen tykistön määrä ja yli kaksinkertainen tykistön tulivoima ottaen huomioon suomalaisten runsaamman raskaan tykistön määrän.¹⁸³ Kranaatinheittimien osalta sen sijaan vastapuolten lukumäärät eivät eronneet merkittävästi. Suomalaiseen divisioonaan

¹⁸¹ Paulaharju, Jyri & Martti Sinerma & Matti Koskimaa: *Suomen kenttätykistön historia II osa -1939–1945*. Raamattutalo, Pieksamäki 1994, s.146–202 ja Rask.Psto 17 sotapäiväkirja 16.6.41-31.12.41, Tulo 1305c, Kansallisarkisto (KA), s.13-14 ja Rask.Psto 14 sotapäiväkirja 18.6.41-3.2.43, Tulo 1304, Kansallisarkisto (KA), s. 25-26 ja Jär.Psto 3 sotapäiväkirja 17.6.41-31.3.42, Tulo 1185, Kansallisarkisto (KA), s.1-19 ja Rask.Psto 15 sotapäiväkirja (Pstups) 17.6.41-17.9.41, Tulo 1294, Kansallisarkisto (KA), s.60-63 ja Sotajaoitus 22.8.41, T-21621/2, salainen. ja 1./Järeä Psto.4:n Sotapäiväkirja I 1941, Tulo 13732, Kansallisarkisto (KA) s. 2-3 ja Rask.Psto 13 sotapäiväkirja 18.6.41-29.9.41, Tulo 1391a, Kansallisarkisto (KA), s. 90-92 ja II Armeijakunnan tilanneilmoitus 10.9.41 illalla, salainen, T15696/5, Kansallisarkisto (KA), s. 1 ja Kuussaari (1951), kartta 33 ja 18. Divisioonan esikunta Tykistökomentaja: 18. D:n Tykistökäsky n:o 8. liite 18. D:n tykistön taistelujaoitus. n:o 642/Tyk./I/3 sal, T-2565/6. Kansallisarkisto (KA) ja I armeijakunnan esikunta: Armeijakunnan käsky n:o 363/III/85b.sal./9.9.41, T-6965/3, Kansallisarkisto (KA), liite I AK:n tykistön tst.jaoitus, ryhmitys ja tehtävät ja [http://www.jaegerplatoon.net/ARTILLERY6.htm], luettu 26.8.2018.

¹⁸² Samat lähteet kuin edellisessä.

¹⁸³ http://www.jaegerplatoon.net/FORMATIONS4.htm, luettu 26.8.2018.

kuului keskimäärin 36 keskiraskasta ja 9 raskasta kranaatinheitintä¹⁸⁴. Tämä tarkoittaa, että suomalaisten kuudella divisioonalla Karjalan linnoitusalueen läheisyydessä oli syyskuussa vain hieman enemmän kranaatinheittäjiä kuin Neuvostoliiton 23. armeijalla. Tosin noin kaksi kolmasosaa Neuvostoliiton divisioonien kranaatinheittäjistä oli normaalisti kevyitä heittäjiä¹⁸⁵, minkä perusteella suomalaisten kranaatinheittäjien tulivoiman voidaan olettaa olleen kokonaisuudessaan Karjalan linnoitusalueen ympäristössä huomattavasti suurempi¹⁸⁶.

3.5 Voimasuhteet syyskuussa verrattuna Karjalankannaksen valtauksen alkuun

Karjalan linnoitusalueelle etenemistä edeltäneeseen heinäkuun lopussa 1941 alkaneeseen Karjalankannaksen takaisinvaltauksen osallistui Suomen armeijalta alussa kaksi armeijakuntaa, joiden yhteenlaskettu kokonaisvahvuus oli 119 587 miestä. Vuoksen itäpuolella hyökkäyksen aloittaneella II armeijakunnalla oli joukkoja heinäkuun viimeisenä päivänä 53 732 miestä ja Vuoksen länsipuolelle ryhmittyneellä IV armeijakunnalla 65 855 miestä.¹⁸⁷ Koskimiehen mukaan voimasuhteet Karjalan kannaksella heinäkuussa Neuvostoliiton 23. armeijaan verrattuna oli seitsemän suhde kuuteen suomalaisten eduksi¹⁸⁸. Arvio kuitenkin perustuu divisioonien määrien vertailuun, mikä ei anna täysin oikeaa kuvaa joukkojen todellisesta määrästä.

Neuvostoliittolaisen *Taistelu Leningradista* -kirjan mukaan voimasuhteet olivat Karjalankannaksella sekä Laatokan Karjalassa yhteenlaskettuna 1,9-kertaiset suomalaisten hyväksi ja venäläisten joukkojen määrä yhteensä 7. ja 23. armeijassa 114 000 miestä.¹⁸⁹ Teoksen suomentaneen Seppälän mukaan linnoitusalueet ja rajajoukot mukaan laskettuna näihin venäläisiin armeijoihin kuului yhteensä noin 150 000 sotilasta.¹⁹⁰ Neuvostoliitolla oli Karjalankannaksella hyökkäysvaiheen alkuvaiheessa suurin piirtein kaksi kertaa enemmän divisioonaa Laatokan ja Aunuksen Karjalassa taistelevaan 7. armeijaan verrattuna. Näin ollen neuvostojoukkojen voimaksi Karjalan kannaksella voidaan Seppälän luvuilla arvioida karkeasti noin 90 000 soti-

¹⁸⁴ Raunio et al. (2007), s. 21. Suomen sota-kirjasarjan mukaan määrävahvuudessa suomalaisessa vuoden 1941 divisioonassa oli yhteensä 27 keskiraskasta- (81-82mm) ja 18 raskasta (120mm) kranaatinheitintä. Tämä määrä raskaiden kranaatinheittäjien osalta ei voinut kuitenkaan käytännössä toteutua divisioonissa yleisesti, koska jatkosodan alkaessa määrävahvuudesta puuttui 62 kappaletta raskaita kranaatinheittäjiä. Reini, K.O., Heikki Koukkunen, T.S. Saukkonen & E.O. Tirronen: *Suomen Sota 1939-1945 osa 1*. Toimittanut sotahistoriallisen tutkimuslaitoksen sotahistoriallinen toimisto, Kirjapaino OY Savo, Kuopio 1965, s. 208-228 ja 431.

¹⁸⁵ 50 millimetrisiä heittäjiä. Suomalaiset kutsuivat 81–82 millimetrisiä kranaatinheittäjiä myös kevyiksi heittäjiksi, mutta erotukseksi 50 millimetrisistä tässä tutkimuksessa käytetään niistä nimitystä keskiraskas kranaatinheitin.

¹⁸⁶ Sharp (1996), s. 105.

¹⁸⁷ Elfvengren Eero: Kannaksen operaatio elokuussa 1941. *Jatkosodan taistelut*. Mikko Karjalainen (toim.), Gummerus Kirjapaino Oy, Saarijärvi 2002, s. 64–65.

¹⁸⁸ Koskimaa, Matti: *Tyrjän rykmentti - JR7:n ja Er.P 12:n taistelut jatkosodassa*. WSOY, Porvoo 1996, s. 33.

¹⁸⁹ Platonov (1974), s. 80.

¹⁹⁰ Seppälä (1984), s. 112.

lasta. Vastaaviin 93 000 sotilaan lukuihin on päädytty myös *Jatkosota ja Lapin sota 1941–1945* -kirjassa, tosin ilman lähdeviitteitä¹⁹¹. Platonovin mainitsemat luvut laskemalla Kannaksella olleiden joukkojen määräksi saadaan noin 75 000 sotilasta. Tämä tarkoittaa suomalaisten eduksi 1,6-kertaista ja Seppälän luvuilla noin 1,3-kertaista miesmäärää.

Vertaamalla Neuvostoliiton ilmoittamia 23. armeijan tappioita: 36 000 sotilasta¹⁹² 23. armeijan määrävahvuuteen Leningradin linnoitusalueella syyskuun alussa, vaikuttaisivat Platonovin mainitsemat luvut olevan varsin uskottavia. Tosin, mikäli tappioilmoituksiin ja 23. armeijan kokonaismäärään ei ole sisällytetty linnoitus- ja rajajoukkoja Seppälän arvion mukaisesti niin kuin näyttää¹⁹³, on 1,3-kertainen joukkojen määrä epäilemättä oikeampi. Tätä arviota lisäksi tukee sodan alussa Neuvostoliiton Leningradin sotilaspiiriin kuuluvien divisioonien keskimääräisten vahvuuksien vertaaminen Kannaksella taistelevien divisioonien lukumäärään. Keskimääräinen kokonaisvahvuus divisioonissa oli yhteensä 11 958 sotilasta¹⁹⁴. 23. armeijassa oli elokuussa 1941 suurimman osan ajasta 6 divisioonaa ja divisioonan vahvuiseksi arvioit 27. Viipurin ja 28. Käkisalmen linnoitusalueet rajajoukoilla tuettuna¹⁹⁵. Tällöin divisioonien keskiarvovahvuuksilla laskettuna 23. armeijaan kuuluvien tai sitä tukevien divisioonien yhteenlaskettu kokonaismäärä oli karkeasti 84 000 sotilasta. Lisäämällä tähän divisiooniin kuulumattomat, mutta armeijaan kuuluvat esikunta- ja muut tukevat joukot, voidaan yli 90 000 sotilaan määrää pitää helposti uskottavana ja jopa todennäköisenä lukuna.

Kannaksen takaisinvaltauksen alun suomalaisten miesmäärällisestä ylivoimasta huolimatta tykistöä ja panssarivaunuja Neuvostoliitolla oli enemmän.¹⁹⁶ Tykistön osalta tämä selittyy pitkälti sillä, että neuvostoliittolaiseen jatkosodan alun divisioonaan kuului paperilla kaksi tykistörykmenttiä,¹⁹⁷ kun taas suomalaisessa divisioonassa tykistörykmenttejä oli yksi sekä erillinen raskas patteristo. Toki kummallakin puolella suunniteltuihin määrävahvuuksiin ei aina päästy. Esimerkiksi kuudelta suomalaiselta divisioonalta puuttui raskaspatteristo.¹⁹⁸ Neu-

¹⁹¹ Neny (2016), s. 92.

¹⁹² Kulomaa (2014), s. 86.

¹⁹³ Katso tutkimuksen sivu 37.

¹⁹⁴ Sharp (1996), s. 5.

¹⁹⁵ Sharp (1996), s. 6 ja Пограничные войска, [<http://www.rkka.ru/22/pv.htm>], luettu 15.3.1941 ja [http://niehorster.org/012_ussr/41_organ/NKVD/NKVD_det.html], luettu 13.3.1941 ja Fortified regions 22 June 1941, [http://niehorster.org/012_ussr/41_organ/msic/fortified-region.html], luettu 15.3.1941. Neuvostoliitolla oli Kannaksella yhteensä viisi rajavartio-osastoa ja yksi merirajavartio-osasto (Uuraassa), joiden yhteenlaskettu miesmäärä oli noin 5500 sotilasta. Kyseisten linnoitusalueiden joukkojen määrästä tutkijalla ei ole tietoa. Ottaen kuitenkin huomioon, että Karjalan linnoitusalueella siihen kuuluneeseen linnoitusalueen joukkoihin kuului syyskuun alussa noin 5000 miestä, niin voidaan 27. Viipurin ja 28. Käkisalmen linnoitusalueeseen olettaa kuuluneen yhteensä vähintään saman verran joukkoja, mahdollisesti kaksinkertaisesti.

¹⁹⁶ Elfvengren Eero: Kannaksen operaatio elokuussa 1941. *Jatkosodan taistelut*. Mikko Karjalainen (toim.), Gummerus Kirjapaino Oy, Saarijärvi 2002, s. 64–65.

¹⁹⁷ Paperilla divisiooniin kuului yhteensä 34 kevyttä/76mm, 32 keskiraskasta/122mm ja 12 raskasta/152mm tykkiä. Näiden lisäksi divisiooniin kuului 50 kevyttä/50mm, 54 keskiraskasta/82mm ja 12 raskasta heitintä.

¹⁹⁸ Paulaharju et al. (1994), s. 157–160 ja Sharp (1996), s. 5 ja 104–105.

vostoliiton osalta kuitenkin sodan alussa Leningradin sotilaspiirin divisioonat olivat poikkeuksellisen hyvin määrävahvuuksien mukaisia, kun niitä vertaa toisten sotilaspiirien divisiooniin.¹⁹⁹

Divisioonien tykistön lisäksi kummallakin puolella oli huomattava määrä ylemmän johtoportaan tykistöä, mikä etenkin Neuvostoliiton osalta oli erityisen runsaslukuista²⁰⁰. Tästä esimerkkinä Porlammien mottiin jääneet runsaat 300 erilaista tykkiä, vaikka motissa oli vain kolmen divisioonan osia. Näistä tykeistä peräti 92 oli 152 millimetrin haupitseja, jonka suurusluokan haupitsit olivat Suomen armeijassa suhteellisen harvalukuisia²⁰¹. Porlammien motin lisäksi 23. armeija menetti raskasta kalustoa muuallakin Kannakselta vetäytymisen aikana. Esimerkiksi 12. divisioonan JR 4 otti haltuunsa saarretulta vihollisosastolta Uudellakirkolla 30.8.1941²⁰² pelkästään 20 kappaletta uusia 152 millimetrin haupitseja²⁰³. Edellä kuvatut menetykset kertovatkin hyvin, miksi koko 23. armeijalla oli syyskuun alussa Karjalan linnoitusalueella vain vajaa 200 tykkiä, joista 152 millimetrin tykkejä oli ainoastaan 22 kappaletta.

Panssarivaunujen osalta Neuvostoliiton ylivoima oli Kannaksen takaisinvaltauksen alkaessa tykistöön verrattuna vielä huomattavasti selvempää, sillä suomalaisilla panssarivaunuja ei ollut kuin kolme joukkueellista. Nämäkin olivat lähinnä pelkillä konekivääreillä varustettuja kevyitä uivia- tai liekinheitinpanssarivaunuja. Kannaksen takaisinvaltauksen aikana Neuvostoliitto sen sijaan käytti suomalaisia joukkoja vastaan huomattavia määriä panssarivaunuja. Pelkästään Porlammien motissa suomalaiset saivat haltuunsa 55 panssarivaunua²⁰⁴. Kaiken kaikkiaan hyökkäysvaiheessa suomalaisia vastaan käytettyjen panssarivaunujen määrä oli Neuvostoliiton kannalta kuitenkin vaatimaton, kun sitä vertaa koko Neuvostoliiton itärintamalla käyttämään vaunujen kokonaismäärään.

Kuten Karjalankannakselle sijoitetuista edellä mainituista Neuvostoliiton linnoitusalueista voidaan päätellä, Neuvostoliitto oli myös kantalinnoittanut uutta rajaa. Erityisesti kantalinnoitusta oli tehty Karjalankannaksen suunnassa, minne talvisodan jälkeen Leningradin pohjoispuolinen pääpuolustuslinja oli myös siirretty aikaisemmalta Karjalan linnoitusalueelta. Kantalinnoitukset olivat siellä kuitenkin suurelta osin keskeneräisiä jatkosodan alkaessa, minkä

¹⁹⁹ Sharp (1996), s. 5 ja 104–105.

²⁰⁰ Sharp (1996), s. 6

²⁰¹ Paulaharju et al. (1994), s. 163–197. Tykit ovat kaikesta päätellen olleet divisioonia ylemmän johtoportaan tykistöä ottaessa huomioon, että neuvostoliittolaisen divisioonan suunniteltuun määrävahvuuteen kuului vain 12 raskasta haupitsia. Sharp (1996), s. 105.

²⁰² Kylä Länsi-Kannaksella. Kylä sijaitsee Terijoelta noin 25km luoteeseen.

²⁰³ Antila (1977), s. 170.

²⁰⁴ Jatkosodan historia 2 (1989), s. 232–233.

vuoksi niiden estearvo oli puutteellinen.²⁰⁵ Linnoitukset olivat siitä huolimatta moderneja ja ennen kaikkea niitä puolustaneilla suhteellisen vahvoilla voimilla oli ollut jatkosodan alusta toista kuukautta aikaa valmistella puolustustaan, ennen kuin suomalaiset aloittivat hyökkäyksen tässä suunnassa.

Näin ollen syyskuun alussa Karjalan linnoitusalueen asemien edut uuden rajan linnoitukseen ja puolustusasemiin nähden tuskin ovat olleet erityisin suuria, vaikka kantalinnoitettu alue Karjalan linnoitusalueella oli yleisesti ottaen paljon tiheämmin kenttälinoitettu²⁰⁶. Arvioon on helppo päätyä varsinkin, kun otamme huomioon Karjalan linnoitusalueen varustusten, erityisesti aseistuksen suuret puutteet, puutteelliset asemien valmistelut ja ennen kaikkea asema miehittäneiden joukkojen vähäinen määrä sekä yleinen heikkouden tila. Kaiken kaikkiaan voimme todeta voimasuhteiden olleen Karjalan linnoitusalueen tuntumassa syyskuun alussa huomattavasti paremmat suomalaisten kannalta kuin reilu kuukausi aikaisemmin menestyksellisen Karjalan takaisinvaltauksen alkaessa.

²⁰⁵ Fortified regions 22 June 1941, [http://niehorster.org/012_ussr/41_organ/msic/fortfied-region.html], luettu 15.3.1941 ja Kulomaa (2014), s.85.

²⁰⁶ Kulomaa (2014), s.85.

4 SUOMEN ARMEIJAN YHTYMIEN TOIMINTA KARJALAN LINNOITUSALUETTA VASTAAN SYYSKUUSSA 1941

4.1 IV armeijakunta

IV armeijakunnalla oli ainoastaan 12. divisioona Leningradin linnoitusalueen vastaisella rajalla, koska sen toinen 8. divisioona pysyi rannikon varmistus- ja reservitehtävissä Koiviston suunnalla. 12. divisioona oli poikkeuksellisesti edennyt Karjalan linnoitusalueen eteen pelkäämään etenemällä vanhalle valtakunnanrajalle 1.9. mennessä. Tämä johtui siitä, että Rajajoen suulla ja Valkeasaaren aseman tienoilla Karjalan linnoitusalueen pääpuolustuslinja oli vanhan rajan välittömässä läheisyydessä. 12. divisioona vastasi 5 kilometriä leveästä IV armeijakunnan rintamakaistasta, jonka Päämaja oli 31.8. määrittänyt ja 4.9.²⁰⁷ tarkentanut.²⁰⁸ Puolustuslinja myötäili suurelta osin 12. divisioonan jo 1.9. saavuttamaa Rajajokea Suomenlahden ja Rajajoen suuren mutkan välissä. Poikkeuksen linjassa teki Retukylän luoteispuolella olevan Ruostesuon kierto ja joen itäpuolella oleva pieni niemeke Rajajoen mutkien välissä.

Tehtäviksi 12. divisioona oli saanut IV armeijakunnalta syyskuun ensimmäisenä päivänä:

- ”a) Jatkaa etenemistä päävoimien tavoitteena Rajajoen suu - Retukylä - Aleksandrovka;
- b) Ryhmittyä tavoitteen saavutettua puolustukseen työntäen taisteluvartioiden rajan taakse;
- c) Lähettää voimakkaan tiedustelun kaakkoon voimien puolustusasemien laadun ja lujuuden selvittämiseksi;
- d) Suorittaa maastonpuhdistuksen selustassaan linjalle Muolaanjärvi - Kaukjärvi - Hatjalahdenjärvi - Kilpolanjärven eteläpää saakka;
- e) Varmistaa Suomenlahden rannikon Muurilasta Rajajokeen ja estää sieltä mahdollisesti tapahtuvat joukkojen laivausyritykset.”²⁰⁹

12. divisioona oli siis saavuttanut käsketyt tavoitteet Aleksandrovkaa lukuun ottamatta jo käskyn lähettämispäivän iltaan mennessä. Aleksandrovkan miehitti pohjoisempaan edennyt ja II armeijakuntaan kuulunut 18. divisioona liittyen ylempänä mainittuun Päämajan 4.9. käskemään välirajojen tarkentamiseen. Syyskuun alussa 12. divisioonan rintamalinjan pääaseman miehitti sinne myös ensin saapunut JR 47. JR 46 ryhmittyi taaemmaksi Puntula - Haapala

²⁰⁷ Tarkennus koski II armeijakunnan ja IV armeijakunnan välirajaa. Siinä Rajajoen mutkaan pohjoisesta laskevan puron ja Tipunan väli määritettiin IV armeijakunnan vastuualueeksi.

²⁰⁸ Päämaja operatiivinen osasto: Hyökkäyksen jatkamiseksi Kannaksella käsky n:o 2335/op.1/5d/sal./31.8.41, T15706/2, Kansallisarkisto (KA), s.1. ja Päämaja operatiivinen osasto: Hyökkäyksen jatkamiseksi Kannaksella käsky n:o 2380/op.1/5d/sal./5.9.41, T15706/2, Kansallisarkisto (KA), s.1.

²⁰⁹ IV Armeijakunnan esikunta operatiivinen osasto: Käsky vallatun alueen puhdistamisesta n:o 388/III/203/sal./1.9.41, T 13596/1, Kansallisarkisto (KA), s.1.

alueelle reserviin ja JR 3 oli alistettuna²¹⁰ 8. divisioonalle selvittämään Koiviston saaria vihollisesta. JR 47 ryhmitti kolme pataljoonaansa rintamavastuuseen aloittaen samalla pääaseman kenttälinoittamisen.

Ensimmäiset päivät 12. divisioonalla meni asemien parantamiseen, tiedustelutoimintaan ja maaston puhdistamiseen harhailevista ja sissisotaa käyvistä vihollisosastoista. Neuvostoliitto suoritti aktiivista partiointia ja teki joitain pienimuotoisia hyökkäyksiä²¹¹, jotka JR 47 torjui. Tiedustelun osalta IV armeijakunta ilmoitti jo 3.9. voimakkaan tiedustelun havainneen, ”että vihollisella on Aleksandrovkan eteläpuolella ja Tulokkaan välillä vahvasti miehitetyt, varustetut asemat, joiden läpi partiomme eivät ole päässeet.”²¹² Nämä vahvasti miehitetyt ja varustetut asemat kuuluivat Karjalan linnoitusalueen pääpuolustuslinjaan.²¹³ Mainittu Alexandrovkan eteläpuolinen alue oli vieläpä Karjalan linnoitusalueen puolustuksen painopistesuuntaa ja täten poikkeuksellisen vahvasti linnoitettu.

IV armeijakunnalta tuli 6.9. uusi käsky, jossa 12. divisioonan tehtäviksi määritettiin:²¹⁴

”12. D puolustautuu osillaan päävastarinta-asemaan (ylimalkainen) linja Kylpylä - Rajajoki tienmutkaan 1,5 km. Rajajoen asemalta koilliseen saakka ja ryhmittää päävoimansa syvyyteen järjestelyä, koulutusta ja lepoa varten. Lisäksi on varmistettava rannikko Inonniemi (pl.) - Rajajoen suu.” Sisällöllisesti uusi käsky ei tuonut 12. divisioonan toimintaan muuta merkittävää kuin ohjeistuksen joukkojen lepuuttamisesta ja erityisen maininnan saavutetun linjan puolustamisesta.

Aktiivisempi taistelutoiminta alkoi 12. divisioonan kaistalla 10.9., jolloin noin komppanian vahvuinen suomalaisosasto hyökkäsi yli Rajajoen ja valtasi Valkeasaaren aseman. Hyökkäyksen tarkoitus lienee ollut työntää taisteluvartiota²¹⁵ Rajajoen toiselle puolelle 1.9. saadun käskyn b-kohdan mukaisesti ja saada puolustukseen syvyyttä. Hyökkäys suoritettiin iskuosastotyyllisesti kahden jääkärijoukkueen näytellessä pääosaa. Hyökkäyksen lopputuloksena 12. divisioonalla oli hallussaan nyt noin puoli kilometriä syvä ja kilometrin leveä sillanpääasema

²¹⁰ Tässä tehtävässä JR 3 oli koko syyskuun, vaikka mitään merkittävämpää hyökkäystä saarille ei tehtykään.

²¹¹ Hyökkäykset olivat maksimissaan joukkueen vahvuisia. 9.9. hyökkäsi myös ensimmäistä kertaa raskas KV-panssarivaunu, mikä kuitenkin onnekaalla pst-tykin osumalla pysäytettiin.

²¹² IV Armeijakunnan esikunta operatiivinen osasto: IV AK:n tilannetiedotus n:o 70, n:o 768/II/203 c/sal./3.9.41, T13596/1, Kansallisarkisto (KA), s. 1.

²¹³ IV Armeijakunnan esikunta operatiivinen osasto: IV AK:n tilannetiedotus n:o 71, n:o 777/II/203/sal./4.9.41, T13596/1, Kansallisarkisto (KA), s. 1 ja IV Armeijakunnan esikunta operatiivinen osasto: IV AK:n tilannetiedotus n:o 69, n:o 764/II/203 c/sal./2.9.41, T13596/1, Kansallisarkisto (KA), s. 1 ja IV Armeijakunnan esikunta operatiivinen osasto: IV AK:n tilannetiedotus n:o 71, n:o 777/II/203 c/sal./4.9.41, T13596/1, Kansallisarkisto (KA) ja

²¹³ JR 47 sotapäiväkirja 18.6.41–3.4.41, Tulo 14047, Kansallisarkisto (KA), jakso 144–160.

²¹⁴ IV Armeijakunnan esikunta operatiivinen osasto: Käsky puolustukseen järjestelyä ja uudelleen ryhmitystä varten n:o 404/III/203/sal./6.9.41, T 13596/1, Kansallisarkisto (KA), s.1.

²¹⁵ Tosin lopputuloksena aluetta puolusti kaksi pataljoonaa, mikä ei vastaa taisteluvartion peruseriaatetta. Joka tapauksessa puolustukseen saatiin syvyyttä.

Rajajoen itäpuolella Valkeasaaren aseman kohdilla. Tällä alueella oli ainakin yksi linnoitusalueen bunkkeri. Vahvemmin linnoitetut asemat Neuvostoliitolla alkoivat vasta noin kilometrin päässä Rajajoesta itään.²¹⁶

Heti seuraavana päivänä valtauksessa syyskuun 11. päivänä neuvostojoukot yrittivät kolme kertaa vastahyökkäystä lentokoneiden ja tykistön tukemana Valkeasaaren aseman takaisinvaltaamiseksi. Hyökkäykset olivat noin 200–400 miehen vahvuisia ja ne kaikki torjuttiin jalkaväen ja tykistön tulivaikutuksella. Kaksi päivää myöhemmin sen sijaan Neuvostoliitto onnistui hyökkäyksessä ja sen pataljoona pystyi ajamaan suomalaiset²¹⁷ Rajajoen taakse. Saman päivän illalla suoritetulla JR 47 vastahyökkäyksellä asemat Valkeasaaren aseman maastossa palautettiin ennalleen. Pääosa Neuvostoliiton 11.–13.9. välisenä aikana hyökänneistä joukoista kuului suomalaisten tietojen mukaan merijalkaväkiprikaatiin, jonka osia oli alistettu 291. divisioonalle.²¹⁸

Takaisinvaltausta seuranneiden kahden päivän aikana Neuvostoliitto yritti noin komppanian vahvuisin voimin useita kertoja päivässä valloittaa Valkeasaaren asema-aluetta takaisin siinä kuitenkin onnistumatta. Hyökkäykset lyötiin aina takaisin satojen ruumiiden jäädessä tilanneilmoitusten mukaan suomalaisten asemien eteen.²¹⁹ Yritysten jälkeen oli noin viikko rauhallisempaa. Ilmeisesti Neuvostoliitto keräsi tänä aikana voimia ja valmisteli suurempaa hyökkäystä Valkeasaaren aseman takaisinvaltaamiseksi. Samaan aikaan Neuvostoliitto kävi myös erityisen kiivaita taisteluja saksalaisia vastaan Leningradin eteläpuolella. Laajempi hyökkäys toteutuikin syyskuun 20. päivän aamuna. Silloin Neuvostoliitto hyökkäsi 800–900 sotilaan voimin voimakkaan 2 tuntia kestäneen tykistövalmistelun ja 10–12 hyökkäysvaunun²²⁰ tukemana Valkeasaaren asemaa kohti. Neuvostojoukot onnistuivat saavuttamaan jon-

²¹⁶ JR 47 sotapäiväkirja 18.6.41–3.4.41, Tulo 14047, Kansallisarkisto (KA), jakso 144–150 ja II/JR 47 sotapäiväkirja 17.6.41–9.11.41, P 10489, Kansallisarkisto (KA), jakso 30–32 ja ja Raunio, Ari & Mikko Lantz: *Kansaksen sotakartasto 1939–1944*. Print Best, Viro 2015, s. 22 ja IV Armeijakunnan esikunta operatiivinen osasto: IV AK:n tilannetiedotus n:o 75, n:o 900/II/203 c sal.21.9.41, T-13596/1, Kansallisarkisto (KA) s.1-4.

²¹⁷ Alueella puolusti JR 47:n II ja III pataljoona. Molempien pataljoonien komentajat syyttelivät toisiaan ennenaikaisesta vetäytymisestä.

²¹⁸ II/JR 47 sotapäiväkirja 17.6.41–9.11.41, P 10489, Kansallisarkisto (KA), jakso 30–33 ja JR 47 sotapäiväkirja 18.6.41–3.4.41, T 14047, Kansallisarkisto (KA), j.154–155 ja IV AK:n puhelinsanoma tilanneilmoitus 13.9.41 klo. 18.00, n:o 283/III/13.9.41, T-3092/20, Kansallisarkisto (KA), s. 1. ja Rainio et al. (2007), s. 155.

²¹⁹ IV AK:n puhelinsanoma tilanneilmoitus 14.9.41 klo. 6.00, n:o 284/III/14.9.41, T-3092/20, Kansallisarkisto (KA), s. 1 ja IV AK:n puhelinsanoma tilanneilmoitus 14.9.41 klo. 18.00, n:o 286/III/14.9.41, T-3092/20, Kansallisarkisto (KA), s. 1 ja IV AK:n puhelinsanoma tilanneilmoitus 15.9.41 klo. 18.00, n:o 288/III/15.9.41, T 3092/20, Kansallisarkisto (KA), s. 1 ja IV Armeijakunnan esikunta operatiivinen osasto: IV AK:n tilannetiedotus n:o 74, n:o 861/II/203 c sal.15.9.41, T-13596/1, s.1-4.

²²⁰ Osa panssarivaunuista oli raskaita KV-vaunuja, joihin suomalaisten käytössä olevat (37mm ja 45mm) panssaritorjuntatykit kevyemmistä panssaritorjuntakivääreistä puhumattakaan eivät tehokkaasti tehonneet.

kin verran jalansijaa rautatien eteläpuolella ja lopulta suomalaiset vetäytyivät tappioiden²²¹ säästämiseksi asema-alueelta Rajajoen länsipuolelle.²²²

Neuvostoliiton syyskuun 20. päivänä suorittaman hyökkäyksen jälkeen tilanne hieman rauhoittui ja suomalaiset vaihtoivat²²³ JR 46:n etulinjaan JR 47:n tilalle. 12. divisioonan kaistalla tykistötuli ja partiointi jatkuivat koko syyskuun molemmin puolin edelleen aktiivisena. Erityisesti Neuvostoliitto suoritti kaukopartiointia ja yritti vielä hyökätä muutamia kertoja 12. divisioonaa vastaan. Hyökkäysyritykset kohdistuivat varsinkin Valkeasaaren aseman pohjoispuoliselle ja Rajajoen itäpuoliselle kaistaleelle, joka oli vielä suomalaisten hallussa. Tällä kaistaleella suomalaisten hallussa oli Karjalan linnoitusalueeseen kuulunut betonibunkkeri. Ilmeisesti juuri tämä bunkkeri häiritsi neuvostojoukkoja, sillä hyökkäysyrityksiin osallistui toistuvasti liekinheitinjoukkoja. Hyökkäysyritykset tulivat kaikki torjutuiksi.²²⁴ Syyskuun lopussa rintamalinja oli tasaantunut 12. divisioonan vastuualueella edellä mainittua poikkeusta lukuun ottamatta Rajajoen suuntaiseksi.

4.2 II armeijakunta

II armeijakunta eteni elokuun 1941 lopussa ja syyskuun ensimmäisinä päivinä IV armeijakunnan vasemmalla puolella kahden divisioonan voimalla Karjalan linnoitusalueita kohti. Armeijakuntaan kuuluneet 18. divisioona ryhmityksessä oikealla ja 2. divisioona vasemmalla saavuttivat vanhan valtakunnanrajan kärkiosillaan jo elokuun viimeisenä päivänä. Vanhalta rajalta divisioonat jatkoivat etenemistä kohti Karjalan linnoitusalueita. Linnoitusalueeseen liittyen II armeijakunnan 31.8. antamassa käskyssä oli jo käsketty vakinaisten linnoituslaitteiden miehityksen selvittämisestä ja mikäli aukkopaikkoja havaitaan, niin niiden ylittämistä²²⁵. Ensimmäisenä hyökkäystä II armeijakunnan vastuualueella jatkoi syyskuun 2. päivänä eversti Aaro Pajarin 18. divisioona tavoitteena vallata Mainilan vahvat Karjalan linnoitusalu-

²²¹ Tappiot olivat 20 kuollutta ja 52 haavoittunutta.

²²² IV AKE:n puhelinsanoma tilanneilmoitus 17.9.41 klo. 06.00, n:o 291/III/17.9.41, T-3092/20, Kansallisarkisto (KA), s. 1 ja IV AKE:n puhelinsanoma tilanneilmoitus 16.9.41 klo. 06.00, n:o 289/III/16.9.41, T-3092/20, Kansallisarkisto (KA), s. 1 ja IV AKE:n puhelinsanoma tilanneilmoitus 16.9.41 klo. 18.00, n:o 290/III/16.9.41, T-3092/20, Kansallisarkisto (KA), s. 1 ja IV AKE:n puhelinsanoma tilanneilmoitus 18.9.41 klo. 18.00, n:o 296/III/18.9.41, Kansallisarkisto (KA), s. 1 ja IV AKE:n lennätinsanoma tilanneilmoitus 19.9.41 klo. 06.00, n:o 296/III/19.9.41, T-3092/20, Kansallisarkisto (KA), s. 1 ja IV AKE:n lennätinsanoma tilanneilmoitus 20.9.41 klo. 06.00, n:o 299/III/20.9.41, T-3092/20, Kansallisarkisto (KA), s. 1 ja IV AKE:n puhelinsanoma tilanneilmoitus 20.9.41 klo. 18.00, n:o 300/III/20.9.41, Kansallisarkisto (KA), s. 1 ja IV Armeijakunnan esikunta operatiivinen osasto: IV AK:n tilannetiedoitus n:o 75, n:o 900/II/203 c sal.21.9.41, T-13596/1, Kansallisarkisto (KA), s. 1.

²²³ Vaihtaminen oli aloitettu jo 19 päivä ja se loppuun saatettiin 21. päivän iltaan mennessä.

²²⁴ IV Armeijakunnan esikunta operatiivinen osasto: IV AK:n tilannetiedoitus n:o 76, n:o 969/II/203 o. sal.30.9.41, T-13596/1, Kansallisarkisto (KA) s. 2–3.

²²⁵ II Armeijakunnan esikunta: Armeijakunnan käsky n:o 1601/III/2.sal./31.8.41, OP.os./II AKE Sotapäiväkirjan liitteitä 19.6–6.9.41, T 17498, Kansallisarkisto (KA).

een uloimman puolustusvyöhykkeen asemat²²⁶. Hyökkäys aloitettiin voimakkaalla tykistövalmistelulla, minkä jälkeen kahden rykmentin voimin neuvostojoukkojen asemat saarrettiin. Iltaan mennessä Mainila vallattiin ja siellä olevat vihollisjoukot tuhottiin.²²⁷ Mainilan valtaus-ta helpotti erityisesti se, ettei Neuvostoliitto ollut miehittänyt kaikkia linnoittamiaan asemia vanhalla rajalla Manilan ulokkeen sivustoilla, mikä mahdollisti esimerkiksi JR 49 suhteellisen helpon saartoliikkeen vihollisen selustaan²²⁸.

Mainilan valtauksen jälkeen 18. divisioona jatkoi etenemistä kolmen rykmenttinsä voimalla Karjalan linnoitusalueen pääpuolustuslinjaa kohti. JR 49 hyökkäsi Valkeasaaren kylän suuntaan, vahvennettu JR 27 hyökkäsi Pien-Kallelovan suuntaan ja JR 6 hyökkäsi Aleksandrovkan suuntaan. Syyskuun 3. päivän iltaan mennessä JR 49 oli saanut haltuunsa Valkeasaaren kylän alueen, JR 6 yhdessä Kevyt osasto 7:n kanssa Aleksandrovkan alueen ja JR 27 oli pohjoisempana taaempaan taistelussa saarrettujen vihollisosastojen kanssa Pien- ja Suur-Kaljalan alueella.²²⁹ Samaan aikaan pohjoisempana Aarne Blickin 2. divisioona jatkoi hyökkäystä Termolaa ja Suuri Harvasuota kohti vanhan rajan toisella puolella. 2. divisioonan JR 7 valtasi²³⁰ Termolan ja tuhosi sitä puolustaneen komppanian syyskuun 3. päivän iltaan mennessä ja saavutti etelämpänä Suuri Harvasuon saman päivän aikana.²³¹ Näin II armeijakunta oli osillaan saavuttanut Päämajan neljä päivää aikaisemmin käskemän tavoitelinjan ja edennyt etenkin Valkeasaaren ja Ohdan suunnalla Karjalan linnoitusalueen pääpuolustuslinjan tuntumaan.

Tämän jälkeen II armeijakunta antoi syyskuun 4. päivänä divisioonille käskyn edetä linjalle Retukylä - Aleksandrovka - Valkeasaaren itäreuna - Ohta ja ryhmittä siellä puolustukseen. Pääosin linja oli saavutettu jo käskyn antamispäivänä. Käsketty linja oli Päämajan käskemän linjan mukainen ja kulki Karjalan linnoitusalueen pääpuolustuslinjan mukaisesti, joskin Ohdan osalta se oli sen sisäpuolella. Tämän lisäksi käskyssä nimettiin erikseen armeijakunnan

²²⁶ 18. Divisioonan esikunta: Divisioonan käsky Hyökkäyksen jatkamiseksi Rajajoen yli. n:o 1217/III/3.sal./1.9.41, T 9479/2, Kansallisarkisto (KA), s. 1-2.

²²⁷ 18.De:n puhelinsanoma n:o1238/III/2.9.41, 18.DE:n tilanneilmoitukset II AKE:lle ajalla 22.6-6.9.1941, T 2368, Kansallisarkisto (KA) ja 18.De:n puhelinsanoma n:o1240/III/2.9.41, 18.DE:n tilanneilmoitukset II AKE:lle ajalla 22.6-6.9.1941, T 2368, Kansallisarkisto (KA) 18.De:n puhelinsanoma n:o1244/III/2.9.41, 18.DE:n tilanneilmoitukset II AKE:lle ajalla 22.6-6.9.1941, T 2368, Kansallisarkisto (KA) ja Tstos III/2.DE sotapäiväkirja 10.6.41-31.12.42, T 1305, Kansallisarkisto (KA), jakso 355-360.

²²⁸ E/JR 49:n toimintakertomus 1941-1944, T 12346, Kansallisarkisto (KA) s. 42

²²⁹ 18.De:n puhelinsanoma n:o1246/III,3.9.41, T 9479/2, Kansallisarkisto (KA) ja 18.De:n puhelinsanoma n:o1249/III,3.9.41, T 9479/2, Kansallisarkisto (KA) ja 18.De:n puhelinsanoma n:o1251/III/31.8.41, T 9479/2, Kansallisarkisto (KA) ja JR 27:n sotapäiväkirja ja taistelukertomukset 18.6.41-10.9.41, T 11038, Kansallisarkisto (KA), s. 50-56.

²³⁰ Täällä hyökkäystä hidasti JR 7:n III pataljoonassa ilmenneet vanhan rajan ylittämiseen liittyvät joukkokieltäytymiset. Ongelmat kuitenkin ratkaistiin esimiesten puhutteluilla.

²³¹ Tstos III/2.DE sotapäiväkirja 10.6.41-31.12.42, T 1305, Kansallisarkisto (KA), ja Koskimaa (1996), s. 87-89.

pääpuolustuslinja, joka kulki²³² aikaisemmin mainittuun linjaan nähden huomattavasti idempänä. Siihen sisällytetty hallitsevassa maastossa sijaitseva Merituittu sijaitsi Karjalan linnoitusalueen pääpuolustuslinjan takalaidassa. II armeijakunnassa myös varauduttiin jatkamaan hyökkäystä vielä tästäkin pidemmälle, mikä tulee ilmi II armeijakunnan ilmoituksesta ryhmitettyä toistaiseksi puolustukseen sekä maininnasta, että II armeijakunta ”valmistautuu myöhemmin määritettävänä ajankohtana lopullisesti murtamaan vihollisen vastuksen.” Tiedustelusta puolestaan käskettiin, että tiedustelu oli ulotettava ”linjalle Tipuna - Ohalatva - Rokanjärvi”, mikä sijaitsi jonkin verran Karjalan linnoitusalueen päälinnoitusvyöhykkeen selustassa. Itse asiassa linja noudatti Ohalatvaan asti hyvin Mannerheimin saksalaisille ehdollisesti lupaamaa Mustapurolinjalle etenemistä. Lisäksi ”hyökkäyksen jatkamista silmälläpitäen” oli ”erityistä huomiota kiinnitettävä vihollisen heikkojen kohtien selvittämiseen” edellä mainitulla linjal-
la.²³³

Valkeasaaren valtauksen jälkeen Pajarin tavoitteena oli jatkaa hyökkäystä ja ottaa haltuunsa II armeijakunnan käskyn määrittämän pääpuolustuslinjan mukainen puolustuslinja noin kolmen kilometrin päässä Valkeasaaresta itään ja ryhmitettyä sen saavutettuaan puolustukseen.²³⁴ 18. divisioonalle alistetulle Erilliselle rajajääkäripataljoonalle Pajari antoi tehtäväksi Merituitun itäisen tienristeyksen tasan valtaamisen. Hieman etelämpänä Aleksandrovkaan edennyttä kevyt osasto 7 sai käskyn edetä Aleksandrovkasta reilu kaksi kilometriä itään siellä olevan risteysalueen valtaamiseksi. Pajari oli antanut edellä mainitut tehtävät²³⁵ molemmille joukoille jo syyskuun 3. päivänä, ennen kuin II armeijakunta oli antanut omaa käskyään kyseisten alueiden sisällyttämisestä pääpuolustuslinjaan. Käskyistä huolimatta hyökkäyksiä ei kuitenkaan saatu aikaiseksi vielä syyskuun 3. päivän iltaan mennessä, vaan hyökkäykset siirrettiin seuraavan päivän aamuun.²³⁶

Etelämpänä Kevyt osasto 7 hyökkäys alkoi ensimmäisenä varhain aamulla. Se eteni kahden komppanian voimin noin kaksi kilometriä itään, kunnes ne kohtasivat vihollisen piikkilankateen ja hyökkäysvaunukaivannon. Erikoiseksi kohtaamisen tekee se, että kaivannon päällä

²³² II armeijakunnan pääpuolustuslinjaksi oli nimetty ”Retukylä - Rajajoki - Aleksandrovka - Merituittu - nime-
tön lampi, joka on Merituitusta 4,5-5 km pohjoiseen - Ohta.”

²³³ II Armeijakunnan esikunta: Armeijakunnan käsky n:o 1650/III/2.sal./4.9.41, OP.os./II AKE Sotapäiväkirjan
liitteitä 19.6–6.9.41, T 17498, Kansallisarkisto (KA), s. 1-2 ja 19. Divisioonan esikunta osasto 2: Divisioonan
käsky puolustukseen ryhmitystä varten n:o 1763/III/1.sal./5.9.41, T 9479/2, Kansallisarkisto (KA), s. 1-2 ja Tsto
III/IIAKE:sotapäiväkirja 18.6.41–4.9.41, T 1255–56, Kansallisarkisto (KA), Jakso 50.

²³⁴ 18. Divisioonan esikunta: Divisioonan käsky puolustukseen asettautumista varten Valkeasaaren valtauksen
jälkeen, n:o 1253/III/3.sal./4.9.41, T-2565/6, Kansallisarkisto (KA), s. 1–2.

²³⁵ Alun perin Merituittuun hyökkääminen oli annettu jo 3.9 iltapäivällä JR 49:lle, joka oli juuri vallannut Val-
keasaaren kirkonkylän. Hetken päästä tehtävä annettiin kuitenkin Erilliselle rajajääkäripataljoonalle, joka oli
juuri alistettu JR 49:lle. JR 49:n sotapäiväkirja 18.6.41–31.12.42, T 1345 c, Kansallisarkisto (KA), s. 67–68.

²³⁶ JR 27:n sotapäiväkirja ja taistelukertomukset 18.6.41–10.9.41, T 11038, Kansallisarkisto (KA), s. 50–56 ja
Kevyt osasto 7:n sotapäiväkirja 18.6.41–31.3.42, Tulo 16921, Kansallisarkisto (KA), jakso 59–62.

kuljeskeli 30–40 neuvostosotilasta²³⁷ huutamassa, ”ettei saa ampua, täällä on omia!” Suomalaiset avasivat kuitenkin tulen todettuaan huutelijoiden olevan vihollisia, minkä seurauksena neuvostoliiton konekivääripesäkkeet kaivannon yhteydessä avasivat tulen suomalaisia vastaan. Kevyt osasto 7:n komentaja käski klo 7.00 osaston vetäytyä taaksepäin todettuaan etenemisen olevan mahdotonta. Etenemismaasto oli aukeaa ja vihollisella oli vahvat piikkilankasteiden ja konekivääreiden suojaamat puolustusasemat. Kevyt osaston itsensä ilmoittamana tappiot hyökkäyksessä olivat kaksi kaatunutta sekä neljä haavoittunutta ja viholliselle aiheutetut tappiot 20 sotilasta.²³⁸

Valkeasaaren suunnassa Erillisen rajajääkäripataljoonan h-hetkeksi oli määritetty klo 8.00. Pataljoonan hyökkäyksessä eteläisimpänä 1. komppania törmäsi heti Mottorin itäpuolella vihollisen linnoitettuun vyöhykkeeseen saaden vastaansa raskasta tulta. Sen seurauksena komppania vetäytyi taaksepäin. Myös 2. ja 3. komppanian hyökkäykset pysähtyivät. Ne onnistuivat etenemään noin 1,5 kilometrin päähän Valkeasaaren kylästä itään, kunnes pysähtyivät lopulta vihollisen päälinnoitusvyöhykkeen tuleen. Samaan aikaan neuvostojoukot suorittivat vastaiskun osin saarrostaen, minkä seurauksena molemmat komppaniat perääntyivät takaisin huomattavia tappioita²³⁹ kärsineinä. Tämän jälkeen neuvostojoukot jatkoivat vielä hyökkäystä 708. jalkaväkirykmentin ja 146. panssariykmentin voimin aina Valkeasaaren kylään asti, jossa ne lopulta torjuttiin. Neuvostojoukkojen vastahyökkäyksen tavoitteena oli vanha valtakunnanraja.²⁴⁰

Epäonnistuneen Merituitun hyökkäyksen jälkeen Erillinen rajajääkäripataljoona sai vielä saman päivän iltana käskyn ottaa saavutettu linja takaisin, mihin komppaniat eivät enää kuitenkaan uskaltaneet kokonaisuudessaan ryhtyä. Hyökkäys siirtyi seuraavaan päivään, jolloin Mottorin alue otettiin hyökkäyksellä takaisin haltuun.²⁴¹ Hyökänneen 1. rajajääkärikomppanian sotapäiväkirjan mukaan siitä eteenpäin oli mahdotonta päästä ilman tykistön apua.²⁴² Tämän jälkeen loivasti kohoavaa ja hallitsevaa Merituittua ja sen eteläpuolista aluetta ei enää yritetty valloittaa. Syyskuun 5. päivän jälkeen 18. divisioonan hyökkäyksellinen toiminta jat-

²³⁷ Huutelijat olivat todennäköisesti inkeriläistaustaisia tai muuten suomalaistaustaisia puna-armeijan sotilaita.

²³⁸ Kevyt osasto 7:n sotapäiväkirja 18.6.41–31.3.42, Tulo 16921, Kansallisarkisto (KA), jakso 61–62.

²³⁹ 2. komppanian tappiot hyökkäyksessä olivat 6 kaatunutta ja 8 haavoittunutta. 3. komppanian tappiot olivat 2 kaatunutta ja 5 haavoittunutta.

²⁴⁰ Rj P2 sotapäiväkirja 1.11.41–24.4.42, T 1391, Kansallisarkisto (KA), jakso 30–32 ja 1/Rj. 2P:n sotapäiväkirja n:o 1. 10.6.41–30.10.41, T 1391a, Kansallisarkisto (KA), jakso 30–32 ja 3./Rj. P2:n sotapäiväkirja n:o 1. 31.7.41–31.12.41, T 1391a, Kansallisarkisto (KA), jakso 30–32 ja Raunio et al. (2007), s. 155 ja JR 49:n sotapäiväkirja 18.6.41–31.12.42, T 1345 c, Kansallisarkisto (KA), s. 69–71.

²⁴¹ JR 49:n sotapäiväkirja 18.6.41–31.12.42, T 1345 c, Kansallisarkisto (KA), s. 70–71 ja Rj. P2 sotapäiväkirja 1.11.41–24.4.42, Tulo 1391, Kansallisarkisto (KA), jakso 30–32 ja), jakso 30–32 ja 3./Rj. P2:n sotapäiväkirja n:o 1. 31.7.41–31.12.41, T 1391a, Kansallisarkisto (KA), jakso 30–32.

²⁴² Rj P2 sotapäiväkirja 1.11.41–24.4.42, T 1391, Kansallisarkisto (KA), jakso 30–32 ja 1/Rj. 2P:n sotapäiväkirja n:o 1. 10.6.41–30.10.41, T 1391a, Kansallisarkisto (KA), jakso 30–32 ja 3./Rj. P2:n sotapäiväkirja n:o 1. 31.7.41–31.12.41, T 1391a, Kansallisarkisto (KA), jakso 30–32.

kuikin enää pohjoisempaan Pien-Kaljalan alueella verrattain kaukana linnoitusalueen pääpuolustuslinjasta.²⁴³ Taistelut tällä alueella Vaskisavottaan vievän tien suunnalla saatiin päätökseen syyskuun 7. päivänä alueelle saapuneen 19. divisioonan osien avustuksella. Tämän jälkeen 18. divisioona ryhmittyykin kokonaisuudessaan puolustukseen.

Pajarin tarkoitus oli ollut alun perin edetä pohjoisempaan Pien-Kaljalasta Vaskisavottaan vievän tien suunnassakin pidemmälle Karjalan linnoitusalueen pääpuolustuslinjalle. Rohkeimman 2.9. kaavaillun suunnitelman ja annetun käskyn mukaan Kevyt osasto 7:n piti edetä aina Vaskisavotan järven ja Saariselkijärven väliselle kannakselle ja siitä vielä pohjoiseen Elizatevinkaan asti²⁴⁴. Tässä suunnassa JR 27:n hyökkäys ei kuitenkaan syyskuun alussa edistynyt toivotulla nopeudella hyökkäysedellytyksien aikaansaamiseksi, minkä vuoksi todennäköisesti Kevyen osaston suunniteltu hyökkäys peruttiin. Toteutuessaan hyökkäys olisi puhkaissut Karjalan linnoitusalueen pääpuolustuslinjan. Vaatimattomampaa syyskuun 4. päivän käskyn tavoitelinjaa ei sitäkään toteutettu Vaskisavotan tien suunnassa todennäköisesti samasta syystä. Myöhemmin kun hyökkäysmahdollisuudet avautuivat paremmin etenemiselle, ei hyökkäykselle oletettavasti nähty vastaavaa tarvetta, koska käskyssä määritettyä tavoitelinjaa ei oltu saatu haltuun etelämpänä. Alue ei ollut myöskään tässä vaiheessa enää 18. divisioonan vastuulla.

Samaan aikaan kun 18. divisioona yritti valloittaa Merituitun aluetta, hyökkäsi 2. divisioona pohjoisempaan Päämajan ja II armeijakunnan määrittämää tavoitetta Ohtaa kohti. Divisioonan JR 28 yhdessä JR 7:n osien kanssa saavuttikin Karjalan linnoitusalueen Ohdan alueella jo syyskuun 4. päivän aamuna. Pataljoonien edettyä Ohdan kylän aukeiden länsilaitaan tuli divisioonasta välittömästi käsky ryhmittyä puolustukseen. Ohdan kylän alue todettiin vihollisen lujasti varustamaksi, eikä sitä yritetty valloittaa, vaikka se olikin sisällytetty Päämajan ja II armeijakunnan mainitsemaan tavoitelinjaan.²⁴⁵ Ilmeisesti kantalinnoitetun Ohdan valtaamista ei koettu tavoittelun arvoiseksi, koska oltiinhan jo tavoitelinjan välittömässä läheisyydessä ja sen länsipuolella saavutetulla linjalla oli maastollisesti suhteellisen edulliset puolustusasemat. Puolustuksellisesti ajatellen Ohdan haltuunotto ei olisi myöskään lyhentänyt merkittävästi puolustuslinjaa, vaikka sen sisältämien edessä olevien bunkkereiden haltuunotto olisi kyllä muuten parantanut puolustusasemia. Hyökkäyksen jatkamista ajatellen tässä suunnassa sen sijaan Ohta olisi ollut erittäin edullista ottaa haltuun syyskuun alussa suomalaisten joukkojen

²⁴³ 18. Divisioonan esikunta: Divisioonan käsky hyökkäyksen jatkamiseksi Vaskisavottaan suuntaan, n:o 1266/III/3.sal./5.9.41, T-2565/6, Kansallisarkisto (KA), s. 1–2.

²⁴⁴ Kevyt osasto 7:n sotapäiväkirja 18.6.41–31.3.42, T 16921, Kansallisarkisto (KA), jakso 58. Katso liite 6.

²⁴⁵ JR 28:n sotapäiväkirja 17.6.41–3.4.42, T 10924, Kansallisarkisto (KA), s. 169–175 ja III/JR 28 sotapäiväkirja 18.6.41–15.9.41, T 11121, Kansallisarkisto (KA), s. 57 ja I/JR 28 sotapäiväkirja 5.8.41–9.10.41, T 10924, Kansallisarkisto (KA), s. 15 ja Tstos III/2.DE sotapäiväkirja 10.6.41–31.12.42, T 1305, Kansallisarkisto (KA), jakso 366-370.

saapuessa sen laitaan. Kuten aikaisemmin todettiin, oli Ohdan (Elizavetinkan) seutu 23. armeijan alueella varsin heikosti puolustettu syyskuun alussa. Ilmeisesti tässäkään suunnassa Suomen armeijan tavoitteet hyökkäyksen jatkamiseksi eivät olleet niin vahvoja, että Ohdan valtausta olisi edes ryhdytty yrittämään.

Puolustukseen asettumisesta huolimatta seuraavana päivänä JR 28 komentaja Torsti Kotilainen lähetti kolme upseeripartiota kauaskantoisin tavoittein tiedustelemaan yhden Agalotovon²⁴⁶ aluetta, toisen Ohalatvan aluetta ja kolmannen Elizavetinkan eteläpuolista aluetta. Nämä alueet sijaitsivat karkeasti II armeijakunnan aikaisemmin käskemällä tiedusteltavalla alueella linnoitusalueen pääpuolustuslinjan selustassa. Ohtaan ja Agalotovoon lähteneet partiot palasivat kuitenkin pian ilmoittaen, ettei vihollisen linjojen läpi ollut päästävässä. Elizavetinkan eteläpuolelle lähtenyt partio sen sijaan sai selville Elizavetinkan kylässä olevan ”runsas miehitys, tykistöä ja hyökkäysvaunuja.” Lisäksi Vaskisavottaan vievän tien molemmin puolin havaittiin bunkkereita ja 1,5 kilometriä leveä hakkuualue sekä tiellä vilkkaasti liikennettä.²⁴⁷

Syyskuun 5. päivänä eversti Hannu Hannukselan 19. divisioona saapui II armeijakunnan käyttöön Karjalan linnoitusalueen vastaiselle rintamalle. Divisioona suunnattiin 18. divisioonan ja 2. divisioonan väliin puolustukseen alueelle Valkeasaaren kylän koillispuolelta Suur-Harvasuon etelälaitaan, mikä oli jo suurelta osin suomalaisten hallussa. Poikkeuksen tässä teki Pien-Kaljalan alue Vaskisavottaan vievän tien suunnassa, jossa neuvostojoukot puolustivat sitkeästi 18. divisioonan joukkoja vastaan. 19. divisioonan JR 37 saikin tehtäväksi 18. divisioonalle alistettuna hyökätä ja tuhota Vaskisavottaan vievän tien suunnassa puolustava vihollinen. JR 37 hyökkäsi koko 19. divisioonan tykistön tukemana ja syyskuun 7. päivään mennessä alue olikin suomalaisten hallussa. Samaan aikaan alueen vastuu siirtyi myös 18. divisioonalta 19. divisioonalle. Divisioonan vastuualueella JR 37 ryhmittyi divisioonan etulinjassa oikealle ja JR 58 vasemmalle. Käskyssään divisioonan esikunta käski alaisiaan ”heti ryhtyä varustamaan maastoa kenttävarustuslaitteilla”, mikä käytännössä tarkoitti valmistautumista pidempiaikaiseen puolustukseen.²⁴⁸

²⁴⁶ Agalotovo on suomeksi Ohalatva. Ilmeisesti käsketyllä tiedustelualueella tarkoitettiin Ohalatvan pohjoispuolista aluetta.

²⁴⁷ JR 28:n sotapäiväkirja 17.6.41–3.4.42, T 10924, Kansallisarkisto (KA), s. 169–175 ja III/JR 28 sotapäiväkirja 18.6.41–15.9.41, T 11121, Kansallisarkisto (KA), s. 57 ja I/JR 28 sotapäiväkirja 5.8.41–9.10.41, T 10924, Kansallisarkisto (KA), s. 15 ja Tstos III/2.DE sotapäiväkirja 10.6.41–31.12.42, T 1305, Kansallisarkisto (KA), jaksot 366–370.

²⁴⁸ 19. Divisioonan esikunta osasto 2: Divisioonan käsky puolustukseen ryhmitystä varten n:o 1763/III/1.sal./5.9.41, T 9479/2, Kansallisarkisto (KA), s. 1–2 ja 19. Divisioonan esikunta osasto 2: Liite n:o 3 19.DE:n käskyyn n:o 1763/III/1.sal./5.9.4 ja 18. Divisioonan esikunta: Divisioonan käsky hyökkäyksen jatkamiseksi Vaskisavotan suuntaan, n:o 1266/III/3.sal./5.9.41, T-2565/6, Kansallisarkisto (KA), s. 1–2 ja Antila, Olavi: *Suomen rintamamiehet 1939–1945 19.D. Etelä-Suomen Kustannus Oy:n offsetpaino, Lieto 1978e*, s. 181.

Myös 19. divisioonan osalta oli nähtävissä merkkejä varautumisesta hyökkäyksen jatkamiseen Karjalan linnoitusalueen läpi, mikä näkyi erityisesti tiedustelun käskemisestä. 19. divisioonan syyskuun 5. päivänä antamassa käskyssä tiedustelusta kerrottiin: ”Tiedustelulla ja tähystyksellä on selvitettävä vihollisen varustusten laatu, aseistus, miehitys ja syvyys. Tiedustelu ulotettava linjalle Tsernaja Retska - Ohalatvan aukean eteläreuna, kiinnittäen erityisesti huomiota vihollisasemien heikkojen kohtien selvittämiseen hyökkäyksen jatkamista silmälläpitäen.”²⁴⁹ Tiedustelun tavoitteet olivat myös II armeijakunnan päivää aikaisemmin antaman käskyn mukaisia. Tosin divisioonan toteutunut tiedustelu mainitulle linjalle näyttäisi jääneen lopulta toteuttamatta. Kaiken kaikkiaan 19. divisioonan ryhmittäminen II armeijakunnan vastualueen keskelle mahdollisti muiden divisioonien vastualueiden supistamisen. Lopputuloksena II armeijakunnan divisioonien oli mahdollista pitää rintamassa vain yhtä niiden sisältämistä kolmesta rykmentistä, minkä ne tekivätkin.

Syyskuun alun jälkeen II armeijakunnan alueella ei enää ryhdytty suuremman luokan hyökkäykselliseen toimintaan. Viimeinen suuremman luokan hyökkäyksellinen toimenpide Karjalan linnoitusalueen suuntaan olikin edellä mainittu JR 37 hyökkäys Vaskisavottaan vievän tien suunnassa syyskuun 6.–7. päivän välisenä aikana. Tässä suunnassa rintama kuitenkin jäi huomattavasti kauemmaksi linnoitusvyöhykkeen pääpuolustuslinjasta kuin Valkeasaaren tai Ohdan suunnassa. Syyskuun 7. päivään mennessä II armeijakunta ryhmittyykin kokonaisuudessaan puolustukseen saavutetulle linjalle pääosin Karjalan linnoitusalueen pääpuolustuslinjan tuntumaan. Saavutettu linja noudatti Päämajan elokuun lopussa käskemää puolustuksen tavoitelinjaa. II armeijakunnan divisioonat keskittyivätkin loppusyksyn lähinnä puolustusjärjestelyjen parantamiseen sekä rintamavastuussa olevien rykmenttien kierrättämiseen. Syyskuun puolella välissä II armeijakunnan divisioonissa erityisesti varauduttiin Neuvostoliiton epätoivoisiin Leningradin saarrosta pohjoiseen suuntautuviin ulosmurtautumisyrittäisiin.²⁵⁰

²⁴⁹ 19. Divisioonan esikunta osasto 2: Divisioonan käsky puolustukseen ryhmitystä varten n:o 1763/III/1.sal./5.9.41, T 9479/2, Kansallisarkisto (KA), s. 1-2 ja 19. Divisioonan esikunta osasto 2: Liite n:o 3 19.DE:n käskyyn n:o 1763/III/1.sal./5.9.4.

²⁵⁰ 18. divisioonan esikunta: Divisioonan käsky puolustusjärjestelyä varten n:o 1273/III/3 sal./6.9.1941, T 2565/6, Kansallisarkisto (KA), ja 18. divisioonan esikunta: Divisioonan käsky etulinjassa olevan rykmentin vaihtoa varten n:o 1296/III/3 sal./13.9.1941, T 11391/2, Kansallisarkisto (KA), ja 18. divisioonan esikunta: Divisioonan käsky puolustuksen lujittamista varten n:o 1318/III/3 sal./20.9.1941, T 11391/2, Kansallisarkisto (KA) ja 18. divisioonan esikunta: Divisioonan käsky käsky etulinjassa olevan rykmentin vaihtoa ja tukiaseman varustamista varten n:o 1327/III/3 sal./23.9.1941, T 11391/2, Kansallisarkisto (KA) ja JR 49:n esikunta: Rykmentin käsky n:o 687/III/sal.7.9.41, T 2565/6, Kansallisarkisto (KA) ja 19. Divisioonan esikunta osasto 2: Divisioonan käsky taaemman puolustusaseman varustamisesta n:o 2008a/III/1.sal./16.9.41, T 9479/2, Kansallisarkisto (KA) ja 19. Divisioonan esikunta osasto 2: Divisioonan käsky n:o 2021/III/1.sal./17.9.41, T 9479/2, Kansallisarkisto (KA) ja 19. Divisioonan esikunta osasto 2: Divisioonan käsky taaemman puolustusaseman varustamisesta n:o 2057/III/1.sal./20.9.41, T 9479/2, Kansallisarkisto (KA), s.1-2 ja 19. Divisioonan esikunta osasto 2: Divisioonan käsky puolustusta varten n:o 2062a/III/1.sal./21.9.41, T 9479/2, Kansallisarkisto (KA), s. 1-6 ja Jalkaväkirykmentti 48 esikunta: Rykmentin käsky varustustöitä varten n:o 832/I/3b./sal./25.9.41, JR 48:n sotapäiväkirja 18.6.41–25.10.41, T 9657, Kansallisarkisto (KA).

Syyskuun alun jälkeen hyökkäyksellinen toiminta siirtyikin suomalaisilta enemmän Neuvostoliiton toteuttamaksi.

Puolustukseen ryhmittymisestä huolimatta kaikki suomalaisten toiminta Karjalan linnoitus-alueella vastaan ei päättynyt II armeijakunnan alueella. Suomalaiset suorittivat syyskuussa koko II armeijakunnan alueella aktiivista partiointia ja tähystystiedustelua suomalaisten puolustusasemien edessä olevien Neuvostoliiton puolustusasemien selvittämiseksi, jotka suurelta osin sijaitsivat Karjalan linnoitusalueen pääpuolustuslinjassa. Pääosin tiedustelu näyttää kohdistuneen etummaisiiin aseisiin ja esimerkiksi Karjalan linnoitusalueen pääpuolustuslinjaa syvemmälle suuntautuva tiedustelu vaikuttaa olleen varsin vähäistä. Näyttää siltä, että ainoastaan 2. divisioonassa lopulta yritettiin enemmän ulottaa tiedustelua syvemmälle Karjalan linnoitusalueen pääpuolustuslinjan taakse II armeijakunnan tiedustelun ohjeistamisen mukaisesti.

Nämä 2. divisioonan syyskuun alun syvemmälle ulottuvat tiedusteluyritykset jäivät tiedonsaanniltaan varsin vaatimattomiksi johtuen vihollisen suhteellisen tiiviistä puolustusryhmittymisestä. Myöhemmin syksyllä divisioonat eivät myöskään enää käskyissään ohjeistaneet tai käskeneet tiedustelun ulottamisesta syvemmälle vihollisen puolustuslinjan syvyyteen. Toisaalta pidemmälle ulottuvalle tiedustelulle ei välttämättä ollut suuremmin tarvettakaan ottaen huomioon sen, että suomalaiset saivat päivittäin suuren määrän vankeja aina loikkareihin asti, joilta näyttää saadun hyvin tietoja vihollisen joukoista. Samoin suomalaiset divisioonat saivat syyskuun kuluessa käytettävikseen ilmavalokuvia vihollisen puolustusryhmittymyksistä ja linnoituksista²⁵¹. Esimerkiksi lokakuun alussa kuvattuihin ilmakehään pohjautuva lokakuun loppupuolella päivätty 2. divisioonan peitepiirros Ohdan alueen vihollisen ryhmittymyksistä ja varustuksista on hyvin yksityiskohtainen. Ennen kaikkea merkinnät ulottuvat syvälle Karjalan linnoitusalueen pääpuolustuslinjan syvyyteen.²⁵²

Tykistötoiminta oli myös koko syyskuun molemmin puolin rintamaa aktiivista II armeijakunnan alueella. Yleisesti tykistöllä yritettiin suomalaisten toimesta tuhota neuvostoliiton puolustusasemia sekä häiritä asemien varustelutöitä ja vahventamisia, joista tehtiin paljon havaintoja syyskuun aikana. Myös vihollisen puolella olevia tiesolmukohtia tulitettiin toistuvasti ja vastatykistötoiminta oli yleistä ja tilanneilmoitusten mukaan myös tuloksellista. Vastatykistötoiminnassa hyödynnettiin valonmittausjoukkoja. Esimerkiksi kun neuvostoliiton raskaspatte-

²⁵¹ JR 47 sotapäiväkirja 18.6.41–3.4.41, T 14047, Kansallisarkisto (KA), jakso 85.

²⁵² Peitepiirros vihollisen suorittamista varustöistä 2. D:n lohkokolla 25.10.41 tehtyjen havaintojen ja 4 & 7.10.41 otettujen ilmavalokuvien perusteella, T 6179/12, Kansallisarkisto (KA). Vaikka kyseinen piirros on lokakuulta, on oletettavaa, että myös syyskuulla saadut ilmavalokuvat ovat olleet tarkkoja sekä suhteellisen syvälle ulottuvia.

risto oli ampunut syyskuun lopussa 19. divisioonan lohkolla etulinjaa. Valonmittauksella vihollisen raskaspatteristo paikannettiin, minkä jälkeen siihen vaikutettiin omalla tykistöllä.²⁵³

Siellä missä Karjalan linnoitusalueen pääpuolustuslinjan asemat sijaitsivat lähellä suomalaisten asemia kuten Ohdassa ja Valkeasaassa, vaikutettiin vihollisen bunkkereihin käytössä olevalla järeällä ja asepesäkkeisiin raskaalla tykistöllä. Varsinkin 18. divisioonan tykistökomentajan tilanneraporteista päätellen toiminta oli myös tuloksellista. Järeän patteriston ilmoitettiin osuneen useita kertoja täysosumia bunkkereihin ja jopa tuhonneen niitä. Esimerkiksi Moottorin maastossa ilmoitettiin syyskuun 10. päivänä pelkästään Järeä patteristo 4:n tuhonneen 2 bunkkeria, joista toiseen 8 laukausta ja toiseen 5 laukausta ampuneena.²⁵⁴ Myös 2. divisioonan kaistalla ilmoitettiin järeän tykistön onnistuneen bunkkereiden tuhoamisessa, mutta yleisesti ottaen tulokset näyttävät olleen vaatimattomia 18. divisioonan lohkon verrattuna. Useina kertoina toistuvat järeänkään tykin täysosumat eivät saaneet aikaiseksi merkittävää vahinkoa. Esimerkiksi Ohdassa suomalaisten asemia lähimpänä sijainneeseen Ojasen bunkkeriin²⁵⁵ raportoitiin osuneen neljä täysosumaa saaden aikaiseksi vain valkeita läiskiiä sen murtuneessa pinnassa.²⁵⁶

Etummaisien bunkkereiden ampuma-aukkoja tulitettiin epäsuoran tulen lisäksi myös panssaritorjuntatykkien, kenttätykkien ja ilmatorjuntatykkien suorasuuntaustulella. Panssaritorjuntatykkien tulituksen seurauksena 18. divisioonan kaistalla vihollisen kerrottiin ainakin siirtäneen etummaisien bunkkereiden suorasuuntaustykkejään muualle. Erityisesti 18. divisioonan lohkolla Neuvostoliiton etummaisiiin bunkkereihin epäsuoralla tulella ja suorasuuntaustykeillä

²⁵³ II Armeijakunnan esikunta: II AK:n tilanneilmoitus 30.9 illalla, salainen, 30.9, T-15696/5 Kansallisarkisto (KA).

²⁵⁴ 18. D:n Tyk.kom.puh.san.Tilanne ilmoitus 8.9.41, n:o 106 tsto III/18.DE:lle 8.9.41, T-2565/6, Kansallisarkisto (KA), ja 18. D:n Tyk.kom.puh.san.Tilanne ilmoitus 11.9.41, n:o 111 tsto III/18.DE:lle 11.9.41, T 2565/6, T 2565/6, Kansallisarkisto (KA) ja ja 18. D:n Tyk.kom.puh.san.Tilanne ilmoitus 17.9.41, n:o 123 tsto III/18.DE:lle 17.9.41, T 2565/6, Kansallisarkisto (KA) Kertomus 18.D:n tykistön toiminnasta 10.9.41, allekirjoittaneena 18:D:n Tykistökomentaja ja Tied. ups. T 2565/6, Kansallisarkisto (KA) ja 18. D:n Tyk.kom.puh.san.Tilanne ilmoitus 19.9.41, n:o 126 tsto III/18.DE:lle 19.9.41, T 2565/6, Kansallisarkisto (KA) ja 18. D:n Tyk.kom.puh.san.Tilanne ilmoitus 21.9.41, n:o 130 tsto III/18.DE:lle 21.9.41, T 2565/6, Kansallisarkisto (KA) ja Tyk.kom.puh.san.Tilanne ilmoitus 23.9.41, n:o 134 tsto III/18.DE:lle 23.9.41, T 2565/6, Kansallisarkisto (KA)

²⁵⁵ Bunkkeria alettiin kutsumaan Ojasen nimellä sen jälkeen, kun sitä tuhoamista yrittämään lähtenyt III pataljoonan komentajakapteeni Ojanen menehtyi sille matkalle.

²⁵⁶ JR 48:n sotapäiväkirja 18.6.41–25.10.41, T 9657, Kansallisarkisto (KA), s. 115 ja KTR 15 Tiedustelupäiväkirja 29.6.41–24.2.42, T 1305c, Kansallisarkisto (KA), jakso 80–95.

vaikuttaminen oli lopulta niin ankaraa, että syyskuun lopussa neuvostojoukkojen arveltiin vetäytyneen niistä pois tulituksen takia.²⁵⁷

Vaihtelevat erot järeän tykistön bunkkereiden tuhoamisen onnistumisessa johtuivatkin todennäköisesti linnoitusalueella olleiden bunkkereiden erilaisista malleista. Kuten aikaisemmin kerrottiin, osa bunkkereista oli suunniteltu kestävämmän suomalaisten II armeijakunnan alueella käyttämien 203 millimetrin järeiden haupitsien osumia. Esimerkiksi Ohdassa suomalaisten asemista lähin ja erityisen paljon päänvaivaa aiheuttanut sekä tulivaikutusta puoleensa kerännyt Ojasen bunkkeri vaikuttaisi lukeutuneen näihin kestävämpiin bunkkereihin.²⁵⁸ Epäsuoran tullen ja suorasuuntaustulen lisäksi tätä paljon suomalaisia häirinyttä bunkkeria yritettiin tuhota myös iskuosastojen hyökkäyksillä. Kaiken kaikkiaan II armeijakunnan alueella tapahtuneiden Karjalan linnoitusalueen pääpuolustuslinjassa sijainneiden bunkkereiden ja pesäkkeiden tuhoamisen tarkoituksena vaikuttaa olleen ensisijaisesti omien joukkojen aseman kohentaminen. Esimerkiksi Mottorissa ja Ohdassa vihollisen puolustuslinja lähimpine bunkkereineen oli vain noin 200–300 metrin päässä omista asemista. Vahvasti aseistettu betonibunkkeri omien asemien vastapäätä on varmasti ollut varsin epämiellyttävä ja vaarallinen vastustaja.

Puolustukseen asettumisen jälkeen ensimmäisenä bunkkerin tuhoamista hyökkäämällä tai vähintäänkin röyhkeää tiedustelua yritti rintamavastuussa olleen JR 28:n III pataljoonan komentaja kapteeni Ojanen lähettensä ja tykistön ryhmäupseerin kanssa syyskuun 9. päivänä. Ojanen pääsi 20–30 metrin päähän myöhemmin hänen omaa nimeään kantavasta bunkkerista,

²⁵⁷ JR 49:n puhelinsanoma 18. DE:lle, 7.9.1941, T-2565/6, Kansallisarkisto (KA), s. 1 ja JR 6:n puhelinsanoma 18. DE:lle n:o 245, 7.9.1941, T-2565/6, Kansallisarkisto (KA), s.1 ja JR 49:n puhelinsanoma 18. DE:lle, 8.9.1941, T 2565/6, Kansallisarkisto (KA) ja JR 49:n puhelinsanoma 18. DE:lle, 9.9.1941, T 2565/6, Kansallisarkisto (KA) ja JR 49:n puhelinsanoma 18. DE:lle, 11.9.1941, T 2565/6, Kansallisarkisto (KA) ja JR 49:n puhelinsanoma 18. DE:lle, 12.9.1941, T 2565/6, Kansallisarkisto (KA) ja 18. D:n Tyk.kom.puh.san.Tilanne ilmoitus 8.9.41, n:o 106 tsto III/18.DE:lle 8.9.41, T 2565/6, Kansallisarkisto (KA), ja 18. D:n Tyk.kom.puh.san.Tilanne ilmoitus 11.9.41, n:o 111 tsto III/18.DE:lle 11.9.41, T 2565/6, Kansallisarkisto (KA) ja 18. D:n Tyk.kom.puh.san.Tilanne ilmoitus 17.9.41, n:o 123 tsto III/18.DE:lle 17.9.41, T 2565/6, Kansallisarkisto (KA) Kertomus 18.D:n tykistön toiminnasta 10.9.41, allekirjoittaneena 18:D:n Tykistökomentaja ja Tied. ups. T 2565/6, Kansallisarkisto (KA) ja 18. D:n Tyk.kom.puh.san.Tilanne ilmoitus 19.9.41, n:o 126 tsto III/18.DE:lle 19.9.41, T 2565/6, Kansallisarkisto (KA) ja 18. D:n Tyk.kom.puh.san.Tilanne ilmoitus 21.9.41, n:o 130 tsto III/18.DE:lle 21.9.41, T 2565/6, Kansallisarkisto (KA) ja Tyk.kom.puh.san.Tilanne ilmoitus 23.9.41, n:o 134 tsto III/18.DE:lle 23.9.41, T 2565/6, Kansallisarkisto (KA) ja II Armeijakunnan esikunta: II AK:n tilanneilmoitus 30.9 aamulla, salainen, T 15696/5, Kansallisarkisto (KA) ja II Armeijakunnan esikunta: II AK:n tilanneilmoitus 30.9 illalla, salainen, 30.9, T 15696/5, Kansallisarkisto (KA) ja II Armeijakunnan esikunta: II AK:n tilanneilmoitus 29.9 illalla, salainen, 29.9, T 15696/5 Kansallisarkisto (KA) ja II Armeijakunnan esikunta Op1: II AK:n tilanneilmoitus 28.9 illalla, salainen, T 15696/5 Kansallisarkisto (KA) ja II Armeijakunnan esikunta: II AK:n tilanneilmoitus 24.9 illalla, salainen, 24.9, T 15696/5 Kansallisarkisto (KA) ja II Armeijakunnan esikunta: II AK:n tilanneilmoitus 20.9 aamulla, salainen, 20.9, T 15696/5 Kansallisarkisto (KA) ja ja II Armeijakunnan esikunta: II AK:n tilanneilmoitus 14.9 illalla, salainen, 14.9, T 15696/5 Kansallisarkisto (KA) ja Armeijakunnan esikunta: II AK:n tilanneilmoitus 11.9 illalla, salainen, 11.9, T 15696/5 Kansallisarkisto (KA) ja JR 48:n sotapäiväkirja 18.6.41–25.10.41, T 9657, Kansallisarkisto (KA), s. 115–118.

²⁵⁸ Bunkkeria alettiin kutsumaan Ojasen nimellä sen jälkeen kun sitä tuhoamaan yrittämään lähtenyt III pataljoonan komentaja kapteeni Ojanen menehtyi sille matkalle.

kunnes sai surmansa vihollisen tulesta. Muut selvisivät hengissä.²⁵⁹ Tämä aamuyön tunteina epäonnistunut ja varsin arvoituksellinen yritys oli ilmeisesti humalassa tehty päänäpistö, vaikka rykmentin komentaja olikin neljää päivää aikaisemmin käynyt ohjeistamassa etummaisten bunkkereiden tuhoamisesta käsikranaateilla ja kasapanoksilla.²⁶⁰ JR 48 ottaessa 2. divisioonan kaistalla rintamavastuun syyskuun puolella välissä alettiin bunkkeria tuhoamaan määrätietoisemmin.

Ensimmäinen joukkueen vahvuinen iskuosastohyökkäys bunkkeria vastaan suoritettiin syyskuun 18. päivänä pari tuntia sen jälkeen, kun bunkkeriin oli vaikutettu epäsuoralla tulella ja havaittu 114 millisen haupitsin osuneen suorasuuntauksella neljä kertaa sen ampumaaukoista sisälle. Joukkue pääsi noin puoleen matkaan asemien ja bunkkerin välissä, kunnes bunkkerin sivustoilta ja katolta avattiin konetuli joukkuetta vastaan. Joukkue ei päässyt enää eteenpäin, jolloin se sai luvan vetäytyä takaisin. Toisen kerran bunkkeria yritettiin vallata joukkueen iskulla tykistön ja ilmatorjuntatykkien tukemana viisi päivää myöhemmin ja silloinkin tuloksetta. Hyökkäysvalmistelut tukevien osien kanssa eivät onnistuneet ja hyökkäyksen aikautus epäonnistui pahasti. Tämän tuloksena ammuttu savutus ehti hälventyä, ennen kuin jääkärijoukkue kerkesi aloittaa edes hyökkäystä. Suomalaisten tappiot tässä yrityksessä olivat yksi kaatunut ja neljä haavoittunutta. Hyökkäys jäikin syyskuussa viimeiseksi II armeijakunnan yritykseksi valloittaa tai tuhota bunkkeria hyökkäyksellä.²⁶¹

2. divisioonan bunkkerin tuhoamisiskuyrityksien lisäksi II armeijakunnan alueella tehtiin syyskuun alun jälkeen ainoastaan yksi vastaavan kokoluokan hyökkäys, mutta se ei kohdistunut varsinaisesti Karjalan linnoitusalueen pääpuolustuslinjaan. Tässä 19. divisioonan JR 7:n suorittamassa väkivaltaista tiedustelua muistuttavassa iskussa 1.5 joukkueen vahvuinen iskuryhmä hyökkäsi Vaskisavotan tien suunnassa asemien edessä olevalle metsäkaistaleelle syyskuun 18. päivänä. Iskuun päätettiin ryhtyä sen perusteella, että vihollisen havaittiin tekevän mahdollisia lähtövalmisteluja omien asemien edessä olevalla metsäsaarekkeella. Iskun lopputuloksena saatiin 8 vankia ja kuusi vihollista tuhottiin. Omat tappiot olivat yksi kaatunut. Saman päivän aikana Neuvostoliitto valtasi metsäsaarekkeen kuitenkin takaisin.²⁶²

Suomalaisen pienimuotoisista iskuista ja asemien lähialueiden partioinnista poiketen Neuvostoliitto sen sijaan alkoi syyskuun edetessä toimia yhä aktiivisemmin II armeijakunnan alueel-

²⁵⁹ JR 28:n sotapäiväkirja 17.6.41–3.4.42, Tulo 10924, Kansallisarkisto (KA), s. 175.

²⁶⁰ Venäläinen bunkkeri Ojasen bunkkeri Ohta, *Sotahistoriallinen seura ry*, [<https://www.sotahistoriallisetkohteet.fi/app/sights/view/-/id/448>], luettu 9.3.2019 ja III/JR 28 sotapäiväkirja 18.6.41–15.9.41, Tulo 11121, Kansallisarkisto (KA), s. 56-58.

²⁶¹ JR 48:n sotapäiväkirja 18.6.41–25.10.41, T 9657, Kansallisarkisto (KA), s. 116.

²⁶² II/JR16 Sotapäiväkirja 25.6.41–17.5.42, T 1391, Kansallisarkisto (KA), jakso 33.

la. Lähialueiden sekä syvälle suomalaisten linjojen taakse ulottuvaa partiointia Neuvostoliitto oli tehnyt syyskuussa koko ajan kaikkien suomalaisten divisioonien kaistoilla. Myös tykistötoiminta suomalaisten asemia vastaan oli päivittäistä koko syyskuun ajan. Syyskuun lopussa erityisesti 2. divisioonan alueella saatiin kiinni monia suomalaisissa sotilaspuvuissa liikkuvia vakoilijoita, joiden kohtalo oli kiinni jäämisen jälkeen tavallisesti surkea. Syyskuun puolen välin jälkeen Neuvostoliitto alkoi myös suorittaa toistuvia noin komppanian vahvuisia hyökkäyksiä suomalaisten asemia vastaan. Ensimmäinen tällainen hyökkäys suoritettiin 2. divisioonan kaistalla Ohdan edustalla syyskuun 18. päivänä. Silloin noin 100 miehen kokoinen osasto hyökkäsi suomalaisten asemia vastaan ilmeisesti tarkoituksena suorittaa väkivaltaista tiedustelua. Hyökkäys torjuttiin ja neuvostojoukoille aiheutettiin suomalaisten ilmoituksen mukaan yhteensä 13 miehen tappiot, joista kaksi vankeina.²⁶³

Kaksi päivää myöhemmin huomattavasti suuremmin voimin Neuvostoliitto hyökkäsi nyt 18. divisioonaa vastaan Valkeasaaren suunnassa kahden hiljaisemmän viikon jälkeen. Hyökkäys liittyi etelämpänä Valkeasaaren aseman suunnalla 12. divisioonan kaistalla käytyihin aikaisemmin jo esitelyihin taisteluihin, joiden tarkoituksena oli suomalaisten asemien valtaus Rajajoen itäpuolella. Vankitietojen mukaan hyökkäykseen osallistui Neuvostoliiton JR 1029:n kaksi pataljoonaa, jotka olivat vasta päivää aikaisemmin saapuneet alueelle. Rintamavastuussa olleen JR 6:n taisteluvarvartiot joutuivat perääntymään hyökkäyksen tieltä, mutta muuten hyökkäys ei päässyt eteenpäin. Puoleenpäivään mennessä etuvarvartioasemat oli jo vallattu takaisin ja viholliselle oli tuotettu suomalaisten ilmoituksien mukaan noin 100–200 miehen tappiot. Tämän jälkeen syyskuun loppupuolella neuvostojoukot yrittivät hyökätä vielä useita kertoja joukkueen - pataljoonan vahvuisilla voimilla Aleksandrovkan suunnassa Valkeasaaren kylän eteläpuolella. Useimmiten hyökkäysyritykset torjuttiin kuitenkin pelkällä tykistöllä. Hyökkäyksiin oli helppo varautua neuvostojoukkojen hyökkäystä edeltävän suuren mekkalan vuoksi. Sittemmin vangeilta selvisi, että meteli johtui siitä, kun vastentahtoisia sotilaita yritettiin pakottaa konekivääreillä uhaten hyökkäämään.

Neuvostoliiton tykistön tulitus ja hyökkäykset kohdistuivat syyskuun aikana eniten 18. divisioonan Aleksandrovkan ja Valkeasaaren kylän väliselle alueelle sekä jossain määrin myös 2. divisioonan kaistalle Ohdan edustalla. Näillä kaikilla alueilla suomalaisten asemat olivat II armeijakunnan alueella lähimpänä Karjalan linnoitusalueen pääpuolustuslinjaa. Kauempana Karjalan linnoitusalueen pääpuolustuslinjasta ryhmittynyt 19. divisioona sen sijaan selvisi huomattavasti vähemmällä varsinkin hyökkäysyrityksien suhteen. Sen kaistalla niitä ei ollut

²⁶³ JR 48:n sotapäiväkirja 18.6.41–25.10.41, T 9657, Kansallisarkisto (KA), s. 110–124.

yhtään divisioonan pääpuolustuslinjaa vastaan.²⁶⁴ Vaikuttaakin siltä, että Neuvostoliitto yritti hyökkäyksillä saada omalle pääpuolustuslinjalleen syvyyttä sekä kantalinnoitetun alueensa puolustusvalmiutta paremmaksi työntämällä suomalaisia kauemmaksi bunkkereiden välittömästä läheisyydestä. Aktiivisimpia hyökkäysrytykset olivatkin 18. divisioonan kaistalla, josta Leningradiin matkaa oli vain noin 20 kilometriä. Syyskuun puolen välin jälkeen taas hyökkäykset todennäköisesti lisääntyivät sen vuoksi, että Neuvostoliiton voimat linnoitusalueen tuntumassa kasvoivat syyskuun kuluessa. Samaan aikaan myös taistelut saksalaisia vastaan Leningradin eteläpuolella hiipuivat.

Kaiken kaikkiaan taistelutoiminta II armeijakunnan alueella Karjalan linnoitusalueen pääpuolustuslinjan edustalla oli molemmin puolin varsin vähäistä syyskuun alun jälkeen. II armeijakunnan kaistalla ainoana suomalaisten merkittävänä hyökkäyksenä Karjalan linnoitusalueen pääpuolustuslinjaa vastaan voidaan pitää Erillisen rajajääkäripataljoonan ja Kevyt osasto 7 hyökkäystä Merituitun suuntaan. Kevyt osasto 7. osalta hyökkäys jäi tosin enemmän väkivaltaisen tiedustelun luontoiseksi kuin tavoitteelliseksi hyökkäykseksi. Näiden hyökkäyksien tarkoituksena näyttää olleen ennen kaikkea parempien puolustusasemien valtaaminen. Olihan Merituitun alue sisällytetty II armeijakunnan ja 18. divisioonan 4.9. määrittämään pääpuolustuslinjaan sekä joukkoja käsketty ryhmittymään sen saavutettuaan puolustukseen. Alue sijaitsi myös puolustuksellisesti edullisessa hallitsevassa maastossa, mikä erityisesti ottaessa huomioon saavutetun Valkeasaaren alueen alavuuden ja avonaisuuden olisikin ollut erittäin tarkoituksenmukaista sisällyttää puolustuslinjaan. Toisaalta Merituitun valtaaminen olisi antanut myös erinomaisen hyökkäysaseman mahdollista Mannerheimin saksalaisille lupaamaa Mustapurolle etenemistä ajatellen. Etenemistä, joka oli selvästi huomioitu myös syyskuun alun II armeijakunnan divisioonien tiedusteluun liittyvissä käskyissä.

Erillisen rajajääkäripataljoonan ja Kevyt osasto 7:n hyökkäyksien epäonnistuminen ei ollut kuitenkaan yllätys. Rajajääkäripataljoonan hyökkäykseen osallistui ainoastaan harvalukuinen

²⁶⁴ E/JR6: Rykmentin käsky puolustuksen järjestelyä varten. n:o 490/II/2.sal./5.9.41, T 9479/2, Kansallisarkisto (KA), s. 1-2 ja JR 6:n puhelinsanoma 18. DE:lle, 19.9.1941, (4 eri sanomaa samana päivänä), T 2565/6, Kansallisarkisto (KA) ja JR 6:n puhelinsanoma 18. DE:lle, 20.9.1941, T-2565/6, Kansallisarkisto (KA) ja Armeijakunnan esikunta: II AK:n tilanneilmoitus 29.9 aamulla, salainen, 29.9, T 15696/5 Kansallisarkisto (KA) II Armeijakunnan esikunta: II AK:n tilanneilmoitus 24.9 aamulla, salainen, 24.9, T 15696/5 Kansallisarkisto (KA) ja II Armeijakunnan esikunta: II AK:n tilanneilmoitus 23.9 illalla, salainen, 23.9, T 15696/5 Kansallisarkisto (KA) ja II Armeijakunnan esikunta: II AK:n tilanneilmoitus 22.9 aamulla, salainen, 22.9, T 15696/5 Kansallisarkisto (KA) ja II Armeijakunnan esikunta: II AK:n tilanneilmoitus 20.9 illalla, salainen, 20.9, T 15696/5 Kansallisarkisto (KA) ja II Armeijakunnan esikunta: II AK:n tilanneilmoitus 20.9 aamulla, salainen, 20.9, T 15696/5 Kansallisarkisto (KA) ja Armeijakunnan esikunta: II AK:n tilanneilmoitus 18.9 aamulla, salainen, 18.9, T 15696/5 Kansallisarkisto (KA) ja Armeijakunnan esikunta: II AK:n tilanneilmoitus 14.9 illalla, salainen, 14.9, T 15696/5 Kansallisarkisto (KA), s. 1-2 ja Armeijakunnan esikunta: II AK:n tilanneilmoitus 13.9 illalla, salainen, 13.9, T 15696/5 Kansallisarkisto (KA) ja Armeijakunnan esikunta: II AK:n tilanneilmoitus 13.9 aamulla, salainen, 13.9, T 15696/5 Kansallisarkisto (KA) ja Armeijakunnan esikunta: II AK:n tilanneilmoitus 12.9 illalla, salainen, 12.9, T 15696/5 Kansallisarkisto (KA) ja Armeijakunnan esikunta: II AK:n tilanneilmoitus 11.9 aamulla, salainen, 11.9, T 15696/5 Kansallisarkisto (KA).

rajajääkäripataljoona kranaatinheitinkomppanialla ja tykkikomppanialla²⁶⁵ tuettuna. Kevyt osasto 7:llä hyökkäykseen osallistui vain sen kaksi komppaniaa ilman mainittavaa epäsuoran tulen tukea. Hyökkäykset suoritettiin ilman merkittävää omaa tiedustelua suorana rintamahyökkäyksenä pääosin avomaastossa vihollisen vahvasti varustamaa ja hallitsevassa maastossa sijaitsevaa pääpuolustuslinjaa vastaan. Merituitun alue oli vielä Viipuri - Leningrad tien suunnassa Karjalan linnoitusalueen painopistealuetta ja siten poikkeuksellisen vahvasti linnoitettu. Huomion arvoista hyökkäyksen toteuttamisessa kuitenkin on, että 18. divisioonan 4.9. kello 4 yöllä antaman käskyn mukaan divisioonan kaikkien kolmen rykmenttien piti hyökätä kaistoillaan siinä käskettyä tavoitelinjaa kohti, joihin myös Merituitun alue kuului²⁶⁶. Rykmentit eivät kuitenkaan koskaan hyökkäystä toteuttaneet, vaan tavoitteita kohti lähetettiin vain vaatimaton määrä kevyitä joukkoja.²⁶⁷

Syynä tähän on saattanut olla se, että II armeijakunnan käskemä pääpuolustuslinja ja 18. divisioonan käskemä hyökkäyksen tavoitelinja olivat selkeästi Päämajan käskemän tavoitelinjan itäpuolella, mistä syystä sen saavuttamiseksi ei lopulta laajamittaista hyökkäystä viitsitty missään vaiheessa toteuttaa Pajarin²⁶⁸ hyökkäyshenkisyydestä huolimatta²⁶⁹. Rajajääkäripataljoonan ja Kevyt osaston hyökkäykset ilman merkittävää epäsuoran tulen tukea käynnistettiin

²⁶⁵ Tykkikomppania oli yhtä kuin panssaritykkikomppania ja II Armeijakunnan esikunta: II AK:n tilanneilmoitus 20.9 aamulla, salainen, 20.9, T 15696/5 Kansallisarkisto (KA).

²⁶⁶ 18. Divisioonan esikunta: Divisioonan käsky puolustukseen asettautumista varten Valkeasaaren valtauksen jälkeen, n:o 1253/III/3.sal./4.9.41, T 2565/6, Kansallisarkisto (KA), s. 1–2.

²⁶⁷ JR 49 selvitti Merituitun hyökkäyksen aamuna vielä pienimuotoisia motteja Valkeasaaren lähialueella. Kun mottien ilmoitettiin selvinneen kello 08:16, rykmentin komentaja everstiluutnantti Järvinen käski molemmat mottien selvittämiseen osallistuneet pataljoonat huoltoon ja lepoon, siis samaan aikaan kun Erillinen rajajääkäripataljoona oli vasta aloittanut hyökkäyksensä. Tämä viittaa siihen, ettei rykmentillä ollut ainakaan enää tuossa vaiheessa suunnitelmassa hyökätä rykmentin voimin eteenpäin sille käskettyä tavoitetta Merituittua kohti. Rykmentin 4.9. kello 8 antamassa käskyssä myös ilmoitettiin, että Merituittuun hyökkää pelkästään Erillinen rajajääkäripataljoona ja JR 49 asettuu kokonaisuudessa lepoon. Iltapäivällä JR 49 joutui kuitenkin jo torjumaan Neuvostoliiton vastahyökkäystä Valkeasaaren alueella. JR 49:n sotapäiväkirja 18.6.41–31.12.42, T 1345 c, Kansallisarkisto (KA), s. 69 ja liitteet numerot 70–73.

²⁶⁸ Pajari kirjoittaa II armeijakunnalle lähetetyn selontekonsa loppulauseissa 3.9.1941: ”Lopuksi en voi olla lyhyesti mainitsematta siitä voimakkaasta elämyksestä, minkä tänään ip. olen kokenut seuratessani Uusi-Alakylän hallitsevalta harjanteelta joukkojeni hyökkäystä Valkeasaarta kohti, ja tähystäessäni kiikarilla Kronstadtia ja sen edessä olevia saarilinnakkeita. Vieläpä Pietari Paavalin kirkon mahtava kupoli ja useita torneja ja korkeampia rakennuksia hämmöitti taivaanrannalla Pietarin kaupungistakin. Olihan ensimmäinen kerta, kun suomalainen div.n komentaja komentopaikaltaan tällaista näkyä tarkasteli ja olivathan ensimmäistä kertaa Pietari Suuren aikojen ja Pietarin kaupungin perustamisen jälkeen, kun suomalaiset joukot liikkuiivat tällä maakamaralla. Kronstadtiin ylitse erottautuivat myös selvästi Yhinmäen rannikko, ja siellä näkyivät valtavat savu- ja räjähdyspilvet todistuksena liittolaisemme yhteistoiminnasta. Vaikutelma, jonka vallassa olin, oli voimakas ja unohtumaton”. 18.DE:n puhelinsanoma II AKE:lle n:o 1251/111/3.9.41, T 2565/6, Kansallisarkisto (KA), s. 1-2.

²⁶⁹ JR 49:n komentaja sodan jälkeen kirjoittamassaan taistelukertomuksessaan kertoo saaneensa Pajarilta käskyn hyökätä rykmentillään vielä 5.9. Merituittua kohden. Hän kertoo keskustelleensa asiasta Pajarin kanssa ja esittäneensä seuraavaa: ”On tultu Pietarin sisemmän linnoitussysteemin eteen, jonka syvyys ulottuu Pietariin saakka, siis n. 30-40km. Edessä olevien vihollisen asemien murtamiseen eivät silloin käytettävissä olleet voimat riitä. Ennen kaikkea tarvitaan enemmän ja raskaampaa tykistöä sekä enemmän levänneitä joukkoja. Eversti Pajari oli saanut ilmavalokuvan ja todennut saman.” E/JR 49:n toimintakertomus 1941–1944, T 12346, Kansallisarkisto (KA) s. 45. Järvinen varmaankin viittaa käskyllä hyökätä Merituittuun Pajarin 3.9. sekä 4.9. antamiin käskyihin, joissa siitä oli käsketty. 5.9. annetuissa käskyissä sen sijaan tutkija ei ole löytänyt Merituittuun hyökkämisestä mainintaa. Käsky on voinut tosin olla myös suullinen. Järvisen arvio Pietarin sisemmästä linnoitussysteemistä on pahasti virheellinen. Eihän Valkeasaaresta ollut matkaa Pietariin kuin noin 20 km ja todellisuudessa linnoitusketjun syvyys noin 2 km.

siitäkin huolimatta, että Karjalan linnoitusalueen pääpuolustuslinja on ollut hyvin suomalaisten tiedossa ja lähimmät bunkkerit jopa hyökkäyksen lähtöalueelta nähtävissä²⁷⁰. Ilmeisesti hyökkäyksen toivottiin onnistuvan ilman suurempia ponnisteluja kevyillä joukoilla suoritettuna, koska Mainilaa puolustaneet vahvasti linnoitetut neuvostojoukot oli vasta onnistuttu tuhoamaan. Tämä oli kuitenkin toiveajattelua varsinkin, kun ottaa huomioon, että hyökkäys käynnistettiin lopulta vasta toisena päivänä Mainilan valtauksen jälkeen²⁷¹.

4.3 I armeijakunta

I armeijakunta oli vielä syyskuun alussa huomattavasti kauempana Leningradin linnoitusalueen pääpuolustuslinjasta kuin II ja IV armeijakunta samaan aikaan etelämpänä. Vanhan rajan tuntumaan se saapui kaistansa pääosassa syyskuun 2. päivän aikana. Samaan aikaan I armeijakunta antoikin käskyn, jonka mukaan: ”valtakunnan vanhan rajan saavuttamisen jälkeen jatketaan hyökkäystä siksi kunnes todetaan vastassa vihollisen ehdottomasti tiivis puolustus”. Armeijakuntaan kuulunut eversti Johannes Sihvon komentama 10. divisioona sai tehtäväksi vallata Kirjasalo ja jatkaa pyrkimyksellä saavuttaa Maaselkä. Maaselkä sijaitsi Lempäälänjärven länsipuolella Karjalan linnoitusalueen pääpuolustuslinjan läheisyydessä. Eversti Niilo Hersalon komentama 15. divisioona Itä-Kannaksella sai puolestaan tehtäväksi Lempäälänjärven koillispuolella jatkaa etenemistä pyrkien linjalle Lukkarinmäki - Viiksjoki. Linja sijaitsi lähimmillään noin kolmen kilometrin päässä Karjalan linnoitusalueen pääpuolustuslinjasta. Käskyssä lisäksi käskettiin suunnata voimakas taistelutiedustelu viipymättä vihollisen alueelle ja selvittää sen varsinainen pääpuolustuslinja. Tiedusteluosastot taas oli tehtävä niin vahvoiksi, että ne kykenivät ottamaan haltuunsa ja pitämään vihollisen heikosti miehittämiä tukikohтия. I armeijakunnan käskystä saakin käsityksen, että etenemistä tuli jatkaa Kirjasalon mutkan poistamisen jälkeen niin pitkälle, kuin vain helposti pääsi.²⁷²

Vanhan rajan saavutettuaan 10. divisioona valmisteli kaksi päivää Kirjasalon saartamista johdettua lähinnä Kirjasalon eteläpuolisesta vaikeasta maastosta ja toisaalta Neuvostoliiton vahvasti varustamista asemista Kirjasalon alueella. 15. divisioona samaan aikaan oli edennyt Neuvostoliiton vanhan rajan pintaan varustamien puolustusasemien eteen Lempäälänjärven pohjoispuolella. Nyt I. armeijakunta oli kokonaisuudessaan valmis murtamaan Neuvostoliiton

²⁷⁰ E/JR 49:n toimintakertomus 1941–1944, T 12346, Kansallisarkisto (KA) s. 46.

²⁷¹ Toisaalta hyökkäys osui myös huonoon aikaan. Samoihin aikoihin, kun suomalaiset taistelivat Merituitun edustalla, Neuvostoliitto aloitti myös oman vastahyökkäyksen edellä mainittujen rykmenttiensä voimin Valkeasaaren valtaamiseksi. Kilinin mukaan tämä hyökkäys alkoi 5.9., mutta suomalaisten lähteiden mukaan sen on täytynyt alkaa 4.9. Raunio puolestaan kirjoittaa samoin kuin osa muista suomalaisista kirjallisuuden lähteistä, että suomalaiset olisivat edenneet Merituitun tienhaaraan asti ja sitten lyöty. Raunio (2007), s. 155. Erillisen rajajääkäripataljoonan sotapäiväkirjojen mukaan tämä ei kuitenkaan pidä paikkansa.

²⁷² I armeijakunnan esikunta: Armeijakunnan käsky n:o 262/III/84b.sal./2.9.41, T 6965/3, Kansallisarkisto (KA).

Karjalan linnoitusalueen etuasemien puolustuksen vanhan rajan pinnassa, joka kantalinnoitettussa Kirjasalon puolustuskeskuksessa oli erityisen vahva. Molemmat divisioonat aloittivat hyökkäyksen näitä asemia vastaan kohti I armeijakunnan niille käskemiä tavoitteita syyskuun 4. päivänä. 10. divisioona hyökkäsi Kirjasaloon idästä ja lännestä tykistön vahvasti tukemana. Siihen kuulunut JR 43 hyökkäsi lännestä ja JR 1 idästä, minkä lisäksi divisioonan kolmas rykmentti JR 2 varmisti oikean sivustan hyökkäämällä etelämpänä 2. divisioonan pohjoispuolella kohti Lempäälää. Hyökkäyksen tarkoituksena oli saartaa Kirjasalon puolustuskeskus etelästä kaksipuoleisella saarroksella. Tästä huolimatta molemmat saartamiseen osallistuneet rykmentit joutuivat murtamaan ja tuhoamaan vihollisen korsuin ja bunkkereihin hyvin varustelemaisia asemia. Näitä asemia suojaasi muun muassa 7-kertaiset miinoitetut piikkilankaesteet. Asemien tuhoamisessa erityisesti pioneereista koostuvat iskuryhmät kunnostautuivat suuresti.²⁷³

Kirjasaloa puolustaneen Neuvostoliiton 265. divisioonan JR 941:n tiukasta vastarinnasta huolimatta suomalaiset onnistuivat saartamaan Kirjasalon hyökkäyksen aloituspäivän iltaan mennessä. Seuraavana aamuna neuvostojoukot yrittivät murtautua pois saarrosta, mutta suurelta osin huonolla menestyksellä. Kirjasalon taisteluiden päätyttyä 5.9. suomalaiset totesivat noin 300 neuvostosotilaan jääneen taistelukentälle ja 85 sotilasta suomalaisille vangeiksi. Kuitenkin 200 puna-armeijan sotilasta onnistui pelastautumaan saarrosta omiensa puolelle²⁷⁴. 10. divisioonan mukaan omat tappiot olivat kiivaista taisteluista huolimatta vähäiset. Divisioonan komentaja arvioikin hyökkäyksen onnistumisen syiksi tarkoituksenmukaiset hyökkäyksen järjestelyt ja johtamisen. Kirjasalon taisteluiden aikaan JR 2 oli etelämpänä Lempäälän suunnassa edennyt vihollisen kanssa kahakoiden Maaselän eteläpuolelle noin kahden kilometrin päähän Karjalan linnoitusalueen pääpuolustuslinjasta. Seuraavana päivän 10. divisioona eteni vain vähän. Pääasiassa rykmentit lepäsivät ja valmistautuivat hyökkäyksen jatkamiseen Lempäälänjärven suuntaan.²⁷⁵

Samaan aikaan kun 10. divisioona taisteli Kirjasalossa, hyökkäsi idempänä 15. divisioonan JR 57 Lukkarinmäkeä kohti ja JR 15 Viiksijokea kohti tarkoituksena katkaista Kirjasalon ja Lempäälänjärven väliset tieyhteydet. Divisioonan kolmas rykmentti JR 37 pysähtyi sen sijaan syyskuun alussa saavuttamalleen vanhalle rajalle Lumisuon ja Laatokan välille, eikä saanut enää hyökkäystehtäviä. Täällä tyydyttiin pysähtymään vihollisen rajanpinnan etupuolustusasemien eteen verrattain kauaksi Karjalan linnoitusalueen pääpuolustuslinjasta. Hyökkäyk-

²⁷³ 10. D:n taistelukertomus ajalta 18.6–30.10.1941, T 8594b, Kansallisarkisto (KA), s. 126–142.

²⁷⁴ Raunio et al. (2007), s. 159 ja II/JR1 sotapäiväkirja 10.6.41–5.10.42, T 1391, Kansallisarkisto (KA), jakso 10–11 ja I/JR1 sotapäiväkirja 10.6.41–18.4.42, T 1391, Kansallisarkisto (KA), jakso 38–39.

²⁷⁵ 10. D:n taistelukertomus ajalta 18.6–30.10.1941, T8594b, Kansallisarkisto (KA), s. 130–142.

seen käsketyt rykmentit sen sijaan kohtasivat paikka paikoin vihollisen kovaa vastarintaa vahvoissa jopa 8-kertaisien piikkilankaesteiden ja runsaiden miinoitteiden suojaamissa asemissa Lempäälänjärven pohjoispuolella. Myös useita betonibunkkereita kohdattiin, joskin osa niistä löytyi miehittämättöminä. Pelkästään JR 15 raportoi ensimmäisen hyökkäyspäivän päätteeksi vallanneensa hyökkäysalueeltaan 50 pesäkettä, joista yhden kerrottiin olevan suuri ja monimutkainen maanalainen betonirakennelma. Rykmenttien hyökkäys eteni hiljalleen linnoitusalueen etupuolustusasemia vallaten. Syvää läpimurtoa ei silti saavutettu ja erityisesti tappioita sekä päänvaivaa suomalaisille aiheuttivat vihollisen runsaasti asentamat miinat.²⁷⁶

Kahden uuvuttavan taistelupäivän jälkeen syyskuun 6. päivänä neuvostojoukkojen voima alkoi kuitenkin hellittää Lempäälänjärven pohjoispuolella niiden aloittaessa vetäytymisen etelään kohti Karjalan linnoitusalueen pääpuolustuslinjaa. Sen seurauksena molemmat rykmentit saavuttivat tavoitteensa 1. armeijakunnan käskemällä Lukkarinmäki - Viiksijoki -linjalla saman tai seuraavan päivän aikana. Jalkaväen väsyessä jatkuvissa taisteluissa oli taisteluiden toisen päivän iltana 15. divisioonan tykistöjoukkojen ja ilmatorjuntajoukkojen osista muodostettu erityinen noin komppanian vahvuinen osasto Hirva tukemaan JR 57 taisteluja. Iskuosasto saavuttikin huomattavaa menestystä rivakalla etenemisellään Kirjasalon ja Lempäälän välisen tien katkaisussa.²⁷⁷

Tavoitteet saavutettuaan rykmentit puhdistivat vallattua maastoa ja JR 15 valmistautui Viiksjoen ylittämiseen. JR 15 tehtävänä oli suoristaa Viiksjoen muodostama mutka saavutetulla linjalla, minkä se tekikin suurelta osin syyskuun 9. päivään mennessä. Lempäälän pohjoispuolisissa taisteluissa Neuvostoliiton vahvasti linnoittamia puolustusasemia vastaan 15. divisioonan etenemistä oli helpottanut erityisesti se, etteivät neuvostojoukot olleet Lempäälänjärven pohjoispuolella miehittäneet kaikkia rakentamiaan varustuksia kattavasti. Tämä mahdollistikin usein miehitettyjen neuvostoasemien vyöryttämisen suhteellisen vaivattomasti selustasta ja sivustoilta käsin. Tästä huolimatta 15. divisioonan taistelu eteni huomattavasti hitaammin verrattuna Kirjasalon taisteluihin 10. divisioonan kaistalla. Syynä tähän saattaa olla ainakin 15. divisioonan vähäisempi hyökkäyksen valmistelu-aika sekä vähäisempi hyökkäyksen painopisteen muodostamien. Kovista taisteluista huolimatta 15. divisioonan tappiot pysyivät kuitenkin kohtuullisina. Divisioonan sotapäiväkirjan perusteella ne pysyivät alle sadassa, kun taas puna-armeija menetti satoja kaatuneina ja useita kymmeniä vankeina.²⁷⁸

²⁷⁶ 15.DE komentoporras sotapäiväkirja 27.6-16.10.1941, T19747/1, s. 131-148 ja JR 57 sotapäiväkirja 18.6-31.12.1941, T 1582, s. 61-70.

²⁷⁷ 15.DE komentoporras sotapäiväkirja 27.6-16.10.1941, T19747/1, s.140-156 ja JR 57 sotapäiväkirja 18.6-31.12.1941, T1582, s.68-74. Myöhemmin osasto Hirvaa hyödynnettiin myös Lempäälän järven itäpuolella.

²⁷⁸ 15.DE komentoporras sotapäiväkirja 27.6-16.10.1941, T19747/1, s.140-157.

JR 57:n saavuttaessa Lukkarinmäen Lempäälänjärven länsipuolella jatkoi myös 10. divisioona etenemistä Lempäälänjärven suuntaan kohti Karjalan linnoitusalueen pääpuolustuslinjaa syyskuun 7.-9. päivän välisenä aikana. Ensimmäisenä sen rykmenteistä linnoitusalueen pääpuolustuslinjan eteen saapui JR 2 valtaamalla hallitsevassa maastossa sijaitsevat Mustialan vahvat vihollisasemat Ohdasta noin 5 kilometriä pohjoiseen syyskuun 8. päivänä. Rykmentin omat tappiot olivat vähäiset. Päivää myöhemmin puolestaan JR 1 eteni Lempäälän pohjoispuolella linnoitusalueen pääpuolustuslinjan välittömään läheisyyteen Lavosen mäen alueelle, kun taas JR 43 oli tällä välin vallannut ja varmistanut Maaselän alueen.²⁷⁹ Tämä tarkoitti, että 10. divisioona oli edennyt kokonaisuudessaan I armeijakunnan käskyssä ilmoitetun tavoitteen Maaselän alueelle sekä saavuttanut siinä käsketyt tiiviin vihollisen puolustuksen. Näin ollen I armeijakunnan syyskuun 2. päivänä antama käsky molempien divisioonien osalta oli täytetty ja pidemmälle ei enää jatkettu. Divisioonat ryhmittäytyivät puolustukseen saavutetulle linjalle.

Syyskuun 9. päivänä I armeijakunta antoikin käskyn puolustuksen järjestämisestä saavutetulle linjalle. Tiedustelulla käskettiin kuitenkin selvittää ”vihollisen asemien sijoitus, laatu ja erikoisesti pyrittävä selvittämään heikot kohdat vihollisen asemissa”. Käskyn mukaan väkivaltaista tiedustelua sen sijaan tuli puolustukseen asettumisen jälkeen välttää.²⁸⁰ Myöhemmät armeijakunnan käskyt käsittelivät nekin puolustusjärjestelyjä. Samoin kuin IV ja II armeijakunnan alueella myös I armeijakunnan joukot varautuivat neuvostojoukkojen saarroksista hyökkäykselliseen ulospyrkimiseen.²⁸¹ Armeijakunnan oikealla kaistalla 10. divisioona ryhmitti joukkonsa puolustukseen niin, että jokaisella rykmentillä oli vain yksi pataljoona edessä muiden ollessa taaempana reservissä. 15. divisioona puolestaan ryhmitti huomattavasti laajemmalle vastualueelleen kaksi rykmenttiä rintamavastuuseen ja yhden reserviin. JR 57 vastasi aluksi Lempäälänjärven koillisreunasta ja JR 37 idempänä Lumisuon alueesta. 15. divisioona paransi vielä puolustusasemia Viiksjoen eteläpuolella syyskuun 12. päivänä valtaamalla kahden komppanian hyökkäyksellä Simolan hallitsevan kukkulan, joka sijaitsi kahden kilometrin päässä Karjalan linnoitusalueen pääpuolustuslinjasta²⁸². Tämän jälkeen aktiivisempi hyökkäyksellinen toiminta siirtyikin lähes täysin neuvostojoukkojen toteuttamaksi.

Suurin neuvostojoukkojen toteuttama hyökkäys I armeijakunnan kaistalla suoritettiin suomalaisten valtaamaa Simolan kukkulaa vastaan syyskuun 19. päivänä. Vankitietojen mukaan

²⁷⁹ 10. D:n taistelukertomus ajalta 18.6–30.10.1941, T8594b, Kansallisarkisto (KA), s. 155.

²⁸⁰ I armeijakunnan esikunta: Armeijakunnan käsky n:o 363/III/85b.sal./9.9.41, T-6965/3, Kansallisarkisto (KA), s. 1-3.

²⁸¹ I armeijakunnan esikunta: Armeijakunnan käsky n:o 379/III/85bl.sal./10.9.41, T-6965/3, Kansallisarkisto (KA) ja I armeijakunnan esikunta: Armeijakunnan käsky n:o 477/III/85bl.sal./20.9.41, T-6965/3, Kansallisarkisto (KA), s. 1-4.

²⁸² JR 57 sotapäiväkirja 18.6–31.12.1941, T1582, s. 79–80.

hyökkäykseen osallistui yhteensä 3 pataljoonaa. Neuvostojoukot²⁸³ onnistuivat valtaamaan kukkulan suomalaispataljoonalta takaisin laajentaen menestystä hieman pidemmällekin. Suomalaisen vastahyökkäys palautti asemat kuitenkin ennalleen saman päivän iltaan mennessä. Tämän lisäksi neuvostojoukot hyökkäsivät suomalaisten asemia vastaan molempien divisioonien kaistoilla syyskuun aikana useita kertoja. Nämä hyökkäykset olivat kuitenkin suurimmillaan komppanian vahvuisia hyökkäyksiä, jotka suomalaiset torjuivat ilman suurempia ongelmia. Hyökkäykset kohdistuivat pääasiassa 10. divisioonan asemia sekä 15. divisioonan Viiksojen eteläpuolisia asemia vastaan, jotka sijaitsivatkin lähimpänä Karjalan linnoitusalueen pääpuolustuslinjaa.²⁸⁴ Kuten muidenkin armeijakuntien alueella myös I armeijakunnan kaistalla neuvostojoukkojen johtoa selvästi häiritsi suomalaisasemien sijainti Karjalan linnoitusalueen pääpuolustuslinjan välittömässä läheisyydessä.

Suomalaiset tekivät myös paljon havaintoja vihollispartioiden pyrkimisestä suomalaisten linjojen läpi. Partiointi vaikuttaakin olleen erityisen vilkasta 15. divisioonan kaistalla Lumisuon alueella. Tällä alueella maasto ja suhteellisen harva suomalaisten puolustusryhmitys olikin edullista partiotiedustelulle. Myös 1. armeijakunnan kaistalla suomea puhuvat ja suomalaisiin uniformuihin pukeutuneet neuvostotiedustelijat olivat tavattuja. Neuvostoliiton tykistötoiminta oli lähinnä ajoittaista häirintätulta ja suhteellisen vaatimatonta hyökkäyksien tukemista. Neuvostoliiton ilmavoimat tekivät, samoin kuin muidenkin suomalaisten armeijakuntien alueella, ajoittaisia hävittäjä- ja pommikoneiskuja suomalaisten asemia vastaan.²⁸⁵

Puolustukseen ryhmittymisen jälkeen suomalaisten toiminta I armeijakunnan alueella oli hyvin passiivista puolustusasemien parantelua, tähystystiedustelua sekä epäsuorantulen käyttöä vihollisen asemia ja kuljetuksia vastaan. Muu suomalaisten toiminta ajoittaisten pienimuotoisten hyökkäyksien torjumisten lisäksi oli lähinnä vain puolustusasemia lähellä sijaitsevien vihollisasemien partiotiedustelua. Pisimmillään partiot näyttävätkin edenneen vain Karjalan

²⁸³ Hyökkääjät olivat suomalaisten havaintojen mukaan humalassa.

²⁸⁴ JR 2 Tiedustelupäiväkirja 22.6.41–7.2.42, T 8857, Kansallisarkisto (KA), j. 58–73 ja 10. D:n taistelukertomus ajalta 18.6–30.10.1941, T8594b, Kansallisarkisto (KA), s. 142–148 ja I/JR1 sotapäiväkirja 10.6.41–18.4.42, T 1391, Kansallisarkisto (KA), j. 42–48 ja JR43 taistelukertomukset 18.6.41–29.11.41, T 17499, Kansallisarkisto (KA), 14–15 ja 15. DE komentoporrassotapäiväkirja 27.6–16.10.1941, T19747/1, s.156–157 ja JR 57 sotapäiväkirja 18.6–31.12.1941, T1582, s.76–92.

²⁸⁵ JR 2 Tiedustelupäiväkirja 22.6.41–7.2.42, T 8857, Kansallisarkisto (KA), j. 58–73 ja 10. D:n taistelukertomus ajalta 18.6–30.10.1941, T8594b, Kansallisarkisto (KA), s. 142–148 ja I/JR1 sotapäiväkirja 10.6.41–18.4.42, T 1391, Kansallisarkisto (KA), j. 42–48 ja JR43 taistelukertomukset 18.6.41–29.11.41, T 17499, Kansallisarkisto (KA), 14–15 ja 15. DE komentoporrassotapäiväkirja 27.6–16.10.1941, T19747/1, s.156–174 ja JR 57 sotapäiväkirja 18.6–31.12.1941, T1582, s.76–92.

linnoitusalueen pääpuolustuslinjalle asti, mikä tosin I armeijakunnan kaistan itäosassa Lumi-suon alueella sijaitsi pisimmillään noin 6 kilometrin päässä suomalaisten asemista.²⁸⁶ I armeijakunnan käytössä oli Järeä patteristo 3²⁸⁷ ja erillinen järeä patteri 10.²⁸⁸ Molempia, mutta erityisesti 15. divisioonan tukena ollutta Järeä patteristo 3:a, käytettiin vihollisen bunkkereiden tuhoamiseen. Patteriston sotapäiväkirjan mukaan se aloitti toiminnan bunkkereita vastaan syyskuun puolen välin jälkeen. Näinä muutamina vaikutuskertoina patteriston ilmoitettiin saaneen useita täysosumia bunkkereihin, mutta osumien vaikutuksista ei ollut mainintoja.²⁸⁹ Myös raskaalla tykistöllä ammuttiin aktiivisesti bunkkereita, mutta täysosumista huolimatta vaikutus oli havaintojen perusteella tuloksetonta²⁹⁰. I armeijakunnan saavuttamalla puolustuslinjalla 10. divisioonan ja 15. divisioonan asemat sijaitsivat puolustukselle suhteellisen edullisessa hallitsevassa maastossa.

4.4 Kannaksella rajan ylittäneiden joukkojen rajalla kieltäytymiset

Yleisesti ottaen kaikkia Suomen rintaman osia tarkastellessa vanhalla rajalla kieltäytyi noin 1,5 % Suomen armeijan rintamasotilaista, mitä voi pitää suhteellisen vähäisenä lukuna. Kuitenkin ”kieltäytymiset olivat pahimmillaan Karjalankannaksella, jossa joka toisessa vanhan rajan ylittäneessä jalkaväkirykmentissä tapahtui joukkokieltäytyminen.” Myös kielteisiä mielipiteitä ilmeni Kannaksella taistelevissa rykmenteissä eniten. Heinilä arvioi, että Kannaksen runsaisiin kieltäytymisiin vaikuttivat erityisesti kovat tappiot ennen rajan ylitystä sekä työväestön vastentahtoisuus vieraalla maalla taisteluun. Niin Kannaksella kuin muuallakin valtaosa kieltäytymisistä hoidettiin kuitenkin puhutteluilla, joilla kieltäytyneet saatiin ylittämään vanha raja ja esimerkiksi kuolemantuomioita ei määrätty.²⁹¹

Tyypillinen joukkokieltäytymistapaus sattui esimerkiksi jalkaväkirykmentti 7:n reserviläisistä koostuneen III pataljoonan 9. komppaniassa sen ylittäessä Rajajokea syyskuun 3. päivänä, jolloin 70 pataljoonan miestä kieltäytyi aluksi ylittämästä vanhaa rajaa. Sen jälkeen kun ryk-

²⁸⁶ JR 2 Tiedustelupäiväkirja 22.6.41–7.2.42, T 8857, Kansallisarkisto (KA), j. 58–73 ja 10. D:n taistelukertomus ajalta 18.6–30.10.1941, T8594b, Kansallisarkisto (KA), s. 142–148 ja I/JR1 sotapäiväkirja 10.6.41–18.4.42, T 1391, Kansallisarkisto (KA), j. 42–48 ja JR43 taistelukertomukset 18.6.41–29.11.41, T 17499, Kansallisarkisto (KA), 14–15 ja 15. DE komentoporrassotapäiväkirja 27.6–16.10.1941, T19747/1, s.156–174 ja JR 57 sotapäiväkirja 18.6–31.12.1941, T1582, s.76–92.

²⁸⁷ Ainoastaan kaksi patteria käytössä

²⁸⁸ I AK:n liite käskyyn n:o 363/III/85b.sal/9.9.41, I AK:n tykistön tst. jaotus, ryhmitys ja tehtävät, T 6965/3, Kansallisarkisto (KA)

²⁸⁹ Jär.Psto 3 sotapäiväkirja 17.6.41–31.3.42 T 1185, Kansallisarkisto (KA), s. 1–20 ja 10. Järeä patteri tulenjohtueen sotapäiväkirja 1941–1942 T 13660, Kansallisarkisto (KA), jakso 8.

²⁹⁰ Rask. Psto 25 Patteristoupseerin sotapäiväkirja 4.9.41–24.8.42 T 1391a, Kansallisarkisto (KA), jakso 7–11.

²⁹¹ Heinilä, Harri: Vanhan rajan ylitys jatkosodan hyökkäysvaiheessa 1941. Jalkaväkirykmenttien miesten suhtautuminen siihen. *Ajankohta : poliittisen historian vuosikirja*, Helsingin yliopisto poliittisen historian laitos, Helsinki 1996, s. 82 ja Kulomaa (1976), s.318 ja Rautala, Ari: Karjalan *Kannaksen takaisinvaltaus* kesällä 1941, Gummerus, Jyväskylä 2004, s.96.

mentin komentaja eversti Armas Kemppi oli saapunut paikalle ja selvittänyt tilannetta, kieltäytyjiä oli enää kahdeksan, jotka vangittiin ja lähetettiin 2. divisioonan komentopaikalle. Saman pataljoonan kahdessa muussa komppaniassa kieltäytyjiä oli lisäksi yhteensä seitsemän miestä. Muissa rykmentin pataljoonissa kieltäytyjiä ei ollut.²⁹² Kaiken kaikkiaan esimerkiksi painopisteessä edenneessä II armeijakunnassa lopulta rajanylityksissä elo-syyskuun vaihteessa laskettiin yhteensä 138 miestä, jotka eivät halunneet ylittää vanhaa rajaa. Näistä vain kuusi pantiin lopulta syytteeseen.²⁹³

Tosin rajan ylittämiseen liittyviä kieltäytymisiä tapahtui vielä syyskuun puolessa välissäkin, mistä kertoo pitkään reservissä olleen JR 48:n kahdessa pataljoonassa ilmenneet joukkokieltäytymiset, kun rykmentin piti siirtyä rintamavastuuseen rajan toiselle puolelle syyskuun 14. päivänä. Kieltäytymistapauksille tyypillisesti II pataljoonan kaikki 32 kieltäytyjää jatkoivat toimintaa komentajan puhuttelun jälkeen. Mutta III pataljoonan poikkeuksellisesta lähes 200 kieltäytyneestä 84 vielä komentajan puhuttelunkin jälkeen jouduttiin vangitsemaan ja lopulta tuomitsemaan 10 vuodella kuritushuonetta.²⁹⁴ Tästä voikin päätellä kiivaiden taisteluiden jälkeisen pitkän reservissä olemisen olleen erityisen haitallinen yhdistelmä lähettäessä ylittämään vanhaa rajaa. Muista vastaavista tapauksista tutkijalla ei kuitenkaan ole tietoa Kannaksella syyskuussa 1941.

Sen sijaan varsinainen karkuruus Karjalan kannaksella syyskuussa 1941 oli vähäistä, vaikka silloin vanha raja ylitettiin siellä suurimmassa osassa yhtymien vastuualueita. Esimerkiksi heinäkuussa ennen kuin laajamittainen hyökkäyssota oli ehtinyt Karjalankannaksella vielä kunnolla alkaakaan, karkureita oli Kannaksella yhteensä 142 tilastoitua tapausta. Sen sijaan syyskuussa karkuruutta oli enää noin puolet heinäkuun määrästä, yhteensä 78 todettua tapausta, vaikka hyökkäys oli ollut käynnissä toista kuukautta.²⁹⁵ Tästä voikin päätellä että varsinaiseen karkuruuteen taipuvaiset henkilöt ryhtyivät karkaamaan Kannaksen tapauksessa välittömästi rintamalle jouduttuaan, vaikkei mitään suurempaa taistelutoimintaa ollut edes tapahtunut tai vanhan rajan ylitys olisi ollut ajankohtainen. Myöskään muuta pakoilua²⁹⁶ ei ilmennyt syyskuussa Kannaksella erityisen suuria määriä. Karkuruus mukaan luettuna oli Kannaksella

²⁹² Koskimaa, Matti: *Tyrjän rykmentti - JR7:n ja Er.P 12:n taistelut jatkosodassa*. WSOY, Porvoo 1996, s. 88.

²⁹³ Salminen, Esko: *Propaganda rintamajoukoissa 1941–1944 - Suomen armeijan valistustoiminta ja mielialojen ohjaus jatkosodan aikana*. Otava, Keuruu 1976, s. 78–79.

²⁹⁴ JR 48:n sotapäiväkirja 18.6.41–25.10.41, Tulo 9657, Kansallisarkisto (KA), s. 107–114.

²⁹⁵ Kulomaa, Jukka: *Rintamakarkuruus jatkosodan hyökkäysvaiheessa v. 1941. Historiallinen aikakauskirja n:o 4*. Historian laitos (toim.), Forssan kirjapaino Oy, Forssa 1979.

²⁹⁶ Karkaaminen 23 kpl (huomioi eri määrä kuin Kulomaan artikkelissa), pelkuruus 72 kpl, luvaton poistuminen 67 kpl, palvelukseen palaamatta jääminen (lomalta paluu ml.) 58 kpl, muut 4 kpl.

syyskuussa yhteensä 224 pakoilurikosta, mikä on hieman vähemmän kuin heinäkuun yhteensä 237 tapausta.²⁹⁷

Merkittävänä syynä kieltäytymisiin oli myös se, ettei joukkoja valistettu riittävästi sodan tavoitteista ja tarkoituksesta. Valtaosalle oli epäselvää, mikä oli vanhan rajan ylittämisen tarkoitus. Heinilän mukaan rintamalehtien perusteella juuri Karjalankannaksella vanhan rajan ylitystä koskenut valistus jäi todella vähäiseksi. Tätä varmasti selittää osaltaan suomalaisen sodanjohdon kiinnostuksen puute syvemmälle Leningradin suuntaan etenemistä kohtaan.²⁹⁸ Esimerkiksi Mannerheimin miekantuupikäsäyksessä ei mainittu Leningradin pohjoispuolista Pohjois-Inkeriä sanallakaan, mikä ei sekään valmistanut sotilaita rajanylitykseen Karjalankannaksella. Kieltäytymisten lisääntymisen jälkeen Päämajassa ilmeisesti havaittiin valistuksen puute, mihin pyrittiin vaikuttamaan esimerkiksi 3.9. annetussa ylipäällikön päiväkäskysessä²⁹⁹. Siinä taistelun jatkamisen tärkeys vielä Karjalankannaksen rajan saavuttaminen jälkeenkäin tuotiin selvästi esille.³⁰⁰

Kieltäytymiset olivat Kannaksella todellinen ongelma vanhaa rajaa ylittäessä, mutta eivät kuitenkaan Barynikovin mainitsemissa mittakaavassa. Lopullisten kieltäytyjien määrä oli Kannaksella taistelleiden sotilaiden kokonaismäärään nähden varsin vähäinen. Kuten edellä kuvattu JR 7:n III pataljoonan joukkokieltäytyminen osoittaa, tilanteen selvittämisen jälkeen eteneminen jatkui rajan ylin ilman suurempia ongelmia. Vastaavalla tavalla ongelma hoidettiin muissakin pataljoonissa, joissa kieltäytyjiä ilmeni. Tutkijan löytämien Kannaksella rajan ylittäneiden divisioonien ja niiden alaisten joukkoyksiköiden sotapäiväkirjojen sekä kirjallisuudessa esiin tuotujen kuvauksien perusteella kaikki ilmenneet joukkokieltäytymiset raukesivat niin, että eteneminen joukkoyksiköiden osalta lopulta jatkui. Ilmenneet joukkokieltäytymiset eivät kaiken kaikkiaan aiheuttaneet muuta merkittävää haittaa kuin hyökkäyksen paikoittaisen hidastumisen rajaa ylittäessä. Rajan ylittämisen jälkeen kieltäytymisiä ei joukkojen osalta enää merkittävästi ilmennyt.

²⁹⁷ Kulomaa, Jukka: *Käpykaartiin? 1941–1944 - Sotilaskarkuruus Suomen armeijassa jatkosodan aikana*. Painatuskeskus Oy, Helsinki 1995, s. 111–113. Pakoilurikokset painottuivat heinäkuun ja syyskuun välille, joista heinäkuu oli kaikkein korkein.

²⁹⁸ Heinilä, Harri (1996), s.70–81 ja Salminen (1976), s. 78.

²⁹⁹ Katso liite 11.

³⁰⁰ Heinilä, s.83–84 ja Salminen (1976), s.78–81.

5 JOHTOPÄÄTÖKSET

5.1 Suomen armeijan toiminnan tavoitteet Karjalankannaksella syyskuussa 1941

Perinteisessä suomalaisessa historiankirjoituksessa Suomen hyökkäysvaiheen tavoitteiksi Karjalankannaksella on kerrottu Kannaksen takaisinvaltaaminen sekä vanhojen rajojen saavuttaminen. Vanhan rajan paikoittainen ylittäminen on selitetty tavoitteena saada puolustuksellisesti edullinen lyhyt rajalinja. Nytemmin on myös esitetty toisenlaisia näkemyksiä, joissa tämä perinteisesti painotettu tavoite kyseenalaistetaan. Esimerkiksi Karjalainen väitöskirjassaan analysoi: ”Lyhyt rajalinja oli looginen tavoite, mutta sen tavoittelemista ei voida kuitenkaan pitää pohjimmaisena syynä vanhan rajan ylittämiseksi. Hyökkäyksen jatkumisen näyttää nimittäin määränneen ensisijaisesti se, kuinka pitkälle pystyttäisiin etenemään ennen kuin vihollisen puolustus muodostuisi tiiviiksi. Mitään ehdotonta linjaa, jonka yli ei edettäisi, jos se olisi sotilaallisesti mahdollista, ei näytä olleen olemassa.”³⁰¹

Tutkijan näkemyksen mukaan käskyjen ja tapahtuneen toiminnan perusteella perinteiselle näkemykselle löytyy vahvat perustelut, joskaan ei niin mustavalkoisena kuin usein esitetään. Päämajan elokuun 31. päivänä antamassa käskyssä IV ja II armeijakunnan tavoitteiksi kais-toillaan asetettiin linja,³⁰² joka suoristi vanhan rajan Rajajoen myötäisen mutkan suoraksi Laatokan suuntaan. Tämän Päämajan käskyn tavoitelinjan mukaisesti armeijakunnat antoivat pääpiirteisesti myös omat hyökkäyksen tavoitteet alaisilleen. Päämajan antamassa käskyssä mainitsematta jäänyt I armeijakunta vielä täydensi vanhan rajan oikaisun syyskuun 1. ja 2. päivänä antamissaan käskyissä. Niissä divisioonien tavoitteet asetettiin niin, että Lipolan (Kirjasalon) mutka suoristui ja muualta osin tavoite oli vanhan rajan mukainen.

Kaikki Päämajan ja armeijakuntien käskyjen tavoitteet oli siis asetettu niin, että vanhaa rajaa venyttäneet suurimmat mutkat tulivat suoristettua. Tavoitteet määritettiin lisäksi ennen kuin suomalaiset olivat merkittävässä määrin saavuttaneet Karjalanlinnoitusalueen pääpuolustuslinjaa. Divisioonien puolestaan saavuttaessa armeijakuntien käskyjen mukaiset tavoitteet, uusia etenemiseen liittyviä merkittävästi eroavia päämääriä ei enää määritetty Päämajan, armeijakuntien tai divisioonienkaan toimesta. Suomalaiset joukot ryhmittäivätkin kokonaisuudessaan puolustukseen.

³⁰¹ Karjalainen (2009), s.147-148. Karjalainen arvioi Suomen ja Neuvostoliiton voimien olleen melko tasavahvuiset divisioonien määriä vertaamalla.

³⁰² Rajajoen suu - Retukylä - Aleksandrovka - Valkeasaaren itäreuna - Ohta.

Ainoan huomion arvoisen poikkeuksen tavoitteissa teki II armeijakunta yhdessä 18. divisioonan kanssa määrittäessään puolustuksen tavoitelinjan noin 3 kilometriä edemmäksi Päämajan käskemästä puolustuslinjasta. Tämän selvästi ensisijaisesti puolustuksellisista syistä määritetyn linjan saavuttamiseksi ei kuitenkaan lopulta oltu valmiita käyttämään siihen vaadittavaa voimaa ja ponnisteluja. Se taas todennäköisesti johtui siitä, että II armeijakunta oli jo saavuttanut Päämajan käskemän tavoitelinjan. Sen ulkopuolelle laajamittaisen hyökkäyksen suorittamista raskaasti linnoitettua pääpuolustuslinjaa vastaan tuskin olisi katsottu Päämajassa hyvällä varsinkin, kun Päämaja oli käskenyt armeijakuntia ryhmittymään puolustukseen käskemänsä tavoitelinjan saavutettuaan.

Rintaman oikaisun lisäksi tavoitteissa oli myös selvästi huomioitu Karjalan linnoitusalueen pääpuolustuslinjan kulku, mutta oikaisun edellyttämät vahvasti kantalinnoitetut Mainilan, Kirjasalon ja Lempäälänjärven pohjoispuoliset Karjalan linnoitusalueen etupuolustusasemat olivat tavoitealueiden sisällä. Näissä erityisesti Kirjasalossa jouduttiin myös todella murtaamaan vihollisen betonibunkkereihin varustamia sekä suhteellisen vahvoihin voimiin miehittämiä asemia. Tältä pohjalta arvioituna tutkijan näkemys onkin, että Suomen sotilasjohto pyrki alusta asti rintaman oikaisuun niin, että se sitoisi mahdollisimman vähän voimia, mutta ei kuitenkaan vaatisi vihollisen tiedetyn kantalinnoitetun pääpuolustuslinjan murtamista. Rintaman lyhentämistä ajatellen pääpuolustuslinjan murtamiseen ei ollut myöskään suurta tarvetta, koska Karjalan linnoitusalueen pääpuolustuslinjan kulussa oli huomioitu vanhan rajan ulkonevien mutkien oikaisu.

Näyttää kuitenkin siltä, että Karjalaisen esiintuoma näkemys ehdottoman linjan puuttumisesta, jonka yli Suomen armeija ei voisi edetä, vaikuttaa olevan oikea. Nimittäin ainakin Päämajan ja armeijakuntien käskemien tavoitteiden yli on ollut lupa edetä I ja II armeijakuntien käskyjen perusteella. I armeijakunta 2.9. antamassaan käskyssä ohjeisti divisioonaa etenemään ”siksi kunnes todetaan vastassa vihollisen ehdottoman tiivis puolustus”³⁰³. II armeijakunta puolestaan ohjeisti 31.8. vakinaisten linnoituslaitteiden miehityksen selvittämisestä ja mikäli aukkopaiikkoja havaitaan, niin niiden ylittämistä³⁰⁴. Mikäli Päämajan ja armeijakuntien asetamat tavoitelinjat olisivat olleet ehdottomia, tällaisia käskyjä ja ohjeistuksia ei varmasti olisi voinut antaa. Päämajan osalta vastaavia ohjeistuksia tosin tutkija ei ole löytänyt, mutta armeijakuntien ollessa Päämajan suoranaisia alaisia, niiden käskyjen voidaan olettaa olleen myös Päämajan näkemysten mukaisia. Samoin näkemystä ehdottomien linjojen puuttumisesta tu-

³⁰³ I armeijakunnan esikunta: Armeijakunnan käsky n:o 262/III/84b.sal./2.9.41, T-6965/3, Kansallisarkisto (KA)

³⁰⁴ II Armeijakunnan esikunta: Armeijakunnan käsky n:o 1601/III/2.sal./31.8.41, OP.os./II AKE Sotapäiväkirjan liitteitä 19.6–6.9.41, T 17498, Kansallisarkisto (KA).

kee myös II armeijakunnan ja 18. divisioonan puolustuslinjan tavoite, mikä oli 3 kilometriä Päämajan käskemän linjan ulkopuolella. Tätä tavoitetta myös pyrittiin saavuttamaan, joskin varsin vaatimattomin yrityksin. Myös Mannerheimin myöntyminen edetä tiettyjen ehtojen täytyessä Mustapurolle, joka taas sijaitti vielä huomattavasti syvemmällä Karjalan linnoitusalueen pääpuolustuslinjan selustassa, vaikuttaisi sekin tukevan näkemystä ehdottoman etenemislinjan puuttumisesta.

Huomion arvoista kuitenkin on, että Päämajan asettamien tavoitteiden ulkopuolelle etenemiseen ei oltu valmiita käyttämään merkittävää voimaa, vaikka pidemmälle eteneminen paikoittain olisi saattanut olla suhteellisen helposti toteutettavissa. Sen sijaan paikoittain suhteellisen tiiviit puolustusasemat vanhan rajan pinnassa murrettiin voimalla, jos ne olivat Päämajan antamien³⁰⁵ tavoitteiden tiellä. Esimerkiksi Lumisuon alueella Itä-Kannaksella 15. divisioonaa pysähtyi vanhalle rajalle puolustukseen 1. armeijakunnan 1.9. antaman käskyn tavoitteen mukaisesti, vaikka siellä vihollisen miehitys rajan pinnassa oli suhteellisen harvaa. Lumisuon alueella Karjalan linnoitusalueen pääpuolustuslinja kulkikin vasta noin 5–6 kilometrin päässä vanhasta rajasta ja oli vielä sotia ennen arvioitu edullisimmaksi alueeksi edetä Leningradin suuntaan³⁰⁶. Syyt, miksi täällä ei edetty pidemmälle, johtuivat kaikesta päätellen siitä, että etenemällä Lumisuon alueella Karjalan linnoitusalueen pääpuolustuslinjalle saakka ei olisi saavutettu lyhyempiä rajoja, vaan puolustettava rajan pituus olisi jopa kasvanut. Eteneminen tässä suunnassa olisikin ensisijaisesti palvellut vain mahdollista Lumisuon alueelta suuntautuvaa Karjalan linnoitusalueen pääpuolustuslinjan murtamista, mikä taas ei näytä olleen suomalaisten suunnitelmana syyskuussa 1941.

Tutkijan näkemyksen mukaan Päämajan käskemän ja armeijakuntien saavuttaman tavoitelinjan yli olisi jatkettu, jos se olisi ollut helposti saavutettavissa ja puolustukselliset tai muut selvät sotilaalliset edut etenemisestä havaittavissa. Mutta mikäli ensisijaisena pyrkimyksenä olisi ollut saavutetulta linjalta sotilaallisten mahdollisuuksien rajoissa pidemmälle eteneminen, olisivat armeijakunnat ja divisioonat varmasti määrätietoisesti toimineet sen tavoitteen mukaisesti, mitä ne eivät syyskuussa missään vaiheessa tehneet. Ennen kaikkea Päämaja ei antanut tämän suuntaisia käskyjä tai siihen liittyviä selkeitä tavoitteita. Niitä se ei antanut edes silloin, kun etenemisellä olisi ollut saavutettavissa painavia puolustuksellisia etuja tai esimerkiksi Mustapurolle etenemistä ajatellen erinomaisia hyökkäyksen lähtöasemia. Syynä tähän on epäilemättä ollut se, että Karjalankannaksella vanhan rajan saavuttamisen jälkeen Päämajan ensisijaisena tavoitteena näyttää olleen puolustuksellisesti vähän joukkoja sitovan rajan saa-

³⁰⁵ Tutkija ei löytänyt Päämajan I armeijakunnalle antamia tavoitteita rajan ylitykseen liittyen, mutta ne epäilemättä ovat olleet I armeijakunnan antamien käskyjen mukaisia.

³⁰⁶ Kulomaa (2014), s. 83.

vuttaminen mahdollisimman vähäisin voimanponnistuksin. Tämä tavoite tuli myös saavutettua.

Tältä pohjalta arvioituna neuvostoliittolais-venäläinen valtanäkemyks, että suomalaiset olisivat pyrkineet Kannaksen suunnalla ensisijaisesti etenemään tai niin kuin Palatonov asian ilmaisee ”ryntäämään” Leningradiin, ei pidä paikkansa. Huonosti ovat perusteltavissa myös väitteet, että Suomen armeijan suunnitelmalla Kannaksella olisi ollut Leningradin valtaaminen³⁰⁷. Kuten Jokipii ja Manninen ovat artikkelissaan Leningradin saarto todenneet: ”Leningrad ei ollut Suomen sotatavoitteena, mistä syystä ei ole ihme, ettei Leningradin valtaussuunnitelmia Suomen arkistoista löydy eikä ole syytä olettaa niitä olleenkaan.”³⁰⁸ Leningradin valtaussuunnitelmia ei ole tämän tutkimuksen tekijäkään arkistossa löytänyt. Se ei kuitenkaan tarkoita, etteivät suomalaiset olisi toivoneet tai halunneet Leningradin kukistumista. Leningradin toivottiin kukistuvan lähinnä vain saksalaisten ponnistuksilla.

Paremmiin perusteluihin sen sijaan löytyy näkemykselle, että Neuvostoliitto torjui suomalaisten hyökkäyksen Karjalan linnoitusalueella. Kuten aikaisemmin on todettu, 18. divisioona hyökkäsi syyskuun 4. päivänä kevyillä joukoilla erityisesti Erillisen rajajääkäripataljoonan voimin Karjalan linnoitusalueen pääpuolustuslinjaa vastaan tavoitteena vallata Merituitun tienristeys linnoitusalueen pääpuolustuslinjan takalaidassa. Neuvostoliitto torjui kuitenkin tämän hyökkäyksen, eivätkä suomalaiset yrittäneet hyökkäystä uudelleen. Hyökkäyksen torjumisen korostaminen on kuitenkin harhaanjohtavaa pysähtymisen syiden arvioinnissa ottaen huomioon, että yritys oli kokoluokaltaan vaatimaton suhteutettuna suomalaisten kokonaisvoimaan alueella ja muihin hyökkäysoperaatioihin Karjalan linnoitusalueen pääpuolustuslinjan länsipuolella.

Selvää kuitenkin on, että ellei Neuvostoliitto olisi järjestänyt varteen otettavaa puolustusta Karjalan linnoitusalueen pääpuolustuslinjalle, olisivat suomalaiset edenneet siitä ainakin rajoitetusti selvästi pidemmälle. Neuvostovenäläiseltä perspektiiviltä katsottuna suomalaisten hyökkäyksen torjumisen korostaminen on kuitenkin hyvin ymmärrettävissä varsinkin aikalaisten näkökulmalta katsottuna. Onhan ihmismielelle luonteenomaista korostaa omien ja oman viiteryhmänsä toimenpiteiden positiivisia vaikutuksia. Samoin linnoitusalueen eteen enemmän tai vähemmän vapaaehtoinen pysähtyminen etenkin suurvallan sotilaalliselta kannalta katsottuna oli epäloogista, kuten myöhemmin tullaan osoittamaan.

³⁰⁷ Ääriesimerkkinä tästä on Barysnikovin vihjailemat Suomen Leningradin valtaussuunnitelmat.

³⁰⁸ Jokipii, Mauno & Ohto Manninen: Leningradin saarto: Saksan ja Suomen tavoitteet, *Sotahistoriallinen aikakauskirja* 25. Ahti Lappi, Riitta Blombgren, Ove Enqvist, Ohto Manninen, Anssi Saari, Pekka Saloranta (toim.), Gummerus Kirjapaino Oy, Vaajakoski 2006, s.258–260.

Neuvostoliitossa arvioitiinkin Suomen armeijan syyskuun alun suhteellisen aktiivinen toiminta ja eteneminen osin linnoitusalueen sisälle Rajajoen (Valkeasaaren) ympäristössä pyrkimykseksi murtaa Leningradin pääpuolustuslinja. Tätä suomalaisten etenemistä pidettiin myös sangen uhkaavana ja esimerkiksi Neuvostoliiton 23. armeijan komentajakenraali A.I. Tserepanov arvelikin suomalaisten yrittävän Valkeasaaren suunnan etenemisellä kiertää linnoitusalueen asemat kaakosta.³⁰⁹ Huolestuneisuutta lisäsi erityisesti se, että Leningradiin matkaa kyseiseltä alueelta oli vain vajaa 20 kilometriä ja läpimurron tapahduttua tie Karjalan linnoitusalueen muiden osien selustaan olisi ollut auki. 23. armeija reagoikin tähän uhkaan päättäväisesti aloittamalla syyskuun 4. päivänä suhteellisen vahvoihin voimiin vähälukuisista reserveistä huolimatta vastahyökkäyksen Valkeasaaren takaisinvaltaamiseksi. 23. armeijan hyökkäyksen aikaisesta hädästä kertoo se, että 18. divisioonan vankitietojen mukaan Neuvostoliiton 4.-6. päivien välillä suoritettiin vastahyökkäyksiin 18. divisioonaa vastaan osallistui sotilaita 13:sta eri joukko-osastosta.³¹⁰ Vastahyökkäyksiin koottiin näin ollen kaikki lähialueen saatavilla olevat joukot.

Syyskuun puolen välin jälkeen paineen hieman saksalaisten suunnalla hellittäessä Neuvostoliitto aloitti uudet vastahyökkäysten sarjat suomalaisten linnoitusalueen pääpuolustuslinjan välittömässä läheisyydessä olevia asemia vastaan erityisesti Valkeasaaren ja Lempäälänjärven suunnassa. Neuvostoliiton vastahyökkäyksien ja muun aktiivisen toiminnan tarkoituksena lienee ollut suomalaisten työntäminen kauemmaksi Karjalan linnoitusalueen pääpuolustuslinjan edestä, mutta myös osoittaa Neuvostoliiton voima Suomen vastaisella rintamalla. Nimitäin vastahyökkäyksien lisäksi Neuvostoliitto yritti myös propagandallaan vaikuttaa suomalaisiin joukkoihin niin, etteivät ne hyökkäisi Leningradin suuntaan syyskuussa aikana, jolloin Leningradin puolustuksen kestäminen oli hyvin epävarmaa³¹¹.

Neuvostoliiton todennäköinen syyskuun päätavoite täyttyikin Leningradin pohjoispuolella: Suomen armeija ei aloittanut hyökkäystä Leningradin suuntaan. Sen sijaan toinen ilmeinen tavoite, suomalaisten joukkojen työntäminen pääpuolustuslinjan edestä kauemmaksi, ei juuri onnistunut. Analysoidessaan kaikkia syyskuun tapahtumia 23. armeijan komentaja Aleksandr Tserpanov arvioikin jälkeinpäin suomalaisten etenemisen pysähtymisen johtuneen vastustajan voimien kulumisesta: Suomalaisten voimat ”kuukauden kestäneiden kiivaiden taisteluiden jälkeen olivat perusteellisesti hupenneet sekä linnoitettu alue, johon vastustaja eteni ja jonka

³⁰⁹ Baryshnikov (2003), s. 97–98.

³¹⁰ 18. divisioonan esikunta: Divisioonan käsky puolustusjärjestelyä varten n:o 1273/III/3 sal./6.9.1941, T 2565/6, Kansallisarkisto (KA).

³¹¹ Katso liite 12.

olemassaolosta hän ei tietenkään tiennyt, teki häneen tunnetun - ja huomattavan! vaikutuksen.”³¹²

Todellisuudessa mitään varsinaista Leningradin linnoitusalueen pääpuolustuslinjan saartamiseen tai edes murtamiseen tähtäävää päämäärätietoista tavoittelua Suomen armeijan toiminnan taustalla ei ole nähtävissä olleen. Tosin mikäli lupaus Mustapurolle etenemisestä olisi toteutettu ja varsinkin, jos saksalaiset olisivat suunnitelmiensa mukaisesti edenneet Nevalta luoteeseen suomalaisia vastaan, olisi suurin osa Karjalan linnoitusaluetta tullut saarrettua kaakosta ja etelästä käsin. Suomalaiset eivät toteuttaneet Mustapurolle etenemistä, koska tarkoitus oli aloittaa eteneminen siinä vaiheessa, kun saksalaiset olisivat ylittäneet Nevan ja lähestyneet suomalaisia. Toisin sanoen silloin, kun suomalaisia vastassa ei olisi enää ollut oletettavasti merkittävää vastarintaa.

Saksalaiset eivät kuitenkaan koskaan ylittäneet tai edes määrätietoisesti yrittäneet ylittää Nevaa, vaikka Saksan sodanjohto oli asiasta selväsanaisesti käskenytkin³¹³. Ilmeisesti suunnitelma jätettiin toteuttamatta, koska saksalaisten saavutettua Laatokan rannan Neuvostoliitto oli jo onnistunut luomaan Nevan itäpuolella oleviin saksalaisiin voimiin verrattuna varteenotettavan puolustuksen. Syyskuun alussa Leningradin rintamalla Nevaa puolusti pääasiassa kaksi heikkoa aikaisemmissa taisteluissa pahasti kärsinyttä divisioona, joiden molempien pääosat koostuivat Kannakselta tuoduista suomalaisia vastaan aikaisemmin taistelleista joukoista. Saksalaisilla taas oli syyskuun alussa Nevan suunnalla ainoastaan noin yhden³¹⁴ divisioonan kokonaisvoimat ja leveä Neva-joki ylitettävänä.³¹⁵ Havaittuaan Neuvostoliiton joukkojen siirrot Pohjoisen armeijaryhmän komentaja von Leeb kirjoittikin 15.9. esimiehilleen OKH:iin, että ”jos suomalaiset aloittaisivat taas hyökkäyksensä Kannaksella, Leningradin taistelu voitaisiin ratkaista parissa päivässä. Muussa tapauksessa ei voitu edes päätellä, minä ajankohtana Nevan ylitykseen voitaisiin ryhtyä tai edes suunnitella sitä.”³¹⁶

³¹² Baryshnikov (2003), s. 99–100.

³¹³ Salisbury, E. Harrison: *Leningradin 900 päivää*. Oy Weilin+Göös Ab:n kirjapaino, Tapiola 1969, s.379–387. Neva-joki oli kapeimmillaan 175 ja leveimmillään 600 metriä leveä. Salisburyn mukaan ”Mitään erityisiä huomioita mistään joen ylityksestä ei ole säilynyt niiden neuvostoliittolaisten upseerien ja sotilaiden muistissa, jotka siihen ”(syyskuun)” aikaan olivat asemassa Nevan rannoilla, vaikkakin monet neuvostoliittolaiset historiankirjoittajat muitta mutkitta väittävät natsihyökkäyksen tulleen torjutuksi.” Salisbury tuo myös esiin, ettei saksalaisilla ollut joen ylitykseen sopivaa kalustoa käytettävissään syyskuun alussa, jolloin Nevan puolustus oli heikoimmillaan. Myöskään Glantz ei mainitse saksalaisten Nevan ylityksestä mitään, vaikka yhdessä Glantzin kirjan syyskuun operaatioita ilmentävässä karttakuvassa on piirretty torjuttu saksalaisten hyökkäysnuoli Nevan yli.

³¹⁴ Nevan itärannalla oli 122. jalkaväkidivisioonan ja 20. moottoroidun divisioonan osia.

³¹⁵ Glantz (2002) s. 63–71 ja Forczyk (2009), s. 33. ja Salisbury (1969), s. 379–387 ja Pettibone (2009), 634–635.

³¹⁶ Ziemke (1960), s. 275–276.

Suomalaiset eivät onnistuneet Kannaksella tapahtuneiden Neuvostoliiton joukkojen siirtojen perusteella kovin hyvin Mannerheimin saksalaisille lupaamassa neuvostojoukkojen sitomisessa Leningradin pohjoispuolella. Syyskuussa suomalaisten odottama saksalaisten Nevan ylitys ei siis toteutunut todennäköisesti suurelta osin siitä syystä, että suomalaiset omalla suunnalla Kannaksella olivat hyvin passiivisia. Myöhemmin lokakuulle tultaessa, kun saksalaisten käyttöön vapautui Leningradin suunnalla enemmän joukkoja³¹⁷, Hitlerin katse oli jo suuntautunut Syvärin suuntaan varsin kunnianhimoisena suunnitelmana hyökätä Tihvinään³¹⁸. Tämä siitäkin huolimatta, että Hitler oli itse aikaisemmin syyskuun 6. päivänä käskenyt, että Syvärin suuntaan saa edetä vasta, kun Leningrad on täysin saarrettu ja sen alueella olevat neuvostojoukot tuhottu³¹⁹.

Muutos Hitlerin suunnitelmissa ja päätöksessä hyökätä Tihvinään johtui varmasti Nevan ylityksen vaikeudesta³²⁰ yhdistettynä suomalaisten passiivisuuteen Karjalankannaksella, mutta mahdollisesti myös siitä, että Suomen sodanjohto toivoi ennen kaikkea³²¹ saksalaisten etenevän Syvärille, mikä toteutuessaan olisikin vähentänyt Syvärin suunnalla suomalaisia vastaan kohdistuvaa sotilaallista painetta. Esimerkiksi kaksi päivää Erfurthin OKW³²²:lle 26.8. lähettämän viestin jälkeen, jossa Erfurth kertoi Mannerheimin epäilyistä, etenisivätkö saksalaiset Syvärille, OKH tiedotti Pohjoista armeijaryhmää, että Saksan arvonanto vaati kosketuksen saamista suomalaisten kanssa niin pian kuin mahdollista, jopa ennen kuin Leningrad olisi täydellisesti saarrettukaan³²³.

³¹⁷ Lokakuun alkupuolella Pohjoisen armeijaryhmän käyttöön annettiin 3 uutta jalkaväkidivisioonaa (227. ja 212. jalkaväkidivisioona Ranskasta ja espanjalainen 250. jalkaväkidivisioona) sekä laskuvarjojääkäriyrykmentti. Näiden lisäksi osia Orienbaumin motin ympäristössä olleista saksalaisjoukoista vapautui Pohjoisen armeijaryhmän reserviin lokakuun 12. päivän jälkeen.

³¹⁸ Boog et al. (1998b) s. 647–648.

³¹⁹ Glantz, s. 479–481. Tämä kanta on pysynyt vielä ainakin syyskuun 16. päivään asti. Visuri (2017), s.241

³²⁰ Nevan yli syvän läpimurron suorittaminen olisi ollut varmasti myös logistisesti haastavaa ottaessa huomioon, että saksalaisten Pohjoisen armeijaryhmän huoltoyhteydet olivat syyskuussa 1941 hyvin vaikeat. Leveän joen ylittäminen olisi varmasti vaikeuttanut huoltoyhteyksiä entisestään samoin kuin se, että saksalaisten puolustettava rintama olisi venynyt suuresti heidän edetessä Kannaksen suuntaan. Suomalaisten eteneminen Leningradin suuntaan olisi ollut logistisesti huomattavasti helpommin toteutettavissa ottaen huomioon varsinkin Leningrad - Viipuri ja Leningrad - Käkisalme suuntien hyvät tieyhteydet. Tämä olisi tosin vaatinut suomalaisten laajaa läpimurtoa. Toisin kuin saksalaisilla, suomalaisilla puolustettava maarintama olisi myös kaventunut entisestään, mikäli suomalaiset olisivat edenneet Leningradin kaupungin pohjoispuolelle. Katso liite 9.

³²¹ Erfurthin päiväkirjassa kerrotaan Mannerheimin kanssa 15.9.1941 käydyistä keskusteluista, joissa Erfurth esitti saksalaisten suunnitelman saartaa Leningrad ensin tiiviisti, ennen kuin hyökkäys Syvärille aloitettaisiin: ”Mannerheim otti ilmoittamani tiedot ajatuksesta hieman ristiriitaisesti vastaan. Hänelle oli ilmeisen miellyttävää, että toistaiseksi odotetaan tilanteen selkiytymistä, eikä häneltä nyt vaadita mitään uusia suorituksia. Suomalaiset voivat siis jatkaa suunnitelmiansa mukaisesti hyökkäystä Petroskoihin. Mutta tieto siitä, että Pohjoisen armeijaryhmän on ensin tiukennettava Pietarin saartoa hyökkäämällä Nevan yli pohjoiseen, ennen kuin hyökkäystä voitaisiin jatkaa Olhovanjoen suuntaan, sai aikaan syvän huokauksen. Hän valitti sodan pitkittymistä.” Visuri (2017), s. 241.

³²² OKW = Oberkommando der Wehrmacht suomeksi Saksan asevoimien esikunta

³²³ Ziemke (1963), s. 272–273. Tästä huolimatta tavoitteena oli vielä pitkälle syyskuulle asti ylittää Neva.

Kaiken kaikkiaan Suomen sotilaallisella toiminnalla ja ratkaisuilla Kannaksella sekä mahdollisesti myös Mannerheimin diplomatialla saksalaisten suuntaan näyttäisi olleen huomattava vaikutus saksalaisten omiin ratkaisuihin syksyllä 1941 taistelussa Leningradista. Suomen armeijan tavoitteet ja toiminta syyskuussa Karjalan linnoitusalueen läheisyydessä sekä diplomaattia saksalaisten suuntaan osoittavat, ettei Suomen johdolla ollut päämäärätietoista pyrkimystä edetä Kannaksella lähemmäksi Leningradia tai kohti saksalaisia Nevalle. Saksalaistenkin toiminnan osalta Suomen sotilasjohtoa näyttää kiinnostaneen ennen kaikkea saksalaisten eteneminen Syvärille.

5.2 Hyökkäyksen mahdollisuudet voimasuhteiden vertailun valossa.

Seppälän arvion mukaan: ”Kannaksella olleen kuuden divisioonan voimaryhmän hyökkäys olisi saattanut aluksi menestyäkin ja samalla helpottaa saksalaisten vaikeaa tilannetta, mutta ratkaisua se ei olisi saanut aikaan.” Näkemystään Seppälä perustelee Leningradin vahvoilla puolustuksen järjestelyillä.³²⁴ Seppälän kirjassaan esiin tuomat Leningradin vahvat puolustusjärjestelyt eivät kuitenkaan vastaa syyskuun 1941 tilannetta. Tämän vuoksi perustelu ontuukin pahasti, kun arvioidaan hyökkäyksen mahdollisuuksia syyskuussa 1941. Tämä johtuu siitä, että Neuvostoliiton puolustus kehittyi Leningradin alueella huomattavasti syyskuun jälkeeseen.³²⁵

Seppälän viittaama puolustusjärjestely Leningradin ympärillä vaikuttaisikin esittävän vuoden 1941 joulukuun puolustusjärjestelyjä, jotka olivat syyskuuhun verrattuna huomattavasti kehittyneemmät.³²⁶ Esimerkiksi usein suomalaisessa kirjallisuudessa esiin tuotu taaempi puolustuslinja Karjalan linnoitusalueen selustassa ei ollut valmis vielä syyskuussa. Neuvostoliiton suunnitelmissa taaemman puolustuslinjan rakentaminen piti aloittaa liikekannallepanovaiheessa ja koostua kenttälinoitteista erotuksena pääpuolustuslinjan kantalinoitteisiin³²⁷. Syyskuussa tuo taaempi puolustuslinja oli vielä keskeneräinen, mikä ei sinänsä ole ihme ottaen huomioon Karjalan linnoitusalueen varsinaisenkin pääpuolustuslinjan puolustusvalmiuden heikkoudet syyskuussa 1941. Epäilemättä pääpuolustuslinjan puolustusvalmiuden nostaminen oli ollut pääpainona Leningradin pohjoispuolisen puolustuksen kehittämisessä elo-syyskuun välillä.

³²⁴ Seppälä (1969), s. 137. Vastaavanlaiseen arvioon on päätyneet myös Visuri, joskaan hän ei perustele sitä Leningradin puolustusjärjestelyillä. Katso tutkimuksen luku 2.2.

³²⁵ Glantz (2002), s. 121–125 ja Kulomaa (2014), s. 105.

³²⁶ Glantz (2002), s. 121–125. (Map 9. Soviet Defenses at Leningrad, 31 December 1941).

³²⁷ Katso sivu 34.

Taaemman valmistellun puolustuslinjan puuttumisesta huolimatta suomalaisilla olisi ollut vahvasti kantalinnoitettu Karjalan linnoitusalueen pääpuolustuslinja murrettavanaan, mikäli hyökkäystä olisi päätetty jatkaa pidemmälle Leningradin suuntaan. Usein suomalaisessa historiankirjoituksessa onkin tuotu muiden syiden rinnalla esiin, että suomalaisilla ei ollut joukkoja ja kalustoa raskaasti kantalinnoitetun puolustuslinjan murtamiseen. Esimerkiksi Manninen ja Jokipii kirjoittavat, että ”suomalaisilta puuttuivat kaikki edellytykset Leningradin pohjoispuolen linnoituksien läpimurtamiseen, ennen kaikkea raskas tykistö ja ilmavoimat.”³²⁸ Johtopäätöksensä tutkijat perustavat ilmeisesti Mannerheimin saksalaisille antamiin perusteluihin, miksi suomalaisten ei pitäisi hyökätä Karjalan linnoitusalueen läpi. Esimerkiksi Erfurthin päiväkirjan muistiinpanojen mukaan Mannerheim tuo esille raskaan tykistön, syöksypommittajien ja panssarijoukkojen puuttumisen perustelleessaan sitä, miksi Suomen armeijan ei tulisi jatkaa hyökkäystä Leningradin linnoitusalueen läpi, vaan saksalaisten tulisi hyökätä sinne selustasta päin.³²⁹

Todellisuudessa kantalinnoitetun puolustuslinjan murtamisen edellytys oli ennen kaikkea jalkaväen tehokas käyttäminen, vaikka myös raskaalla ja järeällä tykistöllä sekä ilmavoimilla oli siinä paikkansa. Esimerkiksi saksalaiset panssaridivisioonat käyttivät kantalinnoitteiden murtamiseen ennen kaikkea jalkaväen iskuryhmiä³³⁰. Mannerheimin mainitsemat panssarivaunut varattiin linnoitusalueiden läpimurtojen laajentamiseen syvyydessä, ei suinkaan linnoituksia vastaan hyökkäämiseen erikoispanssarivaunuja³³¹ ja pienimuotoisempaa suorasuuntaustulen tukea lukuun ottamatta. Syöksypommittajia hyödynnettiin, joskin niiden teho rajoittui pääasiassa psykologisiin tekijöihin, ei niinkään bunkkereiden tuhoamiseen. Bunkkerit tuhottiin ensisijaisesti jalkaväen iskuryhmillä savutuksien, epäsuoran tulen ja tykkien suorasuuntaustulen tukemana.³³²

Myöskään Suomen armeijalle kantalinnoitettujen puolustuslinjojen läpimurtaminen ei ollut syyskuussa 1941 uusi asia. Saksalaisten tavoin myös suomalaiset käyttivät iskuryhmiä ja tykkien suorasuuntaustulta korostuneesti linnoitettujen asemien murtamisessa. Kuten aikaisemmin todettiin, oli Neuvostoliitto kantalinnoittanut talvisodan jälkeisen uuden Suomen vastaisen rajan painopisteittäin³³³ vahvasti. Kannaksen takaisinvaltauksen alussa esimerkiksi Ilmeen

³²⁸ Jokipii et al. (2006), s. 263.

³²⁹ Visuri (2017), s.212–213.

³³⁰ Saksalaisilla oli tätä tarkoitusta varten erikoiskoulutettuja rynnäkköpioneerijoukkoja.

³³¹ Esimerkiksi liekinheitinpanssarivaunuja tai miinanraivauspanssarivaunuja.

³³² Frieser (2005), s. 153–178 ja Oberkommando des Heeres (1940): *Richtlinien für Führung und Einsatz der Panzerdivision vom Dezember 1940*, Majuri M Frickin suomennos, Sotakorkeakoulu, 1958, 2-4.

³³³ Uusi raja oli huomattavasti pidempi, mikä selittääkin suuresti linnoittamiseen käytetyn ajan ohella, miksi kantalinnoitettu alue ei ollut kauttaaltaan yhtä tiivis Karjalan linnoitusalueeseen verrattuna. Tästä syystä linnoitteet keskittyivät painopisteittäin todennäköisille vihollisen hyökkäysurille.

seudulla 18. divisioona ja Tyrjän alueella JR 7 mursivat nämä vihollisen vahvat linnoitetut asemat erityisesti iskuryhmiä käyttämällä³³⁴. Myöhemmin Suomen armeija lisäksi valtasi varsin vaivattomasti osin iskuryhmiä hyödyntäen Karjalan linnoitusalueen uloimman puolustuslinjan modernit ja vahvasti linnoitetut, joskin osin keskeneräiset Kirjasalon, Mainilan ja Lempäälänjärven pohjoispuoliset puolustusasemat³³⁵. Samoin iskuryhmätaktiikalla 12. divisioona valtasi myös Karjalan linnoitusalueen pääpuolustuslinjan etuasemat Valkeasaaren aseman maastossa³³⁶.

Vahvatkaan kantalinnoitetut puolustusasemat eivät siis olleet aikaisemminkaan aiheuttaneet Suomen armeijalle perustavanlaatuisia ongelmia etenkin Suomen armeijan hyökkäyksien painopistealueilla. Kantalinnoitettujen alueiden yleinen ongelma kun on, että ne voidaan kiertää joko murtamalla linja painopisteisesti tai havaittujen aukkojen kautta. Karjalan linnoitusalueella asemat olisi varmasti pitänyt enemmissä määrin murtaa painopisteisesti kuin puhtaasti kiertäen ottaen huomioon linnoitusalueen tiheyden. Joskin on hyvä muistaa, että linnoitusalueella oli myös heikosti suojattuja katvealueita³³⁷.

Mitä tulee puolestaan kantalinnoitettujen asemien murtamisesta hyödylliseen raskaaseen ja järeään tykistöön, Suomen armeija ei ollut Karjalankannaksella syyskuussa 1941 ilman niitä. Suomen armeijalla oli pelkästään Karjalan linnoitusalueen läheisyydessä kuusi järeää patteria ja yhdeksän raskasta patteristoa, joita käytettiin melko hyvällä menestyksellä bunkkereiden ja muiden vihollispesäkkeiden tuhoamiseen. Kaiken kaikkiaan järeitä ja raskaita kenttätykkeitä oli yhteensä noin 100 kappaletta ja lisää olisi ollut läheltä saatavissa esimerkiksi syyskuun reservissä olleelta 8. divisioonalta tai Kannaksella olleelta linnoitustykistöltä³³⁸. Erityisesti järeän tykistön määrä oli suomalaisittain poikkeuksellista. Esimerkiksi Leningradin alueella taistelevalla saksalaisella Pohjoisella armeijaryhmällä oli samaan aikaan syksyllä käytettävissä-

³³⁴ Kuussaari (1951), s. 32–45 ja Jalkaväkirykmentti 27 esikunta: Rykmentin käsky. n:o 295/III/1.sal./30.7.41, Jalkaväkirykmentti 28:n sotapäiväkirja ja taistelukertomukset 18.6–10.9.41, Tulo 11038, Kansallisarkisto (KA). 18. divisioona tuhosi pioneeriryhmillä tuetuilla iskuryhmillä ja suorasuuntaustykeillä vahvasti linnoitettuja vihollisasemia aina miinakenttien ja murrosteiden suojaamiin betonibunkkereihin asti. JR 7 iskuryhmien käytöstä lisää esimerkiksi Koskimaa (1996), s. 54–63.

³³⁵ Näistä tosin Mainilan ympäristössä ja Lempäälänjärven pohjoispuolella asemat olivat paikoittain jopa miehittämättä. Katso luku 4 ja erityisesti 10. divisioonan Kirjasalon valtaus, missä hyödynnettiin Karjalan linnoitusalueen bunkkereiden tuhoamisessa pioneereilla tuettuja iskuryhmiä.

³³⁶ JR 47 oli tuhonnut vahvasti linnoitettuja vihollispesäkkeitä iskuryhmillä jo aikaisemminkin, mistä kerrotaan esimerkiksi rykmentin sotapäiväkirjassa: JR 47 sotapäiväkirja 18.6.41–3.4.41, Tulo 14047, Kansallisarkisto (KA), jakso 76.

³³⁷ Katso luku 3.1.

³³⁸ Paulaharju et al. (1994), s. 146–148. Esimerkiksi heinäkuussa IV ja II armeijakuntaa tuki neljä linnoitustykistöpatteristoa, jotka käsittivät yhteensä: 26 kevyttä kanuunaa, 21 keskiraskasta kanuunaa, 50 raskasta kanuunaa, neljä 279 millistä ja neljä 229 millistä mörssäriä. Linnoituskalusto tosin oli pääosin hyvin vanhaa. Suurin osa olikin 1800-luvulla valmistettuja, mutta silti hyökkäysvaiheen alussa paljolti käytettyjä.

sä ainoastaan kuusi järeää kranaatinheitintä ja kahdeksan järeää tykkiä³³⁹. Raskaan tai järeän tykistön puuttumisesta puhuminen ei siis pidä paikkansa. Suomalaisilla oli sitä Kannaksella varsin paljon käytettävissä linnoitettujen asemien pommittamiseen etenkin painopisteisesti muodostettuna. Tykistön lisäksi Suomen armeijan käytössä Kannaksella syyskuussa ollut liekinheitinpanssarivaunujoukkue olisi varmasti sekin ollut poikkeuksellisen käyttökelpoinen bunkkereiden tuhoamiseen sen vaatimattomasta panssarivaunujen määrästä huolimatta.

Mikäli Mannerheimin kaipaamaa ilmavoimien tai erityisesti syöksypommittajien tukea olisi vielä kaivattu, sitä olisi todennäköisesti saatu saksalaisilta linnoitusalueen murtamiseen varsin, kun Saksan ilmavoimien painopiste³⁴⁰ oli vielä syyskuun alussa Leningradin suunnalla ja siksi, että saksalaiset kovasti halusivat suomalaisten läpimurtoa Nevan suuntaan.³⁴¹ Esi-merkiksi Waldemar Erfurth oli ilmaissut jo elokuun lopussa, että Saksan ilmavoimat auttavat kyllä Pietarin pohjoispuolisten linnoitettujen asemien murtamisessa ja kehotti Mannerheimia tuomaan toivomuksensa esille OKH:lle³⁴². Pommikoneilla vaikuttaisikin olleen verrattain edullinen tilanne mahdollisten iskujen suorittamiseen Karjalan linnoitusalueita vastaan, koska linnoitusalueita puolustaneella 23. armeijalla ei näytä olleen yhtään ilmatorjuntaa käytettävissä. Tätä puolestaan selittää aikaisempien raskaan kaluston menetyksien lisäksi se, että ilmatorjunta Leningradin ympäristössä keskitettiin Leningradin kaupungin alueelle ja kaupungin huoltoyhteyksien varrelle, jossa ilmatorjunta lopulta syksyn kuluessa olikin erittäin voimakasta³⁴³. Myös Suomen ilmavoimien maataisteluiden tukeminen oli ollut hyvin vähäistä Kannaksen takaisinvaltauksessa. Syyskuussa 1941 sitä ei ollut Kannaksella enää yhtään.³⁴⁴ Tämän vuoksi Neuvostoliiton ilmatorjunnalle ei ollut Kannaksella myöskään ollut suurta tarvetta.

Vaikka Mannerheim todellisuudessa saattoikin ainakin osin ajatella, että suomalaisilla oli puutteita linnoitusten murtamiseen soveltuvan kaluston osalta, tutkijan näkemyksen mukaan saksalaisille esiintuodut kalustolliset perustelut ovat ennen kaikkea verukkeita. Todellisuudessa suomalaisilla oli omasta takaa Kannaksella käytettävissä merkittävä määrä sopivaa kalustoa, kokemusta ja osaamista kantalinnoitettujen puolustusasemien murtamiseen, mistä Mannerheim tuskin oli täysin tietämätön. Mannerheim ei myöskään koskaan pyytänyt saksalaisilta

³³⁹ Forczyk (2009), s. 22. kranaatinheitimet olivat 210 millimetrisiä ja tykit 240 millimetrisiä. Suomalaisten järeät tykit olivat kolme 210 millimetristä ja viisitoista 203 millimetristä haupitsia. Myös suomalaisilla oli vanhoja järeitä linnoitustykistömörssäreitä. Katso viite 314.

³⁴⁰ Saksalla oli syyskuussa Leningradin suunnalla Pohjoisen armeijakunnan käytössä kaksi lentoarmeijakuntaa (I ja VIII). Saksan VIII ilma-armeijakunta siirtyi Pohjoiselta armeijaryhmältä Keskiselle armeijaryhmälle operaatio Taifuunia varten syyskuun loppupuolella samoin kun suurin osa sen käytössä olleista panssari- ja motorisoiduista joukoista.

³⁴¹ Boog et al. (1998b), s.634–643 ja s.776–777.

³⁴² Visuri (2017), s.204.

³⁴³ Glantz (2002), s. 119–129.

³⁴⁴ Op.3/PM-PvPE: Sotapäiväkirja 16.6.41–28.2.45, T-15725, jakso 5-6.

ilmavoimien tukea Karjalan linnoitusalueen pääpuolustuslinjan murtamiseen, vaikka sitä kaikesta päätellen olisi ollut saatavissa. Mannerheimin tarkoituksena kun oli, että saksalaiset hyökkäisivät Karjalan linnoitusalueen selustaan, jolloin suomalaisilla ei olisi mitään tarvetta murtaa Karjalan linnoitusalueen pääpuolustuslinjaa. Mikäli taas saksalaisten miellyttämisen vuoksi Mustapurolle olisi hyökätty, niin se olisi tehty vasta siinä vaiheessa, kun Karjalan linnoitusalueen puolustus olisi oletettavasti jo murtunut saksalaisten Nevalta etenemisen vuoksi.

Suomen armeijan linnoitusalueen murtaminen olisi siis kaluston ja menetelmien valossa ollut hyvin mahdollista, mutta oliko hyökkäyksen jatkamiselle onnistumisen edellytyksiä yleisien voimasuhteiden valossa? Suomella oli Karjalankannaksella Karjalan linnoitusalueen läheisyydessä syyskuun alussa yli kaksinkertainen miesylivoima ja selvästi yli kaksinkertainen tykistön tulivoima. Mikäli laajamittaiseen hyökkäykseen Leningradin suuntaan olisi päätetty ryhtyä, olisi kaikella järjellä myös reservissä syyskuun pääosin ollut 8. divisioona otettu hyökkäysvoimaan mukaan. Tällöin suomalaisten miesmäärällinen kokonaisvoima mahdollista Karjalan linnoitusalueita vastaan suunnattua läpimurtohyökkäystä varten olisi ollut noin 2,5-kertainen neuvostojoukkoihin verrattuna.

Perinteisesti hyökkäyksen karkeana sotilaallisena nyrkkisääntönä on, että hyökkääjän tulisi saavuttaa kolminkertainen ylivoima puolustajaan nähden, mikäli hyökkäyksen oletetaan onnistuvan³⁴⁵. Usein tätä sääntöä näkee käytettävän ilman, että ymmärretään sitä, että ylivoima tulisi saavuttaa siellä, mihin hyökkäys kohdistetaan. Esimerkiksi tietyllä rintamakokonaisuudella kuten Kannaksella ei ole välttämätöntä saavuttaa kokonaisuudessaan kolminkertaista ylivoimaa hyökkäystä ajatellen. Itse asiassa vastaavilla armeijoiden, puhumattakaan operatiivisten rintamien kaistoilla, on harvoin saavutettu kolminkertaista ylivoimaa vastustajaan nähden muuta kuin paikallisesti. Siitä huolimatta näemme hyökkäyksien ja niiden laajentamisten onnistuneen, vaikka kokonaisuutena rintamalla ei ole ollut kolminkertaista hyökkääjän ylivoimaa.

Näin tapahtui esimerkiksi juuri Kannaksella elokuussa 1941, vaikka kokonaisuutena rintamalla ollut suomalaisten ylivoima oli miesmääräisesti vain noin 1,3-kertainen ja tykistön suhde paljon sen alapuolella. Lisäksi puolustajalla oli ollut tukena moderneja kantalinnoitettuja ja toista kuukautta sodan puhkeamisesta valmistettuja puolustusasemia. Oleellista ylivoima onkin saavuttaa siinä osassa rintamaa, jossa vihollisen puolustus aiotaan murtaa ja hyökkäystä laajentaa. Kannaksen tapauksessa läpimurtoalueeksi muodostuikin aluksi Ilmeen seutu, jossa

³⁴⁵ Todellisuudessa arvioon vaikuttavat erittäin vahvasti muutkin laadulliset tekijät kuten käytettävissä olevien joukkojen koulutus, aseistus ja taistelumenetelmät.

Neuvostoliitolla puolusti noin rykmentti, kun taas sinne hyökkäsi ja hyökkäystä laajensi noin kahden divisioonan³⁴⁶ suomalaiset voimat. Toisin sanoen vähintään hyökkäyksen painopisteessä tulisi saavuttaa kolminkertainen ylivoima, mikäli hyökkäyksen oletetaan saavuttavan menestystä.

Kuten Karjalan takaisinvaltauksen alun voimasuhteiden vertailusta voi päätellä, Suomen armeijan tykistö ja miesmäärällinen ylivoima Karjalan linnoitusalueen läheisyydessä syyskuussa 1941 oli neuvostojoukkoihin verrattuna armeijatason kokoluokassa poikkeuksellinen. Vastaavaan luokan ylivoimaa Suomella on tuskin ollut toisen maailmansodan aikana muualla kuin Karjalan armeijalla hyökkäysvaiheen alussa. Myös mahdollisen Suomen armeijan syyskuussa Karjalan linnoitusalueita vastaan toteuttaman läpimurtohyökkäyksen painopisteellinen ylivoima olisi ollut kaikella todennäköisyydellä suomalaisittain ainutlaatuinen. Ottaen huomioon, että suomalaiset divisioonat pitivät Kannaksella syyskuussa keskimäärin vain yhtä rykmenttiä rintamassa, olisi pelkästään tämän perusteella teoriassa divisioonien iskuvoimasta kaksi kolmasosaa voitu helposti keskittää valitulle hyökkäyksen painopistealueelle. Tämä puolestaan olisi tarkoittanut, että karkeasti suomalaiset olisivat voineet keskittää 8. divisioonaa mukaan luettuna viiden divisioonan voimat esimerkiksi yhden neuvostodivisioonan puolustuskaistalle läpimurron ja läpimurron laajentamisen aikaansaamiseksi. Kun Neuvostoliiton 23. armeijan keskimääräinen divisioonaa käsitti noin puolet suomalaisen divisioonan määrävahvuudesta, suomalaisten hyökkäyksen painopisteen miesmäärällinen ylivoima olisi tässä hypoteettisessa esimerkissä ollut 10-kertainen.

Vastaavanlaisen joukkomassan keskittäminen yhteen paikkaan olisi ollut logistisesti haastavaa Kannaksen suomalaisittain poikkeuksellisen hyvien tieyhteyksien tapauksessakin, minkä vuoksi vastaavaa ylivoimaa tuskin olisi paikallisesti nähty. Suomalaisten ylivoima oli kuitenkin niin suuri ja Lempäälän järven länsipuoliset tieyhteydet hyvät, että poikkeuksellinen ylivoima hyökkäyksen painopisteessä tai -pisteissä olisi epäilemättä ollut verrattain helposti saavutettavissa ja suuri hyökkäyksen reservi varattavissa³⁴⁷.

Myös tykistöä suomalaisilla oli Kannaksella syyskuussa poikkeuksellinen määrä läpimurron aikaansaamiseen, eikä pelkästään raskaan ja järeän tykistön osalta. Esimerkiksi Itä-Karjalassa 4.9.1941 Tuuloksen läpimurtotaisteluihin suomalaiset varasivat suomalaisittain ennennäkemättömän suuren tykistövoiman läpimurron aikaansaamiseksi: yhteensä 13 patteristoa, joista

³⁴⁶ 18. divisioonan ja 15. divisioonan päävoimat ja reservissä 10. divisioonaa.

³⁴⁷ Raunio et al. (2015), s.8–44.

yksi oli järeä patteristo. Yhteensä tykistöä ja raskaita kranaatinheittimiä oli yli 200 putkea.³⁴⁸ Samaan aikaan Karjalankannaksella suomalaisilla oli pelkästään linnoitusalueen läheisyydessä 6 patteria järeää tykistöä ja 26 patteristoa muuta kenttätykistöä. Tämä tarkoittaa, että ottaen huomioon Karjalankannaksen kapeuden, olisivat suomalaiset syyskuussa 1941 voineet keskittää Tuulokseen verrattuna noin kaksinkertaisen määrän tykistöä ja raskaita kranaatinheittimiä Leningradin linnoitusalueen läpimurtamiseen painopistealueella ilman suurempia joukkojen siirtoja.

Suomen armeijalla ei myöskään ollut perustavanlaatuisia ongelmia rajan ylittämisestä johtuvien joukkokieltäytymisten kanssa, vaikka Baryshnikov omissa tutkimuksissaan niin antaa ymmärtää. Joukkokieltäytymisiä kyllä tapahtui, mutta mittaluokaltaan ne olivat kaiken kaikkiaan vähäisiä kokonaisvoimaan verrattuna. Pääasiassa ilmenneet kieltäytymiset raukesivat lähes kokonaan komentajien ja muiden esimiesten puhutteluilla ja perusteluilla, minkä jälkeen ne eivät myöskään muodostaneet mainittavaa ongelmaa rajan ylityksen jälkeen. Tältä pohjalta arvioituna hyökkäyksen jatkaminen Karjalan linnoitusalueen läpi tuskin olisi aiheuttanut suurempia kieltäytymisongelmia, etenkin jos aikaisemmasta oppineena sotilaille olisi kerrottu, minkä vuoksi se olisi tarpeen. Sotilaiden kieltäytymisiä tai karkuruutta onkin vaikea pitää kovin keskeisenä syynä Karjalan linnoitusalueen eteen pysähtymisen selittäjänä. Esimerkiksi 10. divisioonan komentajan taistelukertomuksessaan esiintuodun näkemyksen mukaan suurimmalla osalla sen joukoista erityisesti ”nuorekkaammalla miehistöllä oli hyvä halu jatkaa hyökkäystä aina Pietariin asti ja vielä pidemmälle.”³⁴⁹

Yleisesti ottaen Kannaksella taistelleiden suomalaisten joukkojen taistelumoraali tuskin on ollut syyskuun alussa kovin alhainen varsinkaan 23. armeijan joukkoihin verrattuna. Kannaksella edenneet suomalaiset divisioonat olivat kyllä kärsineet suomalaisittain suhteellisen suuria tappioita Kannaksen takaisinvaltauksen päättyessä³⁵⁰. Olihan Suomen armeijan hyökkäyksen painopiste ollut toista kuukautta siellä. Sen sijaan Karjalan linnoitusalueen pääpuolustuslinjan eteen etenemisen aikana 30.8.–9.9.1941 armeijakuntien kokonaistappiot olivat olleet suhteellisen vähäisiä, yhteensä noin 3000 henkeä³⁵¹. Kaiken kaikkiaan tappiot epäilemättä vaikuttivat jossain määrin suomalaisten joukkojen taistelutahtoon etenkin eniten kärsineimissä rykmenteissä. Kokonaisvoimaltaan Kannaksella olleet divisioonat olivat tappioista huolimatta syyskuussa kuitenkin hyvin taisteluvoimaisia. Suomen armeijan toteuttama Kannak-

³⁴⁸ *Jatkosodan historia 2* (1989), s. 282–283 ja Rautala, Ari: *Sotiemme taistelupaikoilla - Talvi- ja jatkosodan taistelukentät 1939–1944*. Gummerus, Jyväskylä 2004, s. 78–79.

³⁴⁹ 10. D:n taistelukertomus ajalta 18.6–30.10.1941, T8594b, Kansallisarkisto (KA), s. 150.

³⁵⁰ katso sivu 46.

³⁵¹ Yhdistelmä tappioilmoituksista aikana 30.8.–9.9. (ml.) 41, Liite N:0 5 PM:n kirj. N:o 2136/huolto 1/1 b sal. 12.9.41, SPK 20879, Kansallisarkisto (KA).

sen takaisinvaltaus oli ollut myös sotilaallisesti ja varsinkin kansallismoraalisesti suuri menestys, mikä epäilemättä nosti suomalaisen sotilaan itseluottamusta ja taistelutahtoa.

Samansuuntaiseen arvioon on vaikea päätyä 23. armeijan osalta. Suurin osa sen divisioonista oli joutunut perääntymään Kannaksen halki Karjalan linnoitusalueelle suuria tappioita kärsineenä ja raskaan aseistuksensa pitkälti menettäneenä. Neuvostoliittolaistenkin lähteiden mukaan neuvostojoukkojen vetäytyminen ”muuttui järjestäytymättömäksi perääntymiseksi, jonka aikana joukot menettivät melkein kaikki aseensa ja taisteluvälineensä ja kärsivät raskaita tappioita.”³⁵² Täydentämisten jälkeenkin suurimmalla osalla 23. armeijan divisioonista miesmäärällinen kokonaisvahvuus oli vielä syyskuun alussa vain noin 30–50 % alkuperäisistä vahvuuksista ja aseistus, erityisesti raskas aseistus vielä paljon sen alapuolella. Tältä pohjalta arvioituna 23. armeijan yksiköiden taistelumieliala tuskin on ollut korkea syyskuun alussa³⁵³.

Huonosta neuvostojoukkojen taistelumielialasta suomalaiset joukot olivat saaneet myös paljon tietoa neuvostosotavangeilta ja -karkureilta, joita suomalaiset joukot saivat syyskuun kuluessa runsaasti. Vankien mukaan taistelumieliala ei ollut 23. armeijassa korkea. Siitä kertoo myös neuvostojoukkojen pakottaminen aseella uhaten hyökkäämään 18. divisioonan asemia vastaan. Verrattain heikosta taistelumielialasta kertoo myös se, että suomalaiset saivat huomattavasti vankeja kaiutinelähetysten seurauksena. Esimerkiksi II armeijakunnan syyskuun 17. päivän tilanneilmoituksessa kerrotaan, että 18. divisioonan lohkolle vankeja saatiin pelkästään kovaäänispropagandan seurauksena yhden päivän aikana yhteensä seitsemän henkilöä. Näiden vankien mukaan sotilaiden mieliala olikin suotuisa kaiutinelähetysille.³⁵⁴ Taistelumielialan lisäksi suomalaiset saivat viitteitä myös neuvostojoukkojen verrattain huonosta taistelukyvystä vankitietojen ja tehtyjen havaintojen perusteella. Suomalaisten saamien vankien joukossa nimittäin havaittiin yli 50-vuotiaita miehiä ja kaatuneiden joukossa naisia³⁵⁵. Vankitietojen mukaan joukkoja olikin koottu vanhoista ja vieläpä haavoittuneista miehistä³⁵⁶.

23. armeijan joukkojen heikosta tilasta kertovat myös Artem Drabkinin ja Bair Irincheevin haastattelemat Karjalan linnoitusalueella palvelleet puna-armeijan veteraanit, joiden on ollut vaikea ymmärtää suomalaisten hyökkäyksen pysähtymistä linnoitusalueen eteen. Haastateltujen puna-armeijalaisten mukaan suomalaiset olisivat voineet helposti pyyhkäistä syrjään puna-

³⁵² Platonov (1974), s. 47.

³⁵³ Katso tutkimuksen luku 3.2.

³⁵⁴ II AK:n tilanneilmoitus 17.9 illalla, salainen, 17.9, T 15696/5 Kansallisarkisto (KA).

³⁵⁵ Tstos III/2.DE sotapäiväkirja 10.6.41–31.12.42, T 1305, Kansallisarkisto (KA), s. Tutkija ei tässä yhteydessä tarkoita, että naiset yleisesti olisivat taistelukyvyttään heikkoja. On kuitenkin oletettavaa, että naisten saama sotilaskoulutus on ollut heikkoa, koska yleisesti ottaen toisen maailmansodan aikana ei ole ollut yleistä kouluttaa naisia reserviin, minkä vuoksi naisilla tuskin on ollut vahvaa sotilaskoulutusta saatuna ennen rintamalla lähtöä.

³⁵⁶ JR 48:n sotapäiväkirja 18.6.41–25.10.41, Tulo 9657, Kansallisarkisto (KA), s. 117.

taudin ja nälän heikentämät harvat puolustajat ja marssia Leningradiin kaikessa rauhassa.³⁵⁷

Esimerkiksi Rajajoella palvellut Aleksandra Kotshneva kuvaa tuntemuksiaan haastattelussaan seuraavasti: ”Ihmettelen suuresti, miksi suomalaiset eivät hyökänneet keväällä 1942³⁵⁸. Ehkä he eivät halunneet, tai sitten heillä oli jokin muu syy. Mitä he oikein pelkäsivät? Minusta tuntuu, että he olisivat kyllä helposti kyenneet murtamaan meidän puolustuksemme, kun heitä vastassa oli niin heikkoja joukkoja. Kaikki, jotka olivat edes jotenkin kunnossa, lähetettiin eteläisille alueille aktiiviseen taistelutoimintaan. Meidän alueellamme oli vain punataudin ja nälän heikentämiä taistelijoita. Miksi he eivät hyökänneet?”³⁵⁹

Pahasti puutteellisesta taisteluvalmiudesta ja joukkojen selvästi heikosta tilasta huolimatta Karjalan linnoitusalue ja 23. armeija ei olisi ollut Suomen armeijalle mitätön vastus. Tästä on osoituksena heikosti tuetun ja valmistellun rajajääkäripataljoonan hyökkäyksen epäonnistuminen Merituittua kohti. Siitä huolimatta Suomen armeijan painopisteisesti muodostetun ja valmistellun hyökkäyksen pysäyttämiseksi se tuskin olisi muodostanut suurtakaan vastustusta ottaen huomioon suomalaisten ylivoimaiset voimasuhteet, vertailukelpoiset historialliset esimerkit ja 23. armeijan joukkojen heikko tila. Leningradin rintama sekään tuskin olisi voinut suuresti estää mahdollista läpimurron laajentamista. Kuten luvussa 3.3 kerrottiin, Leningradin rintama kärsi saksalaisia vastaan pitkälle syyskuulle miesmäärällisesti ja maa-alueellisesti jatkuvia tappioita, vaikka lähes kaikki saatavilla olevat reservit käytettiin Leningradin eteläpuolella saksalaisia vastaan. Tässä tilanteessa se tuskin olisi voinut suuresti siirtää Leningradin pohjoispuolelle voimasuhteita merkittävästi muuttavaa määrää lisäjoukkoja heikentämättä voimia liikaa muualla sen elintärkeillä alueilla. Myöskään Suomella ei voimasuhteiden perusteella näytä olleen mitään tarvetta siirtää muilta Suomen rintamilta joukkoja Kannakselle edullisten hyökkäysmahdollisuuksien aikaansaamiseksi³⁶⁰. Ne olivat syyskuussa 1941 olemassa erinomaisesti muutenkin.

Voimasuhteita vertaamalla ja sitä Leningradin rintaman ja Karjalan linnoitusalueen vuoden 1941 syyskuun tukalaan tilanteeseen suhteuttamalla onkin helppo yhtyä Halstin näkemykseen: ”Suomalaisilla oli omasta takaa niin runsaasti käytettävissä kenttätykistöä, kevyttä ja raskasta, että se hyvin olisi riittänyt aikaansaamaan suppealla alueella ensimmäisen luokan

³⁵⁷ Drabkin ym. (2007), s. 11.

³⁵⁸ Haastateltava puhuu vuoden 1942 kevästä, milloin puolustusjärjestelyt olivat paljon kehittyneemmät kuin vielä 1941 syksyllä. Voi olla, että sotilaiden fyysinen kunto on ollut keväällä 1942 vielä huonompi, johtuen Leningradin piirityksen ensimmäisen talven erittäin vaikeasta elintarviketilanteesta. Tosin elintarvikepuute kohdistui pahiten siviiliväestöön.

³⁵⁹ Drabkin ym. (2007), s. 54.

³⁶⁰ Visurin mukaan: ”Hyökkäys olisi edellyttänyt kaikkien reservien siirtämistä Kannakselle ja se olisi antanut puna-armeijalle tilaisuuden hyökätä Suomeen pohjoisen kautta.” Johtavat sotahistorian tuntijat: Suomen joukot olivat olennainen osa Leningradin saartorengasta, Yle 9.8.2006. [<https://yle.fi/uutiset/3-9083286>], luettu 10.12.2017.

tulenkeskeytyksen. Samoin heillä oli vapaasti käytettävissä täysin riittävä määrä jalkaväkeä syöttämään hyökkäystä eteenpäin. Voitaneen pitää sangen varmana, että sisäänmurto olisi onnistunut, kun vastassa olivat Karjalan kannaksen taisteluissa sekaisin menneet ja tappioita kärsineet venäläiset joukot.”³⁶¹ Arviota on luonnollisesti mahdotonta näyttää toteen, mutta perustelut sille ovat silti vahvat, kuten kappaleessa on osoitettu. Sen sijaan paljon varmemmin voidaan todeta voimasuhteiden perusteella sotilaallisten mahdollisuuksien olleen erinomaiset hyökkäyksen jatkamiselle Karjalan linnoitusalueen läpi. Näin ollen sotilaallisten mahdollisuuksien puutteella ei tutkijan näkemyksen mukaan voida vahvasti perustella linnoitusalueen eteen pysähtymistä.

Se, miten hyvin hyökkäyksen jatkamiselle edullinen tilanne oli tiedossa Suomen ylimmälle johdolle, on haastavaa varmuudella arvioida. Sen sijaan suomalaisen sotahistoriallisen kirjallisuuden mukaan: ”Suomalaisten rintamakomentajien käsityksen mukaan eteneminen pidemmällekin kohti Leningradia olisi voimasuhteiden puolesta ollut mahdollista.”³⁶² Tämä näkemys on pääosin aistittavissa myös sotapäiväkirjojen kautta ja siitä, että syyskuun alussa armeijakuntien ja divisioonien käskyissä selvästi varauduttiin hyökkäyksen jatkamiseen³⁶³. Näyttääkin siltä, että ainakin rintamakomentajilla oli realistinen ymmärrys vihollisen voimasta Leningradin pohjoispuolella. Tämä ei olekaan yllättävää tutkimalla yhtymien tietoja vihollisen ryhmityksistä ja vangeilta saatuja tietoja Neuvostoliiton 23. armeijan joukkojen tilasta. Armeijakuntien tilannetiedotuksien perusteella rintamakomentajien näkemys on kantautunut varsin hyvin myös Päämajaan. Siispä on epätodennäköistä, että ylin sotilasjohto olisi ollut täysin tietämätön hyökkäykselle suotuisasta tilanteesta. Tätä näkemystä tukee myös Airon näkemys siitä, että hyökkäystä tulisi jatkaa saksalaisten pyynnön mukaisesti aivan Leningradin kaupungin pohjoispuolelle³⁶⁴.

³⁶¹ Halsti (1956). s. 354–355. Gummerus Kirjapaino Oy, Saarijärvi 2003, s. 51–52.

³⁶² Juutilainen (2007), s. 142 ja Seppälä (1969), s. 136.

³⁶³ Esimerkiksi syyskuun alun tiedustelun käskemiset syvälle linnoitusalueen taakse ja erikseen maininta ryhmitymisestä toistaiseksi puolustukseen.

³⁶⁴ Tapola (1994), s. 55.

5.3 Pysähtymisen syiksi esitettyjen poliittisten syiden arviointia

Osa suomalaisista historioitsijoista on tuonut esiin näkemyksiä siitä, että Karjalan linnoitusalueen eteen pysähtyminen johtui mahdollisesti ainakin osin sotilasjohdon uskon puutteesta Saksan sotamenestystä kohtaan.³⁶⁵ Esimerkiksi Visuri on sitä mieltä, että elokuun lopussa Suomen vastustaessa saksalaisten pyyntöjä Leningradin suuntaan etenemiseen liittyen: ”Mannerheim ei enää näyttänyt täysin uskovan Saksan kykyyn vallata Leningrad, vaikka Pohjoisen armeijaryhmän uusi offensiivi³⁶⁶ oli alkamassa.”³⁶⁷ Voi hyvin olla, ettei Leningradin valloitus näyttänyt tuolloin enää niin selvältä kuin esimerkiksi heinäkuun alussa, milloin Pohjoinen armeijaryhmä oli valloittanut hyökkäyksen lähtöalueelta noin 450 kilometrin päässä sijaitsevan Pskovin³⁶⁸ vain kahdessa viikossa. Toisaalta elokuun lopussa tilanne on vaikuttanut epäilemättä huomattavasti suotuisammalta kuin esimerkiksi elokuun alussa, jolloin Pohjoisen armeijaryhmän eteneminen Leningradin suuntaan oli ollut lähes kuukauden miltei täysin pysähdyksissä. Elokuun lopussa saksalaiset olivat nimittäin murtaneet Leningradin suojaksi rakennetun pääpuolustuslinjan Luga-linjalla tuhoten suurimman osan sitä puolustaneista neuvostojoukoista ja saavuttaneet Leningradista vain 40 kilometrin päässä sijaitsevan Krasnogvardeiskin kaupungin.³⁶⁹

Syyskuun alkupuolella tilanne näytti varmasti vielä paremmalta. Silloin saksalaiset olivat onnistuneet katkaisemaan Leningradin maayhteydet ja onnistuneet saartamaan syyskuun 16. päivään mennessä ennätyselliset yli puoli miljoonaa miestä Kievin alueella sekä 8. armeijan Orienbaumissa Leningradin länsipuolella. Onkin mielestäni epätodennäköistä, että Karjalan linnoitusalueen eteen pysähtyminen olisi suuremmin johtunut uskon puutteesta saksalaisten sotamenestystä kohtaan yleisesti tai Leningradin valtaamisen suhteen. Tätä näkemystä tukee myös Tuompon itsensä päiväkirjassaan esittämä näkemys siitä, että eteneminen Kannaksella pidemmälle on turhaa, koska Leningrad jää muutenkin saarretuksi. Samoin tuntuu epätodennäköiseltä, että Suomi aloittaisi syyskuun alussa toteutuneen laajamittaisen hyökkäyksen Itä-Karjalaan, mikäli vahvaa uskoa Saksan menestykseen ei olisi ollut.

³⁶⁵ Katso luku 2,2, Seppälä ja Tervasmäki.

³⁶⁶ Visuri puhuu uudesta offensiivista, jolla hän todennäköisesti viittaa saksalaisten etenemisen pitkään pysähtymiseen heinäkuun lopun ja elokuun puolen välin välillä. Tämä uusi hyökkäys tai eteneminen tosin oli jo alkanut elokuun puoleen väliin mennessä ja jatkui suuremmitta keskeytyksittä syyskuun puoleen väliin asti Leningradin suunnassa.

³⁶⁷ Visuri (2017), s. 89.

³⁶⁸ Pskov sijaitsee Leningradista vajaa 300 kilometriä lounaaseen.

³⁶⁹ Glantz (2002), s. 31–69 ja Boog et al. (1998b) s. 636–639.

Ohto Mannisen mukaan Mannerheim näkyikin uskoneen ainakin lokakuuhun 1941 asti, että Saksa kukistaisi Neuvostoliiton³⁷⁰. Yleisesti ottaen Saksan voittoon uskomisen oli elokuussa yleistä sotilaiden sekä siviilimaailman keskuudessa, vaikka merkkejä oli jo ilmassa siitä, että sota ei olisi välittömästi loppumassa.³⁷¹ Myös Saksan sodanjohto ja Pohjoisen armeijakunnan johto olivat elokuun lopussa ja syyskuun alussa optimistisia Leningradin kukistumisen suhteen.³⁷² Esimerkiksi Saksan maavoimien yleisesikunnan päällikkö Franz Halder kirjoitti 5.9.1941 päiväkirjaansa ”Leningrad: tehtävämme on saavutettu” kaksi päivää ennen, kun Saksa oli edes katkaissut Leningradin maayhteyksiä.³⁷³

Oliko siis Suomen sotilaallisen ja poliittisen johdon ensisijainen syy olla jatkamatta hyökkäystä Karjalan linnoitusalueen läpi se, että Leningradia ei haluttu uhata mahdollisien Neuvostoliiton kostotoimien ja vihan takia? Luvussa 5.1 osoitettiin, ettei Suomen armeijan etenemistä Kannaksella rajoitettu varsinaisesti millään ehdottomalla etenemisen linjalla, jonka yli ei voitaisi edetä, mikäli eteneminen olisi helppoa ja sotilaalliset hyödyt havaittavissa. Sen perusteella näyttäisi siltä, ettei pääpuolustuslinjan eteen pysähtymistä määrännyt ensisijaisesti Leningradin uhkaamiselta mahdollisesti näyttävä Leningradin turvana olleen pohjoisen pääpuolustuslinjan ohittamisen välttäminen. Samoin Mannerheimin lupaus Mustapurolle etenemisestä ei olisi myöskään ollut toteutuessaan merkityksetön Leningradin uhkaamista tai puolustusta ajatellen, vaikka sen suuntaisiakin lausuntoja on annettu³⁷⁴. Hyökkäys nimittäin olisi toteutuessaan läpäissyt Leningradin pohjoispuolisen pääpuolustuslinjan ja edennyt lyhimmillään vain reilun 10 kilometrin päähän Leningradin kaupungista.

Sosiaalidemokraattinen puoluetoimikunta Väinö Tannerin esittämänä oli kyllä 5.9. tuonut käsityksensä sodankäynnistä esille, minkä mukaan Pietarin valtaukseseen ei tulisi osallistua joukkojen säästämisen sekä venäläisten vihan vuoksi. Tätä poliittiselta osaltaan sinänsä tulkinnanvaraista³⁷⁵ näkemystä hyökkäyksen jatkamisen kannalta ei kuitenkaan ole selkeästi

³⁷⁰ Manninen (1980), s. 183. Häikiö, Martti: Jatkosodan ulkopoliittikka: Hyökkäysvaihe 1941–1943, *Jatkosodan pikku-jättiläinen*. Jari Leskinen, Antti Juutilainen (toim.), neljäs painos, WS Bookwell Oy, Porvoo 2007, s.152.

³⁷¹ Manninen (1980), s. 243–244.

³⁷² Boog et al. (1998b) s. 638–646.

³⁷³ Glantz (2002), s. 67.

³⁷⁴ Jokipii ja Manninen kirjoittavat päätöksestä Mustapurolle etenemisestä: ”Tavoite oli jonkin matkaa vuoden 1939 valtakunnanrajan eteläpuolella, mutta selvästi Leningradin puolustuslinjojen pohjoispuolella”. Ryti taas oli päätöksestä kirjoittanut, etteivät suomalaiset etenisi ”kuin hieman vuoden 1939 rajan ylitse eivätkä missään tapauksessa tunkeutuisi Leningradin puolustusvyöhykkeeseen”. Voi toki olla, että kyseisillä lauseilla viitataan itse kaupunkialueen puolustukseen, jossa taistelemisen ei ollut Neuvostoliiton ensisijaisena tavoitteena. Todellisuudessa kuitenkin Leningradin pohjoispuolinen pääpuolustuslinja olisi jouduttu ylittämään Mustapurolle edetessä. Jokipii et al. (2006), s. 265

³⁷⁵ ”Suomen ei tullut osallistua Pietarin valtaukseseen, koska miehiä oli säästettävä ja koska venäläiset eivät koskaan unohtaisi suomalaisten osallistumista”. Se, mitä Pietarin valtauksella tässä tarkoitetaan, on epäselvää. Tarkoitetaanko sillä itse Pietarin kaupunkiin sotatoimien ulottamista vai hyökkäyksen etenemisen jatkamista yleisesti?

havaittavissa³⁷⁶ Suomen ylimmän johdon osalta hyökkäyksen arvioinnin ollessa ajankohtainen syksyllä 1941. Joskin Suomen poliittinen ja sotilaallinen johto kyllä valvoivat jo varhain sitä, ettei Leningradin kaupunkia pommitettaisi. Leningradin kaupungin suomalaisten pommittamisella ei kuitenkaan olisi ollut suurta merkitystä Leningradin kukistumisen tai selviytymisen kannalta. Kaupungin pommittamiselta pidättäytymistä olisi voitu myös noudattaa, vaikka suomalaiset olisivat edenneet lähemmäksi Leningradia. Ratkaisevaa Leningradin kukistumisen ja uhkaamisen kannalta oli saarron onnistuminen, mihin osallistumisesta pidättäytyminen sekään ei näytä olleen Suomen ensisijaisena ohjenuorana syyskuussa 1941.

Nimittäin mikäli Suomen johto olisi pyrkinyt ensisijaisesti välttämään Leningradin uhkaamista tai saartamiseen osallistumista, se tuskin olisi jatkanut saksalaisten toiveiden mukaisesti laajamittaista hyökkäystä Syvärille ja vielä sen ylikin syyskuun alussa, minkä se teki. Kuten Seppälä sanoo: ”Strategiselta kannalta tarkasteltuna Leningradille oli yhtä vaarallista, hyökättiin kummalta puolelta tahansa Laatokkaa.”³⁷⁷ Vaikka suomalaiset ja saksalaiset eivät koskaan kohdanneet Syvärillä, niin silti suomalaisten Syvärille etenemisellä oli kuitenkin suuri strateginen merkitys, vaikka sitä ei ehkä haluttu ymmärtää. Leningradin miljoonaväestön ja joukkojen huolto vaikeutui suuresti, kun Muurmannin radan eteläosa katkaistiin. Lisäksi vesitien Vienanmeri - Äänisjärvi - Syväri - Laatokka katkeaminen vaikeutti Leningradin huollon järjestämistä.³⁷⁸

Siispä on varsin ymmärrettävää, miksi yleisissä neuvostoliittolaisissa ja venäläisissä näkemyksissä suomalaisten nähdään uhanneen ja pyrkineen saartamaan Leningrad. Vihavaisen mukaan myöskään Neuvostoliiton kansalaisten silmissä linnoitusalueen eteen pysähtyminen ei näyttäytynyt Leningradin pelastuksena. Suomalaiset nähtiin Leningradin ja leningradilaisten ahdistajina ja kaupunkiin hyökkääjinä.³⁷⁹ Sama käsitys on pääasiassa saatavissa tutkimukseen poimituista neuvostoliittolaisista Leningradista ja Suomen toiminnasta sitä kohtaan kerrotuista kirjoista. Tätä näkemystä tukee vahvasti se, että suomalaiset etenivät voimaryhmällä Laatokan itäpuolitse Syvärille ja vielä ylittivät sen täsmälleen alkuperäisen saksalaisten Le-

³⁷⁶ Tutkijan ensimmäinen löytämä Mannerheimin viittaus siihen, että Leningradia ei voi uhata, koska Neuvostoliitto ei antaisi sitä koskaan anteeksi on vuoden 1942 keväältä. Siinä Mannerheim ilmaisee asiasta lähettiläs G.A. Gripenbergille. Manninen (1980), s.247–248. Tällöin tilanne Saksan osalta oli jo täysin toinen, sillä Saksa näytti jo olevan häviämässä sodan. Tällöin esimerkiksi Saksa oli kärsinyt suuria tappioita ja aluemenetyksiä Neuvostoliiton talvioffensiivissa, kärsinyt vuodenvaihteessa tappion Englannille operaatio Crusaderissa Pohjois-Afrikassa ja ennen kaikkea Yhdysvallat olivat sodassa Saksaa vastaan.

³⁷⁷ Seppälä, Helge: *Suomi hyökkääjänä 1941*. WSOY, Juva 1984, s. 108–109 ja Seppälä (1969), s. 128.

³⁷⁸ Seppälä (1984), s. 169.

³⁷⁹ Timo Vihavaisen aliokirjoitus: Suomesta piirittäjänä yhä ristiriitaisia käsityksiä Venäjällä. *Turun Sanomat*, pääkirjoitus 27.10.2005.

[<https://www.ts.fi/mielipiteet/paakirjoitukset/1074077853/Timo+Vihavaisen+aliokirjoitus+Suomesta+piirittajan+a+yha+ristiriitaisia+kasityksia+Venajalla>], luettu 21.12.2018.

ningradin saartamiseen tähtäävän suunnitelman ja toivomuksen mukaisesti³⁸⁰. Saksalaiset eivät vain onnistuneet omalla tahollaan ja Leningrad jäi täydellisesti saartamatta³⁸¹.

Vaikuttaakin siltä, että näkemys siitä, että Leningradin suuntaan eteneminen keskeytettiin Kannaksella ensisijaisesti sen takia, ettei haluttu uhata Leningradia on enemmän järkevää sodanjälkeistä ulkopoliittikkaa ja tapahtuneen toiminnan parhain päin puhumista kuin keskeisin todellinen pysähtymisen syy syksyllä 1941. Suomen harmiksi näyttää myös siltä, ettei sodan jälkeen Neuvostoliiton korkeassa johdossakaan nähty Suomen armeijan pysähtymistä Kannaksella suomalaisen valtanäkökannan mukaisesti. Aikaisemmin mainitun neuvostokirjallisuuden ja leningradilaisten lisäksi esimerkiksi valvontakomission johtaja ja Leningradin puoluejohtaja Andrei Zdanov uhoi toisen maailmansodan jälkeisissä sotakorvausneuvotte- luissa, että ”mitkään suomalaisille sotakorvauksista koituvat taloudelliset kärsimykset eivät ole verrattavissa siihen, mitä he ovat tehneet miljoonille leningradilaisille.”³⁸²

Myöskään länsimaiden poliittista painostusta on vaikea pitää Leningradin linnoitusalueen pääpuolustuslinjan eteen pysähtymisen keskeisimpänä syynä, vaikka sitä jossain määrin oli olemassa jo syksyllä 1941. Leningradiin suoraan liittyvä länsimaiden painostus näkyi alkusyksynä kysymyksinä Suomen mahdollisesta toiminnasta Leningradia vastaan, mihin liittyen suomalaisilta kyseltiin myös sen tavoitteista Leningradin suhteen.³⁸³ Muuten painostus oli lähinnä yritystä vaikuttaa Suomen hallitukseen, että se solmisi rauhan Neuvostoliiton kanssa. Yhdysvallat ilmoittikin elokuun 18. päivänä Suomen hallitukselle Neuvostoliiton mahdollisesti olevan valmis neuvottelemaan rauhasta alueluovutusten pohjalta. Suomen hallitus ei tähän kuitenkaan reagoinut millään tavalla.³⁸⁴ Ruotsissa taas ilmaistiin negatiivisia kannanottoja Suomen armeijan vanhan rajan ylittämistä sekä myöhemmin sodan jatkamisesta Neuvostoliiton kanssa.³⁸⁵ Luonnollisesti myös Iso-Britannia suhtautui negatiivisesti Suomen sotapon- nisteluihin Neuvostoliittoa vastaan, mutta vielä syyskuun alussa senkin painostus oli paino- tonta.

³⁸⁰ Ziemke (1963), s. 187–192 ja Glanz (2002), s.475–483 ja Visuri (2017), s.18–74.

³⁸¹ Lopputuloksena oli Leningradin selviäminen kituuttaen, mikä koitui ennen kaikkea kaupunkiin jääneen siviiliväestön maksettavaksi ensimmäisenä talvena. Leningradin täydellinen saartaminen olisi epäilemättä johtanut jossain vaiheessa saartorenkkaan sisäpuolella olevien sotavoimien antautumiseen. Elintarvikevarastot riittivät syyskuun alussa Leningradissa kahden kuukauden käyttöä varten. Missä vaiheessa neuvostojoukot olisivat antautuneet ja miten siviiliväestö olisi sen jälkeen päässyt elintarvikehuollon pariin, ovat kysymyksiä, jotka olisivat vaikuttaneet saarrettujen selviämiseen täydellisen saarron toteutuessa. Tässä tutkimuksessa sen spekulointi ei kuitenkaan ole oleellista.

³⁸² Nevakivi, Jukka: *Zdanov Suomessa - Miksi meitä ei neuvostoliittolaistettu?* Otava, Keuruu 1995. s. 40–41.

³⁸³ Jokipii et al. (2006), s. 267–268. Kysymyksiin liittyen Suomen Washingtonin-sotilasasiamies Per Zilliacus torjui lehdistölle antamassaan lausunnossaan ajatukset suomalaisten hyökkäyksestä Leningradin pohjoispuolen linnoitusalueelle ja osallistumisesta miehitykseen. Puolestaan ”Ulkoministeri Rolf Witting teki amerikkalaisille diplomaateille selväksi, että Suomi ei osallistu Pietarin piiritykseen, koska sen on myöhemminkin elettävä Saksan ja Venäjän vieressä.” Mahdollisesti piiritykseen osallistumisella tarkoitettiin, ettei Pietaria pommitettaisi.

³⁸⁴ Manninen (1980), s.227 ja Ziemke (1963), s. 283 ja Erfurt (1951), s.181.

³⁸⁵ Johansen (2016), s. 218 ja Erfurt (1951), s.180–181.

Ensimmäinen painava nootti Suomea kohtaan länsivalloilta tulikin vasta syyskuun lopussa Ison-Britannian taholta. Siinä sen hallitus 22.9. varoitti Suomea Helsingin Norjan lähetystön kautta astumasta puhtaasti venäläiselle alueelle. Tämä varoitus oli kuitenkin varsin myöhäinen mietittäessä syitä syyskuun alussa tapahtuneelle Karjalan linnoitusalueen eteen pysähtymiselle. Tällä eikä muillakaan syksyn painostuksilla näytä olleen myöskään suurta vaikutusta Suomen armeijan muuhun toimintaan.³⁸⁶ Nimittäin Suomen armeija ylitti syyskuun kuluessa vanhan rajan koko Suomen rintamalla ja Itä-Karjalassa jatkoi vielä satoja kilometrejä vanhan rajan ulkopuolelle.

Länsimaiden painostus kasvoikin enemmän vasta talven lähestyessä. Suomen valloitetun suurimman osan Itä-Karjalaa ja lähestyessä Muurmannin rataa Sorokan suunnassa Iso-Britannia uhkasi 28.11.1941 julistaa sodan, jollei Suomen hallitus joulukuun 5. päivään mennessä lopeta aktiivista osallistumista vihollisuuksiin Neuvostoliittoa vastaan.³⁸⁷ Tähän verrattuna syyskuun alun ulkopoliittinen painostus Suomea kohtaan oli vielä verrattain vähäistä. Näin ollen vielä syyskuun alussa 1941 ulkopoliittiset syyt eivät näytä olleen merkittävin tekijä Suomen armeijan pysähtymisten selittäjänä. Sitä mukaa kun usko Saksan voiton suhteen heikkeni ja Yhdysvallat tuli avoimemmin sotaan mukaan sekä länsimaat alkoivat painostaa Suomea aktiivisemmin, kasvoi myös epäilemättä länsivaltoihin ja Neuvostoliittoon suuntautuvien poliittisten vaikutuksien huomioon ottaminen.

³⁸⁶ Ziemke (1965), s. 285–286.

³⁸⁷ Ziemke (1965), s. 285–286.

6 EPILOGI

Tutkimuksessa aikaisemmin kuvattujen tapahtuneen toiminnan, sotilaallisten mahdollisuuksien ja ulkopoliittisten arviointien perusteella näyttää vahvasti siltä, että Leningradin linnoitusalueen pääpuolustuslinjan eteen pysähtymiseen syyskuussa 1941 johti suurelta osin se, ettei Leningradin pohjoisen alueen valtaaminen ollut Suomen johdolle tärkeä sodan päämäärä. Siitä syystä sen eteen ei oltu valmiita uhraamaan sotilaallista voimaa tai ottamaan poliittista riskiä, vaikka niiden riskien ottaminen olisi saattanut näyttäytyä vielä syyskuussa 1941 kohtuullisesti hallittavalta. Esimerkiksi Suomen saksalaisille esittämissä operaatio Barbarossaa edeltävissä viidessä rajakaavailuhahmotelmassa missään ei edes optimistisimmissakaan vaihtoehdoissa suunniteltu Leningradin tai edes Nevan pohjoispuolisen alueen Suomeen liittämistä³⁸⁸. Toisin kuin Itä-Karjalaa, ei sitä määrätietoisesti tavoiteltu myöhemmissäkään Suomen poliittisen tai sotilaallisen johdon kaavailemissa aluelajentumiskaavailuissa. Nevan pohjoispuolisen alueen mahdollinen edes osittainen liittäminen katsottiin olevan puhtaasti kiinni saksalaisten sodan jälkeisistä Leningradin alueelle tekemistä ratkaisuksista.³⁸⁹

Itä-Karjala sen sijaan oli ollut Suomen päämääränä sodan alusta asti³⁹⁰ ja sen eteen oltiin valmiita ottamaan niin sotilaallisia kuin poliittisiakin riskejä. Suomalaiset olivat ilmoittaneet saksalaisille jo saksalaisten kanssa 3.-6.6.1941 käydyissä neuvotteluissa operaatio Barbarossaan osallistumisesta, että suomalaisten hyökkäyksen tavoitteena on Syväri.³⁹¹ Merkittävänä syynä Suomen johdon Itä-Karjalan tavoitteluun on ollut todennäköisesti suomalaisten etenkin vaikuttavassa asemassa olevien piirien toivo mahdollisesta Itä-Karjalan liittämisestä Suomen alueisiin. Toiveet Neuvostoliiton kaatumisesta nostivatkin vuosikymmenen vaipuneena olleet Suur-Suomi-haaveet ja pyrkimykset laajalti pintaan.³⁹² Myös Inkeri ja erityisesti siihen kuuluva Pohjois-Inkeri³⁹³ olivat lukeutuneet Suur-Suomi-aatteen piiriin, mutta Pietarin sijainti alueen keskellä ei ollut tehnyt sen liittämistä tai tavoittelemista laajojen piirien keskuudessa

³⁸⁸ Manninen (1980), s.63–69.

³⁸⁹ Manninen (1980), s. 107–251.

³⁹⁰ Manninen (1980), s.184 ja Häikiö, Martti: Jatkosodan ulkopoliittikka: Hyökkäysvaihe 1941–1943, *Jatkosodan pikku-jättiläinen*. Jari Leskinen, Antti Juutilainen (toim.), neljäs painos, WS Bookwell Oy, Porvoo 2007, s. 148–154.

³⁹¹ Krosby (1967), s. 337.

³⁹² Manninen (1980), s. 44–52 ja Häikiö (2007), s. 148–152. Frietsch, C.O: *Suomen kohtalonvuodet*. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki 1945, s. 400–408. ja Vehviläinen (2002), s. 91–93 ja Lundin, Charles: *Suomi Toisessa maailmansodassa*. Gummerus, Jyväskylä 1960, s. 245–290 ja Vares, Vesa: *Ruohonjuuritason heimotyötä, Vaiettu totuus - Salattuja ja vähän tunnettuja tapauksia sotavuosilta*. Kauko I. Rumpunen, Soili Jääskeläinen, Reino Rasilainen (toim.), Oy Valitut Palat - Reader's Digest AB, Portugali 2013, s. 118 ja Erfurth (1951), s.179–180 ja Jokisipilä,Markku: *Hitlerin avulla idän barbaareja vastaan - Tulkintoja suomalais-saksalaisesta aseveljeydestä*. Turun yliopiston Poliittisen historian tutkimuksia 13, Unipaps, Turku 1998, s. 16–22 ja Johansen (2016), s.216.

³⁹³ Leningradin pohjoispuolista inkeriläisten asuttamaa aluetta kutsuttiin Pohjois-Inkeriksi.

realistiseksi.³⁹⁴ Näin ollen myöskään Leningradin pohjoispuolinen alue (Pohjois-Inkeri), jossa myös Karjalan linnoitusalue sijaitsi, ei löytänyt itseään suomalaisperäisestä inkeriläisväestöstä huolimatta suuremmin Suomen johdon tavoittelun kohteeksi.

Myös sotilaalliset syyt Suur-Suomi-aatteen ja mahdollisten aluelaaientumisarviointien lisäksi vaikuttivat epäilemättä Itä-Karjalan kuulumiseen Suomen sodan päämääriin. Suomen Itä-Karjalaan hyökkäystä ja tavoittelua perusteltiin ja on perinteisesti perusteltu suurelta osin sotilaallisilla syillä. Sotilaallisilla syillä on viitattu ennen kaikkea puolustuksellisesti edulliseen ja lyhyeen kolmen kannaksen rajaan sekä vihollisen hyökkäysalueiden poistamiseen Suomen rajan läheisyydestä. Perinteisesti Suomen armeijan tavoitteiksi jatkosodassa onkin määritetty kolmen kannaksen raja.³⁹⁵

Kolmen kannaksen rajalla alun perin tarkoitettiin Karjalan, Aunuksen- ja Vienankannaksen linjaa.³⁹⁶ Sittemmin Suomen armeijan pysähtyessä Maaselänkannakselle vuoden 1941 joulukuussa alettiin kolmantena kannaksena kutsua saavutettua linjaa eli Maaselänkannasta. Alkuperäinen kolmen kannaksen raja olisikin lyhentänyt toteutuessaan suuresti puolustettavaa maarajaa muuttaessaan Sorokan pohjoispuolisen maa-alueen rajat merirajoiksi. Sen sijaan saavutetulla linjalla maaraja lyheni verrattain vähän ja huomioitaessa muuten venyneet järvi-rajat, joiden suojaaminen satoi sekin joukkoja, rajalinja kaiken kaikkiaan kasvoi huomattavasti. Tähän kun liittää venyneet vaikeat huoltoyhteydet ja joukkojen suuremman hajauttamisen tarpeen, voi lopulta saavutettuja sotilaallisia hyötyjä pitää varsin kyseenalaisina. Kolmen kannaksen varsinkin Maaselänkannaksella saavutettavat hyödyt olisivat realisoituneet kunnolla vasta Leningradin kukistuessa.

Leningrad oli nimittäin vaarallinen Neuvostoliiton potentiaalinen hyökkäysasema³⁹⁷ verrattain lähellä Suomen ydinalueita, minkä vuoksi se satoi paljon suomalaisia joukkoja Kannaksella ja Suomenlahden rannikon sekä merialueiden suojaamisessa. Suomen armeijan edetessä pitkälle Itä-Karjalaan tämä asema muodostui entistä vaarallisemmaksi ottaen huomioon, että valtaosa

³⁹⁴ Nevalainen, Pekka: Inkeriläiset ja Pietari, *Suomi & Pietari. Maija Lapola (toim.), WSOY, Juva 1995, s.33–45* ja Manninen, Ohto: Jatkosodan sodanpäämäärät. *Jatkosodan kujanjuoksu.* Olli Vehviläinen (toim.), WSOY, Juva 1982, s. 74 ja Manninen (1980), s. 46.

³⁹⁵ Jokipii, Mauno: Leningradin ”legitiimit turvallisuusedut”, *Suomi & Pietari.* Maija Lapola (toim.), WSOY, Juva 1995, s.160 ja ja Vehviläinen, Olli: *Finland in the Second World War - Between Germany and Russia.* Palgrave, New York 2002, s. 92 ja Juutilainen, Antti: Hyökkäys kolmelle kannakselle, *Jatkosodan pikkujättiläinen.* Jari Leskinen, Antti Juutilainen (toim.), neljäs painos, WS Bookwell Oy, Porvoo 2007, s.144–145 ja Haavikko (1999), s.51 ja Manninen (1980) s. 44–45.

³⁹⁶ Vehviläinen (2002), s. 92.

³⁹⁷ Maantieteellisen sijainnin lisäksi Leningradin ympäristössä oli lukuisia lentokenttiä, Itämeren laivaston tukikohta, erinomaiset tieyhteydet ja hyvä logistinen kapasiteetti. Vaarallisena hyökkäysasemana Leningrad oli aivan toista luokkaa kuin Itä-Karjala heikkoine tieyhteyksineen.

Suomen joukoista levisi kauemmaksi itään ja Leningrad jäi pahemmin niiden selustaan³⁹⁸. Suomen sodanjohto kaikesta päätellen ymmärsi Leningradin tärkeän aseman³⁹⁹, mutta ei ollut valmis osallistumaan ongelman poistamiseen Kannaksella syyskuussa 1941, vaikka Suomen sotilaalliset vaikutusmahdollisuudet siihen olivat hyvät. Se taas johtui todennäköisesti siitä, että ongelma näytti ratkeavan saksalaisten toimesta muutenkin eikä Pohjois-Inkerin miehittäminen ollut Suomen johdolle tärkeä tavoite. Miksi siis käyttää siihen voimia ja ottaa sen takia ”turhia” poliittisia riskejä? Kuten Tuompo päiväkirjansa mukaan Mannerheimille ilmaisi: ”Leningrad jäisi muutenkin saarretuksi”.

Sen sijaan Itä-Karjalaan hyökkäyksen jatkaminen, mitä Mannerheim oli pitkän aikaa siirtänyt myöhemmäksi, alkoi näyttää syyskuulle tultaessa entistä houkuttelevammalta ja vähemmän riskialttiilta, koska Pohjoisen armeijaryhmän hyökkäys oli alkanut edistyä hyvin ja Leningrad näytti kukistuvan sekä saksalaiset lähestyvän Syväriä. Saksalaisten onnistuessa etenemään Syvärille ja liittyessä suomalaisiin Leningrad ja koko Laatokka rantoineen olisi tullut varmistettua, mikä olisikin ollut sotilaallisesti Suomelle erinomaisen edullinen tilanne. Tämän kehityksen eteen Suomen johto oli valmis toimimaan siitä aiheutuvista sotilaallisista ja poliittisista riskeistä huolimatta varsinkin, kun Syväri kuului myös Suomen sotatavoitteisiin.

Ongelma vain oli, että saksalaisten eteneminen Syvärille oli paljon kaukaisempi ja vaikeammin saavutettavissa oleva tavoite kuin Leningradin tiiviimpi saartaminen Laatokan länsipuolella. Näin varsinkin, jos Suomen armeija olisi jatkanut hyökkäystä Kannaksella. Saksan sotilaallinen johto ymmärsi tämän, minkä vuoksi aluksi Leningradin tiiviimpi saartaminen ja siellä olevien neuvostojoukkojen tuhoaminen oli asetettu vaatimukseksi, ennen kuin hyökkäystä voisi jatkaa Syvärille. Tämän pyrkimyksen mukaisesti saksalaiset myös elo-syyskuun aikana yrittivät painostaa suomalaisia jatkamaan hyökkäystä Kannaksella Nevan suuntaan. Suomalaiset kuitenkin etenivät Kannaksella vanhan rajan yli vain sen verran, että saivat mahdollisimman vähäisellä sotilaallisella panostuksella mahdollisimman lyhyen rajan. Tämä taas mahdollisti paremmin joukkojen siirtämisen Kannakselta hyökkäykseen Suomen sotatavoit-

³⁹⁸ Tämä uhka konkretisoituikin kolmen vuoden päästä Neuvostoliiton vapauduttua Leningradin saarrosta ja aloittaessa suurhyökkäyksen Kannaksella.

³⁹⁹ Karjalainen (2009), s. 282.

teita kohti Vianan Karjalaa sekä joukkojen kotiuttamisen valmistelut⁴⁰⁰. Päätösten lopputulok-
sena saksalaisten Nevan ylitys ei syksyn kuluessa enää näyttäytynytkaan kovin yksinkertaise-
na ja Saksan sodanjohdon katse alkoi siirtyä Syvärin suuntaan. Sittemmin saksalaisten hyök-
käys Syvärille (Tihvinään) epäonnistui ja Leningrad jäi kukistumatta.

Tapahtuneiden ratkaisujen seurauksena vuoden 1941 lopussa Suomen johto löysi itsensä tilan-
teesta, jossa se oli hajauttanut voimansa hajalleen vaikeiden huoltoyhteyksien varaan rajoille,
jotka sitoivat paljon suomalaisia joukkoja. Tämän lisäksi Suomen armeija oli edennyt poliitti-
sesti haitallisesti satoja kilometrejä kauemmaksi vanhoilta rajoilta Itä-Karjalaan ilman, että se
oli saavuttanut sotilaallisesti suurempia hyötyjä. Ottaen huomioon ulkopoliittisesti heikenty-
neen tilanteen sekä kotiuttamisten seurauksena vähäisemmän joukkojen määrän ja joukkojen
hajauttamisen, Suomen sotilasjohdolla ei ollut myöskään enää mahdollisuuksia vaikuttaa soti-
laallisesti tilanteen suotuisammaksi kehittymiseen ilman pienelle maalle kohtuuttomia soti-
laallisia ja poliittisia riskejä.

Mikä harmillisinta Leningrad suurine sotavoimineen ja vaarallisine hyökkäysasemineen oli
edelleen olemassa ja Suomen armeija sen pohjoispuolella alun perin tilapäisiksi suunnitellulla
monin paikoin puolustuksellisesti epäedullisella puolustuslinjalla puolustuksessa. Eikä Suo-
men johto voinut enää kuin toivoa, että Saksa poistaisi Leningradin ongelman jossain vai-
heessa päiväjärjestyksestä. Toisaalta mikäli saksalaiset olisivat onnistuneet etenemään Syvä-
rille Suomen ja Saksan suunnitelmien mukaisesti, olisivat Suomen johdon tekemät ratkaisut
johtaneet sotilaallisesti suotuisaan lopputulokseen ilman vaihtoehtoisesta Kannaksella hyök-
käyksen jatkamisesta syntyviä sotilaallisia tappioita ja mahdollisia poliittisia haittoja. Nyt niin
ei kuitenkaan tapahtunut, vaikka syksyllä 1941 Suomen johdon silmään tilanne epäilemättä
siltä vaikutti.

Perinteisessä suomalaisessa historiankirjoituksessa Leningradin suuntaan etenemisen keskey-
tystä on ylistetty viisaana kaukonäköisyytenä. Suomen sotilaallista toimintaa ja valintoja

⁴⁰⁰ Suomalaiset suunnittelivat syyskuun alussa supistavansa Kannaksella olevat joukot vain kolmeen prikaatiin,
mikä vastasi kooltaan noin divisioonaa. Tämä suunnitelma oli todennäköisesti tehty sen varalle, että saksalaiset
olisivat tulleet Nevalta suomalaisia vastaan Mustapurolle. Muussa tapauksessa kyseinen määrä joukkoja ei olisi
riittänyt alkuunkaan varmistamaan Kannaksen rintamaa. Suunnitelmassa erikseen mainittiin, että ”jos Pietarin ja
Kronstadtin alue tulee täysin selvitettyksi, voidaan prikaatit joko työntää etelään päin tai vetää taaksepäin tehtä-
västä riippuen”. Suunnitelmassa ne olivat alustavasti sijoitettu saavutetun linjan alueelle. Suunnitelma prikaatien
käytöstä, salainen 11.9.1941, T 21621/2, Kansallisarkisto (KA), s. 1. Yksi syy Suomen armeijan johdon halutto-
muuteen edetä pidemmälle Nevan suuntaan on saattanut olla se, että tilanteessa, missä saksalaiset olisivat ylittä-
neet Nevan, Suomen armeija olisi joutunut ottamaan varmistuksen koko Leningradin saarron pohjoispuolisen
alueen. Se taas ei olisi mahdollistanut joukkojen supistamista Kannaksella kolmeen suunniteltuun prikaatiin
ennen kuin Leningrad olisi täysin kukistunut. Sen sijaan pysähtyminen Mustapurolle samaan aikaan, kun saksa-
laiset olisivat varmistaneet muun osan Leningradin pohjoispuolista aluetta, olisi mahdollistanut joukkojen supis-
tamisen suunnitelman mukaisella tavalla välittömästi. Mikäli tällaista taktikointia Suomen armeijan johdolla oli,
se johti suunnitelmiin nähden lopulta varsin epäedulliseen lopputulokseen.

hyökkäysvaiheessa tarkastellessa ja saavutettuja hyötyjä haittoihin vertaillessa, vaikuttaa kuitenkin enemmän siltä, että kaukonäköisyyden puutteesta Suomi ryhtyi toimintaan, jonka edellytyksenä oli Leningradin valtaus, mutta edellytyksen täyttymistä ei silti varmistettu. Suomi ei saavuttanut tavoitteena olleita sotilaallisesti puolustuksellisesti edullisia rajoja, koska voimat⁴⁰¹ eivät riittäneet niiden valtauksen. Leningrad nimittäin sitoi suuren määrän Suomen armeijasta ja jätti vaarallisen hyökkäysaseman selustaan. Suomi ei myöskään säästynyt poliittisesti ja kansainvälisesti aggressiiviselta näyttävältä etenemiseltä Itä-Karjalaan, koska kaukonäköisyyden puutteesta uskoi Saksan voittoon ja Leningradin kukistumiseen pääosin saksalaisten toimesta.

Jälkiviisaana voidaankin sanoa, että koska Suomen itsensä toteuttamat sotilaalliset mahdollisuudet olivat pitkälti kiinni Leningradin kukistumisesta, kaukonäköistä olisi ollut varmistua Leningradin kukistumisesta ennen poliittisesti ja sotilaallisesti epävarman toiminnan aloittamista. Olisiko se sitten tarkoittanut Mannerheimin ehdottamaa varovaisempaa⁴⁰² sinänsä suhteellisen vaatimatonta Mustapurolle etenemistä saksalaisten toiveiden tyydyttämiseksi tai sitten Airon kannattamaa sotilaallisesti varmasti vielä perustellumpaa etenemistä aivan Leningradin kaupungin pohjoispuolelle? Voidaankin perustellusti väittää Suomen todennäköisesti pelastaneen Leningradin kukistumiselta syksyllä 1941, mutta ei niinkään hyvää hyvyttään ja poliittista kaukonäköisyyttään, vaan enemmänkin omaa optimismiaan ja strategista ymmärtämättömyyttään. Suomen jatkosodan alun sodan tavoitteet ja niiden tavoittelu vaativat sodan voittoa, mutta Suomi ei käynyt sotaa sodan voittamiseksi. Voidaankin sanoa Suomen sotatavoitteiden ja sotastrategian olleen hyökkäysvaiheessa sotataidollisesti epätasapainossa.

Tunnetun sotateoreetikon Carl von Clausewitzin mukaan valtion puolustuskyvyttömäksi tekeminen on sodan pohjimmainen päämäärä, johon kaikkien muiden keinojen pitäisi yhtyä. Tämä päämäärä koostuu kolmesta erotettavasta asiasta: sotavoimista, alueesta ja tahdosta. Sotavoimat on tuhottava, alue valloitettava ja vihollisen tahto nujerrettava. Luonnollinen järjestys on, ”että nämä tuhotaan ensiksi, sitten valloitetaan alue ja vihollinen taivutetaan rauhaan.”⁴⁰³ Suomen vuoden 1941 syyskuun tilanteeseen käännettynä: Suomi ei osallistunut päämäärätietoisesti tuhoamaan pohjoisen rintaman suurinta sotavoimien keskittymää Lenin-

⁴⁰¹ Mannerheim oli vuoden 1941 syyskuusta vuoden 1942 kevääseen asti antanut ymmärtää hänen pystyvän aloittamaan hyökkäyksen sen jälkeen kun Leningrad olisi vallattu ja siellä olevat suomalaisten voimat vapautettu. Ziemke (1963), s. 286–291.

⁴⁰² Suomi oli taloudellisesti ja kansanhuollollisesti hyvin riippuvainen Saksasta jatkosodan aikana. Tämän vuoksi täydellinen kieltäytyminen pidemmälle etenemisestä missään tuskin olisi ollut realistista toteuttaa. Seppinen, Ilkka: Ulkomaankauppa Jatkosodan aikana, *Jatkosodan pikku-jättiläinen*. Jari Leskinen, Antti Juutilainen (toim.), neljäs painos, WS Bookwell Oy, Porvoo 2007. Katso liite 8 ja 9.

⁴⁰³ von Clausewitz, Carl: *Sodankäynnistä*. Käsikirjaksi muokanneet ja selittäväällä jälkisanalla varustaneet Wolfgang Pickert ja Wilhelm Ritter von Schramm, 4. painos, Hakapaino Oy, Helsinki 2005, s. 30–31.

gradin ympäristössä, vaikka siihen oli hyvä tilaisuus. Tästä huolimatta Suomi lähti valloittamaan alueen, jolla ei ollut suurta sotilaallista merkitystä tai vihollisen sodan jatkamiseen merkittävää heikentävää vaikutusta. Päinvastoin vihollisen tahtotila sodan jatkamiseksi Suomea vastaan nousi ottaen huomioon vanhojen rajojen merkittävään ylittämiseen liittyvä poliittinen painolasti, mutta vähäinen sotilaallinen merkitys. Jälkeenpäin arvioituna Clauzewitzin ajatukseen peilaten Suomen jatkosodan hyökkäysvaihe on nähtävissä perustavanlaatuisena sotataidollisena virheenä.

LÄHTEET

1 JULKAISEMATTOMAT LÄHTEET

1.1 Kansallisarkisto, Helsinki (arkistomuodostajittain)

Päämaja. Maavoimatoimisto (Op.1) 1941–1944

Kartat ja peitepiirroksset, 1941, 15701/2

salainen kirjeenvaihto, 1941, T 15706/2.

salainen kirjeenvaihto, 1941, T 15708/1.

Päämaja. Maavoimatoimisto (Op.1) 1940–1942

kirjeenvaihto sekä muut asiakirjat, 1941–1942 , T-21621/2.

Päämaja. Maavoimatoimisto (Op.1) 1940–1945

Tilanneilmoitukset, 1941–1942, T15696/5.

IV armeijakunta. Esikunnan tykistötoimisto 1941–1942

Käskyt ja tilanneilmoitukset, 1941, T-13596/1.

IV Armeijakunta. Esikunnan operatiivinen toimisto (toimisto III) 1941–1942

puhelin- ja lennätinsanommat, 1941, T-3092/20-23a.

I Armeijakunta. Esikunnan tiedustelutoimisto (toimisto II) 1940–1942

yleinen ja salainen kirjeenvaihto, 1941,T-6965/3.

19. Divisioona. Esikunnan operatiivinen toimisto (toimisto III) 1941–1942

Operatiiviset käskyt, 1941–1942, T 9479/2.

18. Divisioona. Esikunnan operatiivinen toimisto (toimisto III) 1941

Saapunut salainen ja yleinen kirjeenvaihto, 1941, T 2565/6

18. Divisioona. Komentaja, 18. Divisioona. Esikunnan operatiivinen toimisto (toimisto III)

Operatiiviset esitykset ja taistelukertomukset, 1941–1942, T 11391/2

2. Divisioona. Esikunnan operatiivinen toimisto (toimisto III) 1941–1944

Peitepiirroksset, 1941–1942, T-6179/12

1.2 Sotapäiväkirjat Kansallisarkisto (KA)

Tsto III/IIAKE sotapäiväkirja 18.6.41–4.9.41, T 1255–56.

III/IIAKE sotapäiväkirja 18.6.41–4.9.41, T 1255–56.

Tstos III/2.DE sotapäiväkirja 10.6.41–31.12.42, T 1305.

10. D:n taistelukertomus ajalta 18.6–30.10.1941, T 8594b.

15.DE komentoporras sotapäiväkirja 27.6-16.10.1941, T19747/1.

Jär.Psto 3 sotapäiväkirja 17.6.41-31.3.42, T 1185.

10. Järeä patteri tulenjohtueen sotapäiväkirja 1941–1942, T 13660.

Kevyt osasto 7:n sotapäiväkirja 18.6.41–31.3.42, T 16921.

KTR 15 Tiedustelupäiväkirja 29.6.41–24.2.42, T 1305c.

Päämajan sotapäiväkirjan liitteet N:201–400 (1941–1942), T 20879.

I/JR1 sotapäiväkirja 10.6.41–18.4.42, T 1391.

II/JR1 sotapäiväkirja 10.6.41–5.10.42, T 1391.

II/JR16 Sotapäiväkirja 25.6.41–17.5.42, T 1391.

Rj P2 sotapäiväkirja 1.11.41–24.4.42, T 1391

1/Rj. 2P:n sotapäiväkirja n:o 1. 10.6.41–30.10.41, T 1391a.

3./Rj. P2:n sotapäiväkirja n:o 1. 31.7.41–31.12.41, T 1391a.

JR 27:n sotapäiväkirja ja taistelukertomukset 18.6.41–10.9.41, T 11038.

Jalkaväkirykmentti 28:n sotapäiväkirja ja taistelukertomukset 18.6–10.9.41, T 11038.

JR 28:n sotapäiväkirja 17.6.41–3.4.42, T 10924.

III/JR 28 sotapäiväkirja 18.6.41–15.9.41, T 11121.

I/JR 28 sotapäiväkirja 5.8.41–9.10.41, T 10924.

Jalkaväkirykmentti 37:n sotapäiväkirja ja taistelukertomukset 18.6.41–4.2.42, T 10623.

JR 47 sotapäiväkirja 18.6.41–3.4.41, T 14047.

II/JR 47 sotapäiväkirja 17.6.41–9.11.41, P 10489.

JR 48:n sotapäiväkirja 18.6.41–25.10.41, T 9657.

E/JR 49:n toimintakertomus 1941–1944, T 12346.

JR 57 sotapäiväkirja 18.6–31.12.1941, T1582, s.68–74.

Päämajan sotapäiväkirjan liitteet N:201–400 (1941–1942), SPK 20879.

Op.3/PM-PvPE: Sotapäiväkirja 17.6.41–28.2.45, T-15725

Rask.Psto 17 sotapäiväkirja 16.6.41-31.12.41, T 1305c.

Rask.Psto 15 sotapäiväkirja (Pstups) 17.6.41-17.9.41, T 1294.

Rask.Psto 14 sotapäiväkirja 18.6.41-3.2.43, T 1304.

Rask.Psto 13 sotapäiväkirja 18.6.41-29.9.41, T 1391a.

Rask. Psto 25 patteristoupseerin sotapäiväkirja 4.9.41–24.8.42, T 1391a.

1.3 Muut asiakirjat

Oberkommando des Heeres (1940): *Richtlinien für Führung und Einsatz der Panzerdivision vom Dezember 1940*, Majuri M Frickin suomennos, Sotakorkeakoulu, 1958, Panssariprikaatin aineistokokoelma.

2 JULKAISTUT LÄHTEET

2.1 Kirjallisuus

Antila, Olavi: *Suomen rintamamiehet 1939–1945 12.D.* Etelä-Suomen Kustannus Oy:n offsetpaino, Lieto 1977.

Antila, Olavi: *Suomen rintamamiehet 1939–1945 18.D.* Etelä-Suomen Kustannus Oy:n offsetpaino, Lieto 1978a.

Antila, Olavi: *Suomen rintamamiehet 1939–1945 2.D.* Etelä-Suomen Kustannus Oy:n offsetpaino, Lieto 1978b.

Antila, Olavi: *Suomen rintamamiehet 1939–1945 10.D.* Etelä-Suomen Kustannus Oy:n offsetpaino, Lieto 1978c.

Antila, Olavi: *Suomen rintamamiehet 1939–1945 19.D.* Etelä-Suomen Kustannus Oy:n offsetpaino, Lieto 1978d.

Baryshnikov, Nikolai: *Leningradin piiritys ja Suomi 1941–1944.* Johan Beckman (toim.), Yliopistopaino, Helsinki 2003.

Boog, Horst, Jurgen Förster, Joachim Hoffman, Ernst Klink, Rolf-Dieter Muller & Gerd R. Ueberschär: *Germany and the second world war - Volume IV/I The Attack on the Soviet Union.* Oxford university press, Oxford 1998a.

Boog, Horst, Jurgen Förster, Joachim Hoffman, Ernst Klink, Rolf-Dieter Muller & Gerd R. Ueberschär: *Germany and the Second World War - Volume IV/II The Attack on the Soviet Union.* Oxford university press, Oxford 1998b.

Carell, Paul: *Marssi Venäjälle - Barbarossa-suunnitelma.* Gummerus kirjapaino Oy, Jyväskylä 2003.

von Clausewitz, Carl: *Sodankäynnistä.* Käsikirjaksi muokanneet ja selittävällä jälkisanalla varustaneet Wolfgang Pickert ja Wilhelm Ritter von Schramm, 4. painos, Hakapaino Oy, Helsinki 2005.

Drabkin, Artem & Bair Irincheevin: *Jatkosota Puna-armeijan silmin*. Toinen painos, Atena Kustannus Oy, Otavan kirjapaino Oy, Keuruu 2007.

Glantz, David M: *The Battle for Leningrad 1941–1944*, Kansas University Press, Kansas 2002.

Glantz, David M: *900 Kauhun päivää - Leningradin piiritys 1941–1944*. Gummerus, Jyväskylä 2007.

Eskola, Jari: *Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat - Laadullisen aineiston analyysi vaihe vaiheelta, Ikkunoita tutkimusmetodeihin II - Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Aaltola Juhani ja Raine Valli (toim), WS Bookwell Oy, Juva 2010.

Erfurth, Waldemar: *Suomi sodan myrskyissä 1941–1944*. toinen painos, WSOY, Porvoo 1951.

Frietsch, C.O: *Suomen kohtalonvuodet*. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki 1945.

Haavikko, Paavo: *Päämaja - Suomen hovi*. Toinen painos, Fäth & Hässler, Smedjebacken 1999

Halsti, Wolf: *Kesäsota 1941*. Otava, Keuruu 1956.

Hirsjärvi, Sirkka., Pirkko Remes ja Paula Sajavaara: *Tutki ja kirjoita*. Kariston kirjapaino Oy, Hämeenlinna 2010.

Jakobson, Max: *Kohtalonvuodet - Suomi nousi, taipui ja selvisi*. WS Bookwell Oy, Porvoo 2008.

Johansen, Claes: *Hitlers nordic ally - Finlan and the total war*. Pen and sword military ltd, Barnslay Great Britain 2016.

Jokipii, Mauno: *Jatkosodan synty - Tutkimuksia Saksan ja Suomen sotilaallisesta yhteistyöstä 1940–1941*. Otava, Keuruu 1987.

Jokisipilä, Markku: *Hitlerin avulla idän barbaareja vastaan - Tulkintoja suomalais-saksalaisesta aseveljeydestä*. Turun yliopiston Poliittisen historian tutkimuksi 13, Unipaps, Turku 1998, s. 16–22.

Sotatieteen Laitoksen Sotahistorian toimisto (toim.): *Jatkosodan historia 2 - Hyökkäys Itä-Karjalaan ja Karjalan Kannakselle*. Werner Söderström osakeyhtiö, Porvoo 1989.

Karjalainen, Mikko: *Ajatuksista operaatioiksi - Suomen armeijan hyökkäysoperaatioiden suunnittelu jatkosodassa*. Maanpuolustuskorkeakoulun Sotataidon laitos, julkaisusarja 1 N:0 12, Edita Prima Oy, 2009.

Kirchubel, Robert & Gary Gomar: *Itärintaman operaatiokartasto 1941–1945*. Minerva kustannus Oy, Balto Print, 2018.

Kiviniemi, Kari: *Laadullinen tutkimus prosessina, Ikkunoita tutkimusmetodeihin II - Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Aaltola Juhani ja Raine Valli (toim), WS Bookwell Oy, Juva 2010.

Korhonen, Arvi: *Barbarossa-suunnitelma ja Suomi - Jatkosodan synty*. WSOY, Porvoo 1961
Koskimaa, Matti: *Suomen kohtalon ratkaisut - Talvisota ja Jatkosota 1939–1944*. Saarijärven Offset Oy, 2013.

Koskimaa, Matti: *Tyrjän rykmentti - JR7:n ja Er.P 12:n taistelut jatkosodassa*. WSOY, Porvoo 1996.

Kulomaa, Jukka: *Käpykaartiin? 1941–1944 - Sotilaskarkuruus Suomen armeijassa jatkosodan aikana*. Painatuskeskus Oy, Helsinki 1995.

Kuussaari, Eino: *Karjalan kannaksen valtaus kesällä 1941*. *Suomen sota 1941–1945 osa 3*, Puolustusvoimain pääesikunnan sotahistoriallinen toimisto (toim), K.F. Purolaisen kirjapaino Oy, 1951.

Lundin, Charles: *Suomi Toisessa maailmansodassa*. Gummerus, Juväskylä 1960.

Manninen, Ohto: *Stalinin kiusa - Himlerin täi - Sota-ajan pieni Suomi maailman silmissä ja arkistojen kätköissä*. Edita Prima Oy, Helsinki 2002.

Manninen, Ohto: *Suur-Suomen ääriiviivat*. Gummerus, Juväskylä 1980.

Muller, E.K: Karjalan kannas. *Suomen sota 1941–1945 osa 6 - Asemasotavaihe maarintamalla*. Sotahistoriallisen tutkimuslaitoksen sotahistoriallinen toimisto (toim), Suomalaisen kirjallisuuden kirjapaino Oy, Helsinki 1956.

Mäkelä, Jukka L: *Kannas Salamoi*. Kolmas painos, WSOY, Porvoo 1972.

Mäkelä, Jukka L: *Kannas salamoi, Suomi taisteli 3*. Jukka L. Mäkelä (toim.) WSOY, Porvoo 1978.

Nenye, Vesa, Peter Munter, Toni Virtanen, Chris Birks: *Jatkosota ja Lapinsota 1941–1945*. Gummerus Kustannus Oy, GPS Group, Bosnia ja Hertsegovina 2017.

Nevakivi, Jukka: *Zdanov Suomessa - Miksi meitä ei neuvostoliittolaistettu?* Otava, Keuruu 1995.

Paulaharju, Jyri & Martti Sinerma & Matti Koskimaa: *Suomen kenttätukikunnan historia II osa - 1939–1945*. Raamattutalo, Pieksämäki 1994.

Pavlov, D.V: *Saarrettu Leningrad*. K.J. Gummerus Osakeyhtiön kirjapaino, Jyväskylä 1969.

Platonov, S.P: *Taistelut Suomen rintamalla 1941–1944*. Yhteiskirjapaino Oy, Helsinki 1976.

Pettibone, Charles: *The organization and order of battle of militaries in World War II - Volume V- Book B Union of Soviet Socialist Republics*. Tafford Publishing, Victoria Canadas 2009.

Raunio, Ari: *Sotatoimet - Suomen sotien 1939–45 kulku kartoin*. WS Bookwell Oy, Porvoo 2004.

Ari Raunio & Juri Kilin: *Jatkosodan hyökkäystaisteluja 1941*. Otavan Kirjapaino Oy, Keuruu 2007.

Raunio, Ari & Mikko Lantz: *Kannaksen sotakartasto 1939–1944*. Print Best, Viro 2015.

Rautala, Ari: *Sotiemme taistelupaikoilla - Talvi- ja jatkosodan taisteluentät 1939–1944*. Gummerus, Jyväskylä 2004.

- Rautala, Ari: *Karjalan Kannaksen takaisinvaltaus kesällä 1941*, Gummerus, Jyväskylä 2004.
- Salisbury, E. Harrison: *Leningradin 900 päivää*. Oy Weilin+Göös Ab:n kirjapaino, Tapiola 1969.
- Salminen, Esko: *Propaganda rintamajoukoissa 1941–1944 - Suomen armeijan valistustoiminta ja mielialojen ohjaus jatkosodan aikana*. Otava, Keuruu 1976.
- Seppälä, Helge: *Taistelu Leningadista ja Suomi*. Werner Söderström Osakeyhtiön kirjapaino, Porvoo 1969.
- Sharp, Charles C: *Soviet Order of Battle World War II - Volume VIII "Red Legions" Soviet Rifle Divisions Formed Before June 1941*. Julkaissut George F. Nafziger 1996.
- Seppälä, Helge: *Suomi hyökkääjänä 1941*. WSOY, Juva 1984.
- Tervasmäki, Vilho: Mannerheim ja jatkosodan alkuvaihe, *Jatkosodan kujanjuoksu*. Olli Vehviläinen (toim.), WSOY, Juva 1982.
- Tiainen I.K: Sodan alkutapahtumat Itärajalla, *Suomen sota 1941–1945 osa 1*. Sotahistoriallisen tutkimuslaitoksen sotahistoriallinen toimisto (toim), Kirjapaino Oy Savo, Kuopio 1965.
- Vares, Vesa: Ruohonjuuritason heimotyötä, *Vaiettu totuus - Salattuja ja vähän tunnettuja tapauksia sotavuosilta*. Kauko I. Rumpunen, Soili Jääskeläinen, Reino Rasilainen (toim.), Oy Valitut Palat - Reader's Digest AB, Portugali 2013.
- Viljanen, T. V:Päämaja ja sen toiminta. *Suomen sota 1941–1945 osa 1*, Puolustusvoimain sotahistoriallinen tutkimuslaitoksen sotahistoriallinen toimisto (toim), Kirjapaino OY Savo, Kuopio 1965
- Vihavainen, Timo, Ohto Manninen, Kimmo Rentola, Tatjana Bushujeva & Ljudmila Kolodnikova (toim.): *Stalinin salainen jatkosota - Jatkosodan venäläiset dokumentit*. Docendo, Porvoo 2014, 210–214.
- Vehviläinen, Olli: *Finland in the Second World War - Between Germany and Russia*. Palgrave, New York 2002.

Visuri, Pekka: *Saksan kenraali Suomen päämajassa 1941 - suomalais-saksalainen yhteistyö Waldemar Erfurthin päiväkirjan valossa*. Docendo, Jyväskylä 2017.

Ziemke, Earl: *Saksalaisten sotatoimet Pohjolassa 1940–1945*. WSOY, Porvoo 1963.

Weinberg, Gerhard: *A World at arms - a global history of World War II*, Cambridge University Press, USA 1994.

2.2 Artikkelit

Elfvengren Eero: Kannaksen operaatio elokuussa 1941. *Jatkosodan taistelut*. Mikko Karjalainen (toim.), Gummerus Kirjapaino Oy, Saarijärvi 2002.

Heinilä, Harri: Vanhan rajan ylitys jatkosodan hyökkäysvaiheessa 1941. Jalkaväkirykmenttien miesten suhtautuminen siihen. *Ajankohta : poliittisen historian vuosikirja*, Helsingin yliopisto poliittisen historian laitos, Helsinki 1996.

Häikiö, Martti: Jatkosodan ulkopoliittikka: Hyökkäysvaihe 1941–1943, *Jatkosodan pikkujättiläinen*. Jari Leskinen, Antti Juutilainen (toim.), neljäs painos, WS Bookwell Oy, Porvoo 2007.

Jokipii, Mauno: Leningradin ”legitiimit turvallisuusedut”, *Suomi & Pietari*. Maija Lapola (toim.), WSOY, Juva 1995.

Jokipii, Mauno & Ohto Manninen: Leningradin saarto: Saksan ja Suomen tavoitteet, *Sotahistoriallinen aikakauskirja 25*. Ahti Lappi, Riitta Blombgren, Ove Enqvist, Ohto Manninen, Anssi Saari, Pekka Saloranta (toim.), Gummerus Kirjapaino Oy, Vaajakoski 2006.

Kilin, Juri: Suuren isänmaallisen sodan pohjoinen rintama vai erillinen konflikti? - Jatkosota tutkimusaiheena Neuvostoliitossa ja nyky-Venäjäällä. *Sodan totuudet -Yksi suomalainen vastaa 5.7 ryssä*. Markku Jokisipilä (toim.), Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2007.

Kulomaa, Jukka: Rintamakarkuruus jatkosodan hyökkäysvaiheessa v. 1941. *Historiallinen aikakauskirja n:o 4*. Historian laitos (toim.), Forssan kirjapaino Oy, Forssa 1979.

Kulomaa, Jukka: Karjalan linnoitusalue Leningradin suojana ja suomalaisten sotilaallisissa suunnitelmissa, *Sotahistoriallinen aikakauskirja 34*. Riitta Blombgren, Mikko Karjalainen, Ohto Manninen, Pekka Saloranta, Pasi Turunen (toim), Tallinna Raamatutrykijö Oy, Tallinna 2014.

Nevalainen, Pekka: Inkeriläiset ja Pietari, *Suomi & Pietari*. Maija Lapola (toim.), WSOY, Juva 1995.

Manninen, Ohto: Jatkosodan sodanpäämäärät. *Jatkosodan kujanjuoksu*. Olli Vehviläinen (toim.), WSOY, Juva 1982.

Seppinen, Ilkka: Ulkomaankauppa Jatkosodan aikana, *Jatkosodan pikku-jättiläinen*. Jari Leskinen, Antti Juutilainen (toim.), neljäs painos, WS Bookwell Oy, Porvoo 2007.

Tervasmäki, Vilho: Mannerheim ja jatkosodan alkuvaihe, *Jatkosodan kujanjuoksu*. Olli Vehviläinen (toim.), WSOY, Juva 1982.

Berzyk, Boguslav: Karelski Rejon Umocniony fortyfikacje nieznane (2002). Käännös Kaur.ru 2006, [http://www.kaur.ru/articles/perzyk_kru.php], luettu 13.8.2018.

2.3 Muut internet-lähteet

Jyväskylän Yliopisto: Laadullinen tutkimus.

[<https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/metelmapolkuja/metelmapolku/tutkimusstrategiat/laadullinen-tutkimus>], luettu 13.12.2017.

Jyväskylän Yliopisto: Määrällinen tutkimus.

[<https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/metelmapolkuja/metelmapolku/tutkimusstrategiat/maarallinen-tutkimus>] luettu 13.12.2017, luettu 13.12.2017.

Johtavat sotahistorian tuntijat: Suomen joukot olivat olennainen osa Leningradin saartorengasta, Yle 9.8.2006. [<https://yle.fi/uutiset/3-9083286>], luettu 10.12.2017.

Timo Vihavaisen aliokirjoitus: Suomesta piirittäjänä yhä ristiriitaisia käsityksiä Venäjällä. *Turun Sanomat*, pääkirjoitus 27.10.2005.

[<https://www.ts.fi/mielipiteet/paakirjoitukset/1074077853/Timo+Vihavaisen+aliokirjoitus+Suomesta+piirittajana+yha+ristiriitaisia+kasityksia+Venajalla>], luettu 21.12.2018.

Päämaja: Ylipäällikön päiväkäsky. dN:o 13, 3.9.1941,
[http://www.mannerheim.fi/pkaskyt/pk13_41.gif], luettu 2.2.2019.

Venäläinen bunkkeri Ojasen bunkkeri Ohta, *Sotahistoriallinen seura ry*,
[<https://www.sotahistoriallisetkohteet.fi/app/sights/view/-/id/448>], luettu 9.3.2019.

Tykistön termejä ja käsitteitä, Tykistörikaatin kilta RY.
[http://www.tykistoprikaatinkilta.fi/tykiston_termeja.html], luettu 11.4.2019.

[<http://www.jaegerplatoon.net/ARTILLERY6.htm>], luettu 26.8.2018.

[<http://www.jaegerplatoon.net/FORMATIONS4.htm>], luettu 26.8.2018.

Skannattu kuva: report on combat strength of soviet 23 Army 5.9.1941,
[<https://forum.axishistory.com/viewtopic.php?f=59&t=209397&p=1888867&hilit=Defence+Leningrad#p1888867>], luettu 10.12.2017.

Skannattu kuva: report on combat strength of soviet 23 Army 9.9.1941, [
<https://forum.axishistory.com/viewtopic.php?f=59&t=209397&p=1888867&hilit=Defence+Leningrad#p1888867>], luettu 10.12.2017.

Skannattu kuva: report on combat strength of soviet 22 Fortified Region 6.12.1941, [
<https://forum.axishistory.com/viewtopic.php?f=59&t=209397&p=1888867&hilit=Defence+Leningrad#p1888867>], luettu 10.12.2017.

[http://niehorster.org/012_ussr/41_organ/NKVD/NKVD_det.html], luettu 13.3.1941

Fortified regions 22 June 1941, [http://niehorster.org/012_ussr/41_organ/msic/fortfied-region.html], luettu 15.3.1941.

Пограничные войска, [<http://www.rkka.ru/22/pv.htm>], luettu 15.3.1941.

Карта расположения ротных районов 22-го (Карельского) УРа на 11 сентября 1941 года. [<http://www.kaur.ru/maps.php>], PDF-kuva ladattu 9.10.2017.

LIIETTEET

- 2 -

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
142 СД	451 СД	140	169	1319	1628	1394	28	14	4	6	2	16
-	588 СД	137	247	1482	1866	1997	18	4	2	4	-	11
-	701 СД	186	238	1911	2379	3019	71	28	6	1	-	20
-	884 АП	88	144	706	933	908	11	-	-	12	8	-
-	260 ГАП	120	199	923	1241	1068	-	2	-	-	18	-
	пр.п/разд.	308	374	1735	2417	2108	32	-	5	4	-	3
	ИТОГО:-	928	1366	8075	10864	9694	160	48	17	27	25	50
291 СД	1025 СД	158	371	2166	2866	1985	100	35	6	4	-	27
-	1027 СД	156	375	2196	2726	2166	107	36	6	4	-	26
-	1029 СД	176	366	2296	2827	2246	98	36	6	4	-	29
-	838 АП	94	140	701	935	1000	1	-	6	28	8	-
	пр.п/разд.	114	284	1411	1709	1504	-	1	-	-	-	-
	ИТОГО:-	698	1526	8669	10892	8901	306	107	24	40	8	82
198 ИСД	ВСЕГО	481	526	2458	3164	2694	144	5	15	6	6	2
	В т.ч.											
	3 п.отр.	83	74	402	569	402	64	4	-	-	-	2
	5 п.отр.	92	102	782	976	782	40	5	-	-	-	-
	23 п.отр.	47	24	409	480	409	16	2	-	-	-	7
	102 п.отр.	57	79	471	607	471	69	5	-	-	-	2
	577 ГАП	108	221	1197	1525	1314	20	-	-	-	22	-
	3 СД ДНО	196	228	1287	1539	20	1	-	-	-	-	-
	22 УР	561	1260	4891	6604	3764	296	232	28	56	-	-
	Тан.р.48 ОТБ	9	15	33	57	-	-	-	-	-	17 танк.	-
	уч.б-н 78 сд	42	83	560	775	655	7	8	-	-	-	-
	отд.маш.эск.	8	13	113	134	119	8	-	-	-	-	-
	ИТОГО:-	1292	2098	9926	13325	9455	649	307	28	56	22 /17	11
	ВСЕГО	4990	7436	40266	52591	41420	1382	481	101	141	64 /17 танк.	176

Отд. 3 эск. № 00/122
на 7.9.41 г. 192/41
№ 01 - команд. 122
№ 02 - 3-й батальон артиллерии
№ 03 - 600-й эск.

НАЧАЛЬНИК ШТАБА 23 АРМИИ
Генерал - майор:
/БРАУН/

НАЧАЛЬНИК ШЕФАТА ОБЩАЯ
"Полковник":
/Давыдов/

ВОЕННЫЙ КОМИССАР
Ст. батальон. комиссар:
/ПОЖАРОВ/
/СЕМЕНОВ/

Kuvan asiakirjasta näkee 23. armeijan kokonaisvahvuuden 7.9.1941, mikä oli 52501.⁴⁰⁴

⁴⁰⁴ Skannattu kuva: report on combat strength of soviet 23 Army 5.9.1941, [https://forum.axishistory.com/viewtopic.php?f=59&t=209397&p=188867&hilit=Defence+Leningrad#p188867], luettu 10.12.2017.

Оперативный штаб
К. № 717
18 сент. 1941 г.

Сов. секретно. 12.9.41

В Е Д О М О С Т Ь

ВОЗВОГО, ЧИСЛЕННОГО СОСТАВА И ВООРУЖЕНИЯ ВОЕННЫХ ЧАСТЕЙ 23 АРМИИ НА 9.09 1941 ГОДА.

№ п/п.	НАИМЕНОВАНИЕ ЧАСТЕЙ И СОЕДИНЕНИЙ	Личный состав				Вооружение :										
		Числ. лич. состав.	Числ. не-числ. состав.	Рядов. состав.	Итого:	Винтов. пок.	Станк. пулем.	Ручн. пул.	ПМ	Мино-метов	45 мм оруд.	75 мм оруд.	122мм оруд.	152мм оруд.	Танков	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	
1.	123 стр.дивизия /без 323 Ап/	465	803	4063	5331	3796	12	66	58	18	6	-	2	-	-	
2.	43 стр.дивизия	477	854	4213	5554	4451	1	39	64	-	-	8	-	-	-	
3.	142 стр.дивизия	933	1451	7970	10354	9265	46	195	8	48	16	22	26	-	-	
4.	198 мото-стр.дивизия	484	516	2522	3522	2349	4	84	62	-	13	5	6	-	-	
5.	265 стр.дивизия	589	627	2515	3691	2994	1	25	18	7	12	6	-	-	-	
6.	291 стр.дивизия	829	1373	7365	9767	10388	81	172	121	106	11	36	8	-	-	
7.	708 сп - 115 од пехоты 198 од	80	60	556	696	730	7	-	4	6	5	-	-	-	-	
Итого по стр.частям:		3907	5694	29404	38905	34653	152	531	385	135	63	77	42	-	-	
8.	Армейская артиллерия	130	275	1369	1774	1547	-	-	7	-	-	-	-	22	-	
9.	43 отд.танк. батальон	37	90	304	431	250	-	-	3	-	1	4	-	-	18	
10.	22-й укрепленный район	658	1250	4594	6502	3760	251	366	-	-	28	30	-	-	-	
11.	Приданные части к 22 УР	362	432	2692	3486	2676	9	68	-	16	2	0	-	-	36 х/	
12.	Пограничные части	248	278	1632	2208	2118	15	49	88	5	2	-	-	-	-	
Итого по Артиллерии:		1435	2325	10641	14401	10351	205	408	98	21	33	42	-	22	18/36	
ВСЕГО ПО ВОЕННЫМ ЧАСТЯМ АРМИИ:		5242	8019	40045	53305	44914	437	1054	433	205	96	119	42	22	18/36	

ПРИМЕЧАНИЕ: х/ 36 танков поставлены в районе 22 УР, как неподдержимые 0.Т.

НАЧАЛЬНИК ШТАБА 23 АРМИИ
ГЕНЕРАЛ-МАЙОР /Иванов/

НАЧАЛЬНИК ОПЕР.ОТДЕЛА
ПОДПОЛКОВНИК /Иванов/

ВОЕННОМУ ШТАБУ 23 АРМИИ
ОТ. РАТ. ВОИНСКАЯ : /Иванов/

Оп. 3 экв.
1- Лен. Бюро.
2- Ч-ку Штаба.
3- Лето

Kuvan asiakirjasta näkee 23. armeijan vahvuudet 9.9.1941.⁴⁰⁵

⁴⁰⁵ Skannattu kuva: report on combat strength of soviet 23 Army 9.9.1941, [[https://forum.axishistory.com/viewtopic.php?f=59&t=209397&p=1888867&hilit=Defence+Leningrad#p1888867], luettu 10.12.2017.

СВЕДЕНИЯ

Оперативный отдел штаба
в.к. м. 662
11.09.41. 1941 г. 21

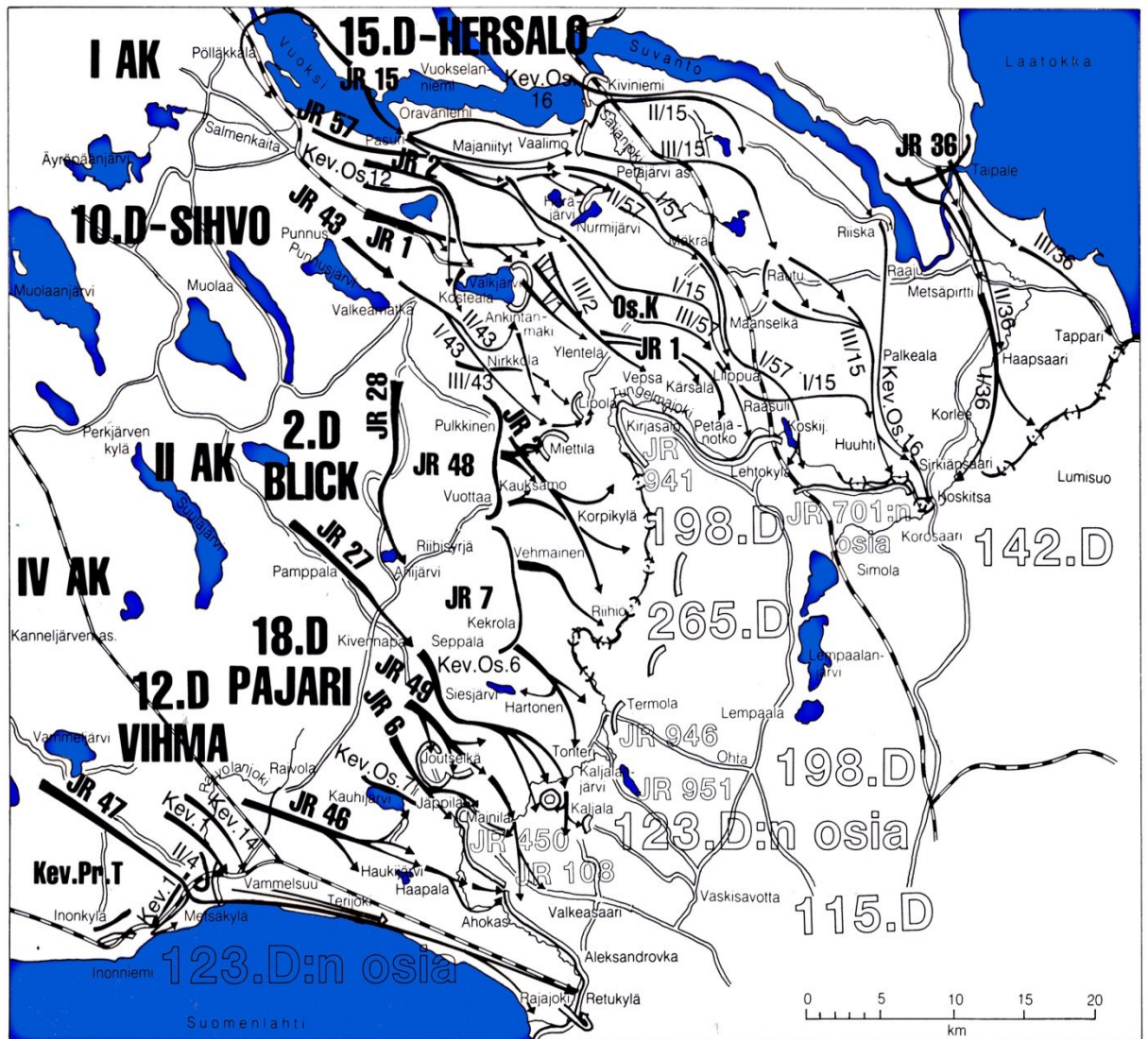
О БОЕВОМ СОСТАВЕ ЧАСТЕЙ 22 УКРЕПЛЕННОГО РАЙОНА ПО СОСТОЯНИЮ НА 6 СЕНТЯБРЯ 1941 ГОДА

№ п/п	Наименование частей	Всего сооружений	Занято сооружений	Всего амбразур	Занято амбразур	Станковых пулеметов	Ручных пулеметов	Пулеметов ДТ	ВЕТРОСЕК	Пушек 45м/м	Пушек 76м/м	Револьверы	Пистолеты	Стар. нарсостав	Средний нарсостав	Младший нарсостав	Рядовой состав	ВСЕГО	Всего боеприпасов		
1.	1-й ОПБ	44	44	100	122	73	50	73	7	55	3	6	105	122	2	44	242	814	1172	3341280	
2.	4-й ОПБ	19	19	100	48	19	30	26	122	-	4	2	7	-	27	79	268	374	60864		
3.	63-й ОПБ	5	5	100	160	42	250	42	50	49	16	11	203	-	105	212	694	1012	3114329		
4.	106-й ОПБ	44	44	100	158	43	267	43	25	33	50	10	18	21	84	5	92	143	732	678	1648941
5.	113-й ОПБ	31	31	100	31	76	80	76	42	20	52	7	9	106	102	4	102	213	793	1057	1596597
ВСЕГО:		195	195	100	528	333	1033	218	248	122	33	42	442	322	11	446	889	3247	4593	10351361	

НАЧАЛЬНИК ШТАБА 22 УКРЕПРАЙОНА
ПОЛКОВНИК /ЛА БИЛИН/
НО-1 КАПИТАН *Короженко* /КОЛОТУШКИН/

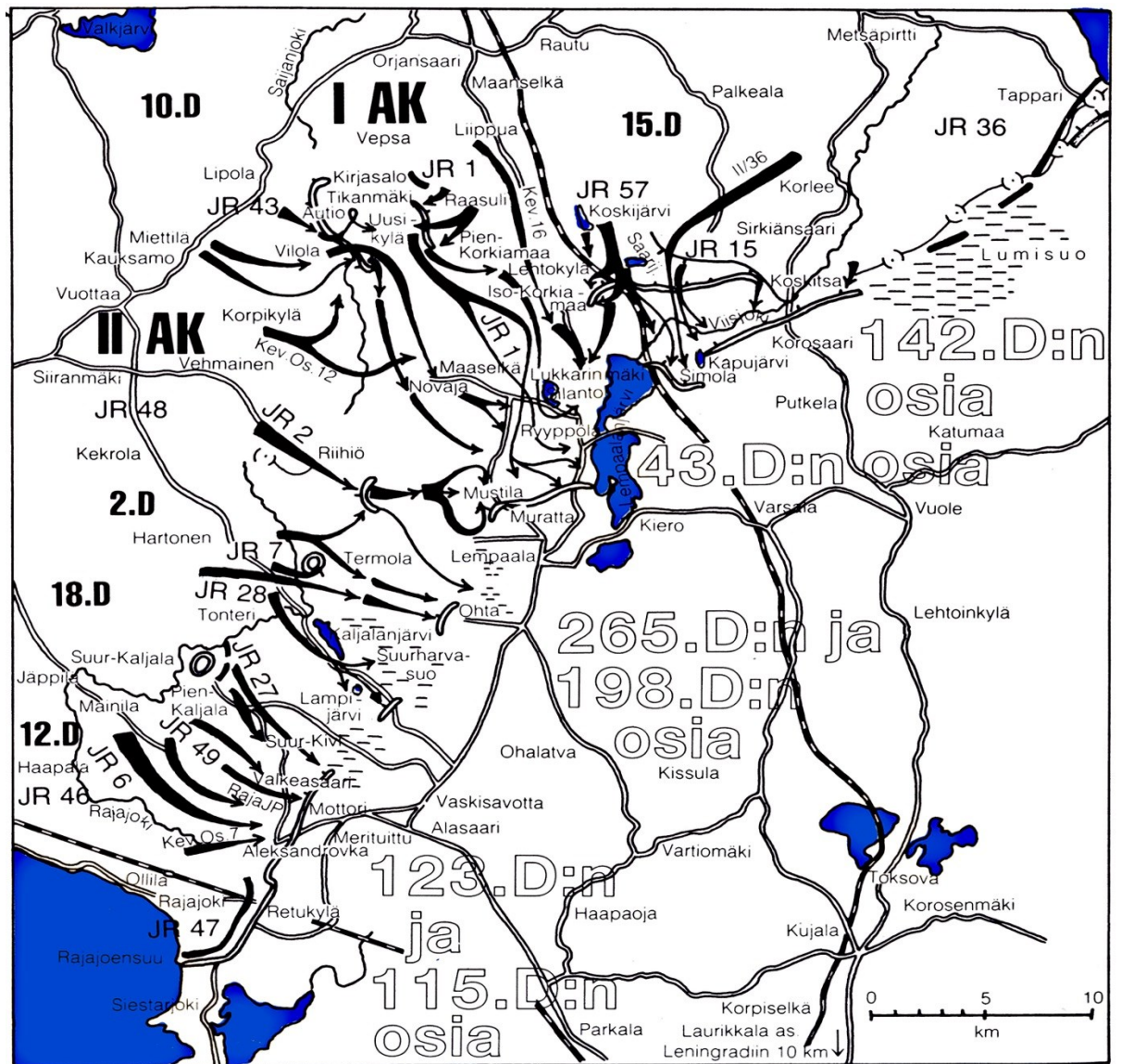
Kuvan asiakirjasta näkee Karjalan linnoitusalueen Linnoituspataljoonien vahvuudet 6.9.1941.⁴⁰⁶

⁴⁰⁶ Skannattu kuva: report on combat strength of soviet 22 Fortified Region 6.12.1941, [https://forum.axishistory.com/viewtopic.php?f=59&t=209397&p=1888867&hilit=Defence+Leningrad#p1888867], luettu 10.12.2017

Hyökkäys vanhalle rajalle 31.8–2.9.1941.⁴⁰⁷

⁴⁰⁷ Sotatieteen Laitoksen Sotahistorian toimisto (1989), s. 254.

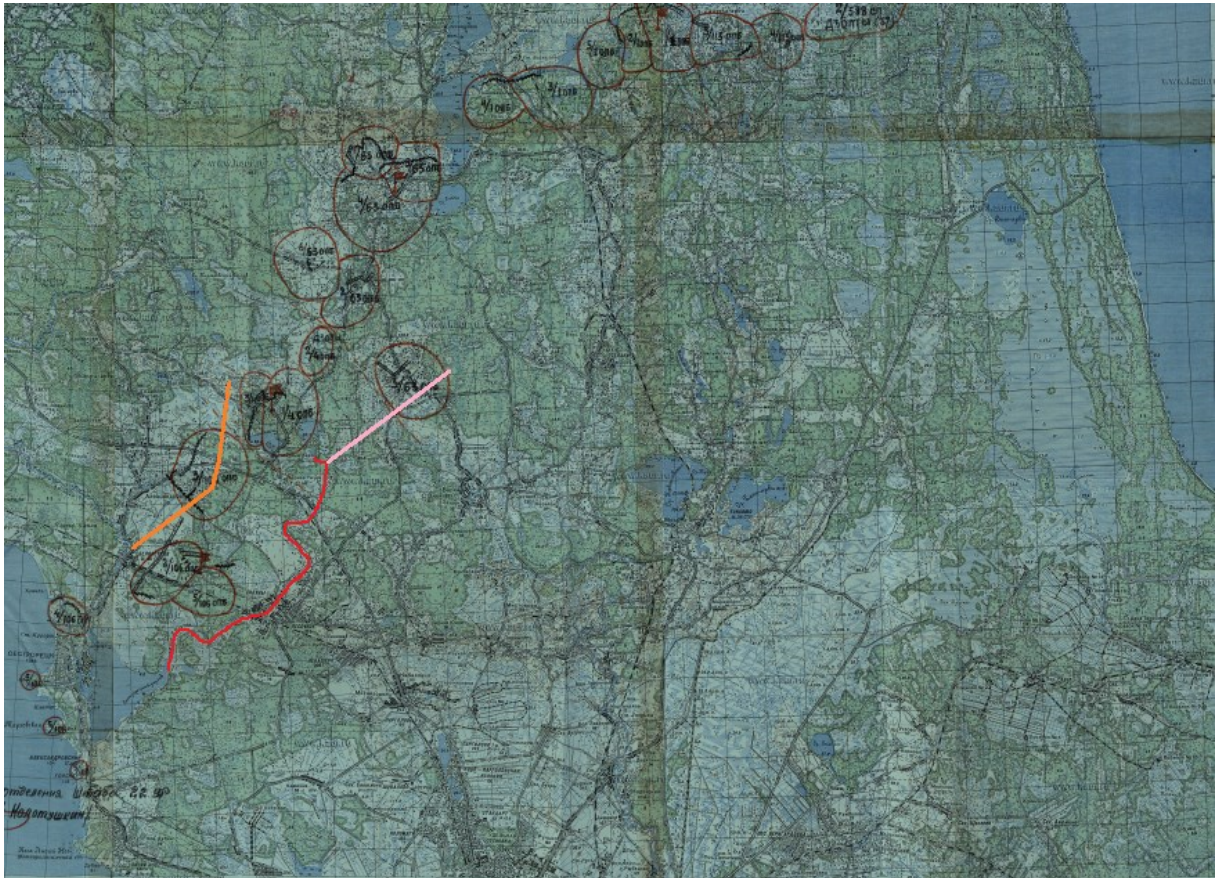
Hyökkäys vanhalta rajalta tavoitteeseen (Karjalan linnoitusalueen pääpuolustuslinjalle) 3.9–9.9.1941.⁴⁰⁸

⁴⁰⁸ Sotatieteen Laitoksen Sotahistorian toimisto (1989), s. 256.

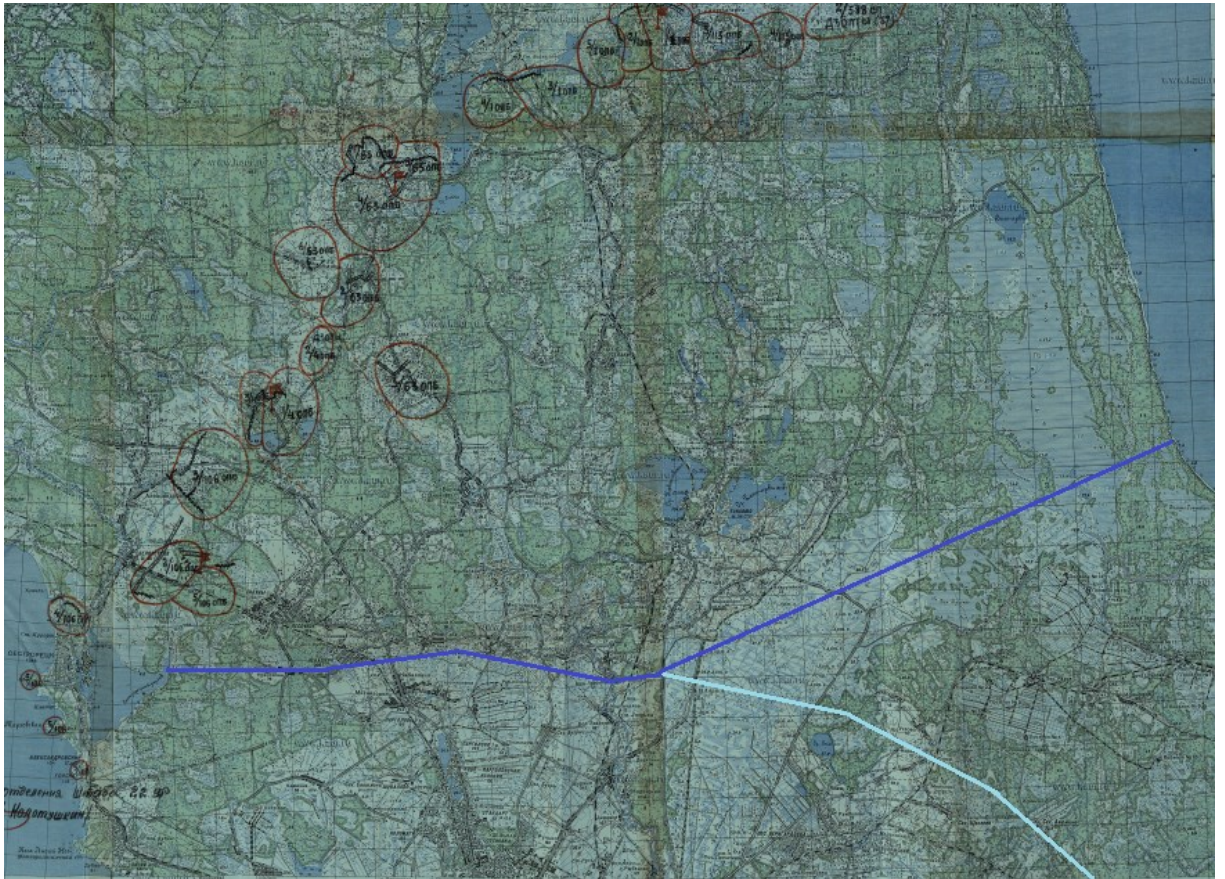

Punaiset ympyrät kuvaavat Karjalalinnoitusalueen pääpuolustuslinjan kulkua. Ympyrät ovat linnoituspataljoonien ryhmyityksiä.⁴¹⁰

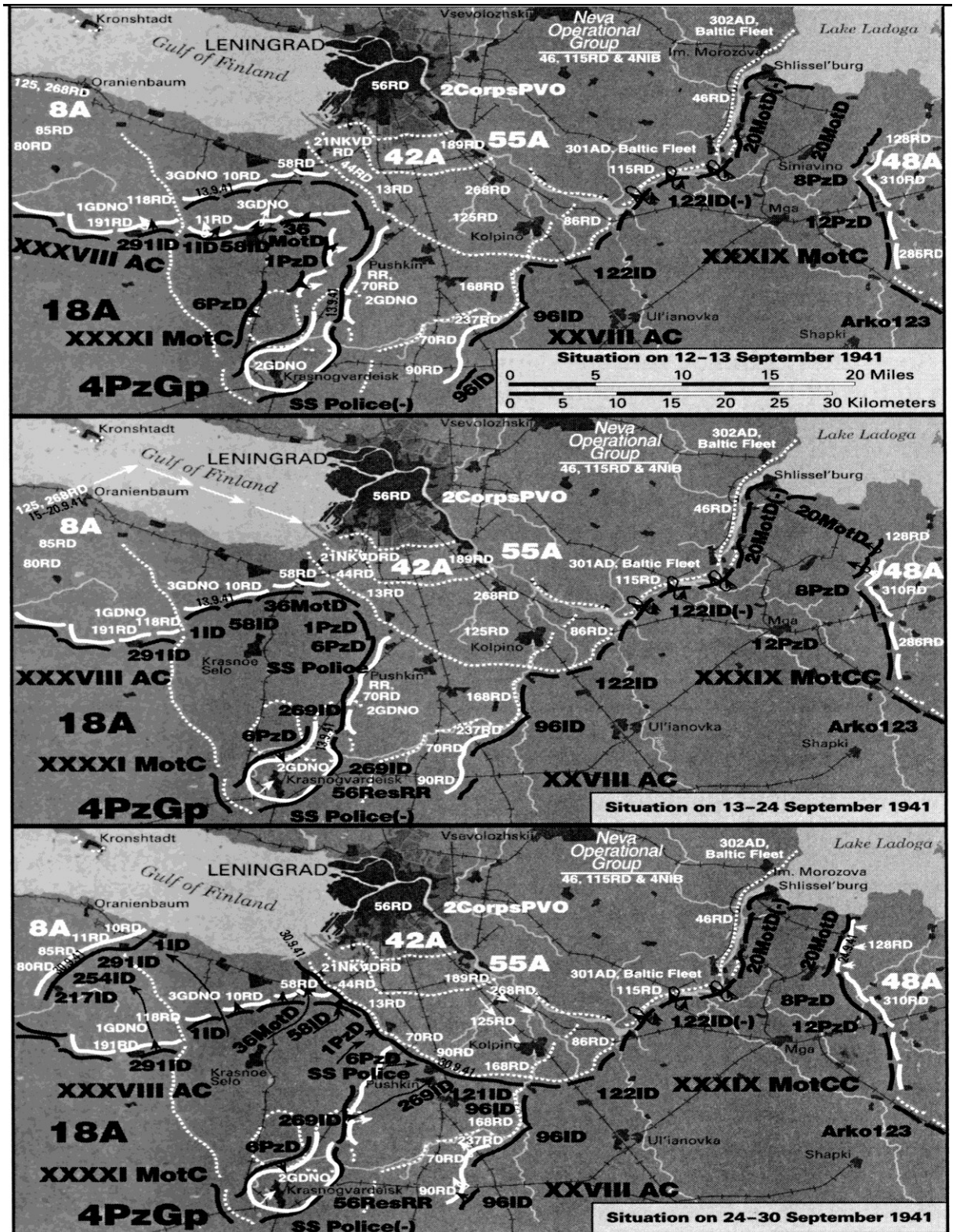
⁴¹⁰ Карта расположения ротных районов 22-го (Карельского) УРа на 11 сентября 1941 года, [http://www.kaur.ru/maps.php], PDF-kuva ladattu 9.10.2017.

Oranssilla II armeijakunnan ja 18. divisioonan suunnittelema puolustuslinja 4.9.1941
Punaisella Mannerheimin lupaama Mustapurolle eteneminen ja vaaleanpunaisella
linja Agalatovoon (Ohalatvaan), jonka Mannerheim myös mainitsi saksalaisille

Sininen viiva on tutkijan näkemys siitä, mitä tasaa Airon kannattama aivan Leningradin kaupungin pohjoispuolelle eteneminen olisi voinut käytännössä tarkoittaa. Linja on vedetty Leningradin pohjoispuolella sijainneiden hallitsevassa ja puolustuksellisesti edullisessa maastossa sijaitsevien inkeriläiskylien kautta. Vaaleansininen viiva kuvaa mahdollista saksalaisten tulosuuntaa, tai vaihtoehtoisesti mahdollista suomalaisten koukkauksen jatkamista Nevan suuntaan.

Kuvasarjassa saksalaisten hyökkäykset Leningradin eteläpuolella 12–30.9.1941 välisenä aikana. Kuvasarja ei pidä täysin paikkansa. Esim. 8. armeijan yhteydet katkaistiin jo 16.9. 46. RD (jalkaväkidivisioona) oli tässä vaiheessa vielä 1. NKVD divisioona sekä 4. NIB (laivastojalkaväkiprikaatia) ei oltu vielä muodostettu.⁴¹¹

⁴¹¹ Glantz (2002), s. 77. (Map 5. The German Assault on Leningrad, 13-30 September 1941.)

PÄÄMAJA.

3. 9. 1941.

YLIPÄÄLLIKÖN PÄIVÄKÄSKY

N:o 13.

Sotilaat!

Valtakunnan vanha raja Karjalan kannaksella on saavutettu. Se osa Suomea, minkä Moskovan rauha väkivallan voimalla ilman minkäänlaista oikeutusta meiltä riisti, on Teidän sankaritekojenne ja Suomen armeijan valtavan voimainponnistuksen kautta jälleen kokonaisuudessaan liitetty valtakuntaan.

Viipurin uljaassa linnassa liehuu jälleen sinivalkoinen lippumme. Karjala on vapaa, vaikka lukemattomat poltetut talot, tehtaat ja laajat metsäalueet vielä kauan tulevat todistamaan bolshevismien olemuksen oikean luonteen.

Sotilaani! Kiitän Teitä jokaista loistavista sankariteoistanne. Korkein Kaitseminen siunatkoon armeijaamme, joka toisen kerran puolentoista vuoden aikana on maansa vapauden puolesta taistellut, kärsinyt ja uhrannut. Meiltä vaaditaan edelleen kestävyyttä; aika ei vielä ole tullut vaihtaa kivääriä aunaan. Uusi huomen kangastaa nyt yhä selkeämpänä edessämme antaen meille voimaa selviytyä nykyisestä maailman myrskystä kestävään rauhaan.

Mannerheim.Ylipäällikön päiväkäsky 3.9.1941.⁴¹²

⁴¹² Päämaja: Ylipäällikön päiväkäsky. N:o 13, 3.9.1941, [http://www.mannerheim.fi/pkaskyt/pk13_41.gif], luetu 2.2.2019.

Te tiedätte tämän hyvin omasta katkerasta kokemuksestanne.

Teille luvattiin, että sota päättyy, kun Suomen sotaväki pääsee Suomen ja Neuvostoliiton vanhalle rajalle. Monet teistä uskoivat tähän petokseen ja ovat jo maksaneet hengellään sen. Tavattoman suuren mieshukan hinnalla te olette saavuttaneet vanhan rajan. Mutta teidän kenraalinne ja upseerinne toimivat saksalaisten herrojensa käskystä eivätkä sääli Suomen kansan poikien verta. He valmistelevat Leningradin valloittamisen mieletöntä ja rikollista suunnitelmaa. He tahtovat, että te menettäisitte päännne tämän häpeällisesti epäonnistumaan tuomitun seikkailun hyväksi. Meidän neuvomme teille on se, että antakaa saksalaisten panna päänsä alttiiksi, jos he sitä niin haluavat.

Muistakaa, että Leningrad on murtumaton linnoitus. Punaisen Armeijan, laivaston, tykistön ja ilmavoimien tavattoman suuret voimat puolustavat Leningradia. Se mieshukka, jota te olette kärsineet tähän asti, on ollut lasten leikkiä verraten siihen mieshukkaan, joka teitä odottaa. Tykistö- ja kranaattitulemme voima ja teho tulevat lakaisemaan tieltään kaiken elävän, mikä koettaa lähestyä Leningradia. Koko Suomen armeija löytää täältä hautansa.

Suomen sotilaat!

Teistä, vain teistä riippuu nyt Suomen pelastaminen sodan kauhulta. **Älkää totelko hyökkäyskäskejä, joita kenraalinne ja upseerinne antavat. He ovat myyneet itsensä vierasmaalaisille väkivallantekijöille.**

Ei askeltakaan eteenpäin! Vaatikkaa rebellistä ja suoraa vastausta kysymykseen, minkä puolesta Suomi sotii ja milloin sota päättyy.

Karkeittakaa niskoiltanne halpamaiset kavaltajat ja petturit, jotka haluavat pitkittää Suomen kansan kärsimyksiä. Vaatikkaa rauhaa ja leipää!

Neuvostoliiton propagandalehtinen.⁴¹³

⁴¹³ JR 48:n sotapäiväkirja 18.6.41–25.10.41, T 9657, Kansallisarkisto (KA).